

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां चतुर्थकाण्डे प्रथमः प्रश्नः ॥

युञ्जानः प्रथमं मनस्तत्त्वाय सविता धियः। अग्निं
ज्योतिर्निचार्य पृथिव्या अध्याभरत्। युक्ताय मनसा देवान्सुवर्यतो
धिया दिवम्। बृहज्ज्योतिः करिष्यतः सविता प्र सुवाति तान्।
युक्तेन मनसा वयं देवस्य सवितुः सवे। सुवर्गेयाय शक्त्यै। युञ्जते
मन उत युञ्जते धियो विप्रा विप्रस्य बृहतो विपश्चितः। वि होत्रा
दधे वयुनाविदेक इन्- (१)

मही देवस्य सवितुः परिष्टुतिः। युजे वां ब्रह्म पूर्य नमोभिर्वि
श्लोका यन्ति पथ्यैव सूरः। शृण्वन्ति विश्वे अमृतस्य पुत्रा आ ये
धामानि दिव्यानि तस्थुः। यस्य प्रयाणमन्वन्य इद्ययुर्देवा देवस्य
महिमानमर्चतः। यः पार्थिवानि विममे स एतशो रजांसि देवः
सविता महित्वना। देव सवितुः प्र सुव यज्ञं प्र सुव (२)

यज्ञपतिं भगाय दिव्यो गन्धर्वः। केतूपूः केतं नः पुनातु
वाचस्पतिर्वाचमद्य स्वदाति नः। इमं नो देव सवितर्यज्ञं प्र सुव
देवायुवः सखिविदः सत्राजितं धनजितं सुवर्जितम्। ऋचा
स्तोमः समर्धय गायत्रेण रथन्तरम्। बृहद्गायत्रवर्तनि। देवस्य त्वा
सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यां गायत्रेण छन्दसा-
ऽऽददेऽङ्गिरस्वदभिरसि नारि- (३)

रसि पृथिव्याः सधस्थादग्निं पुरीष्यमङ्गिरस्वदा भर त्रैष्टुभेन
 त्वा छन्दसाऽऽदेऽङ्गिरस्वद्वभिरसि नारिरसि त्वया वयं
 सधस्थ आग्निं शकेम खनितुं पुरीष्यं जागतेन त्वा छन्दसा-
 ऽऽदेऽङ्गिरस्वद्वस्त आधाय सविता बिभ्रदग्निं हिरण्ययीम्।
 तया ज्योतिरजस्रमिदग्निं खात्वी न आ भ्रानुष्टुभेन त्वा
 छन्दसाऽऽदेऽङ्गिरस्वत्॥ (४)

इद्यज्ञं प्र सुव नारिरानुष्टुभेन त्वा छन्दसा त्रीणि च॥४॥ [१]

इमामगृभ्णन्नशनामृतस्य पूर्व आयुषि विदथेषु कव्या। तया
 देवाः सुतमा बभूवुरऋतस्य सामन्थसरमारपन्ती। प्रतूर्तं वाजिन्ना
 द्रव वरिष्ठामनु संवतम्। दिवि ते जन्म परममन्तरिक्षे नाभिः
 पृथिव्यामधि योनिः। युञ्जाथा रासं युवमस्मिन् यामै वृषण्वसू।
 अग्निं भरन्तमस्मयुम्। योगेयोगे तवस्तरं वाजेवाजे हवामहे।
 सखाय इन्द्रमृतये। प्रतूर्व- (५)

त्रेह्यवक्रामन्नशस्ती रुद्रस्य गाणपत्यान्मयोभूरेहि। उर्वन्तरिक्ष-
 मन्विहि स्वस्तिगव्यूतिरभयानि कृण्वन्। पृष्णा सयुजा सह।
 पृथिव्याः सधस्थादग्निं पुरीष्यमङ्गिरस्वदच्छेह्यग्निं पुरीष्यमङ्गिर-
 स्वदच्छेमोऽग्निं पुरीष्यमङ्गिरस्वद्वरिष्यामोऽग्निं पुरीष्यमङ्गिर-
 स्वद्वरामः। अन्वग्निरुषसामग्रमख्यदन्वहानि प्रथमो जातवेदाः।
 अनु सूर्यस्य (६)

पुरु॒त्रा च॑ र॒श्मीन॑नु द्यावा॑पृथि॒वी आ त॑तान। आ॒गत्य॑
वा॒ज्यध्व॑नः सर्वा॑ मृ॒धो वि धू॑नुते। अ॒ग्निः स॒धस्थे॑ मह॒ति चक्षु॑षा
नि चि॑कीषते। आ॒क्रम्य॑ वाजि॒न्यृथि॑वीम॒ग्निमि॑च्छ रु॒चा त्वम्।
भू॒म्या वृ॑त्वाय॑ नो ब्रूहि यतः॑ खना॑म तं वयम्। द्यौस्ते॑ पृ॒ष्ठं
पृथि॑वी स॒धस्थ॑मा॒त्माऽन्तरि॑क्षः॒ समु॑द्रस्ते॒ योनिः॑। वि॒ख्याय॑ चक्षु॑षा
त्वम॒भि तिष्ठ॑ (७)

पृत॒न्यतः॑। उत्क्रा॑म मह॒ते सौभ॑गाया॒स्मादा॑स्थाना॒द्वि॒णोदा॑
वा॒जिन्। व॒यः स्या॑म सु॒म॒तौ पृथि॑व्या अ॒ग्निं ख॑निष्यन्त॑ उ॒पस्थे॑
अस्याः॑। उद॑क्रमीद्वि॒णोदा॑ वा॒ज्यर्वा॑कः स लो॒कः सु॑कृतं
पृथि॑व्याः। ततः॑ खने॒म सु॒प्रती॑कम॒ग्निः सु॒वो रुहा॑णा॒ अधि॑ नाकं
उत्त॑मे। अ॒पो दे॒वीरु॑प॒ सृज॑ मधु॒मती॑रय॒क्ष्माय॑ प्र॒जाभ्यः॑। तासा॑ः
स्था॒नादु॒ज्जि॒हता॑मोष॒धयः॑ सु॒पिप्प॒लाः। जिघ॑र्म्य- (८)

ग्निं मन॑सा घृ॒तेन॑ प्रति॒क्ष्यन्तं॑ भुव॑नानि॒ विश्वा॑। पृथुं॑
ति॒रश्वा वय॑सा बृ॒हन्तं॑ व्यचि॑ष्ठम॒न्नः रभ॑सं वि॒दान॑म्। आ
त्वा॑ जिघ॑र्मि वच॑सा घृ॒तेना॑र॒क्षसा॒ मन॑सा॒ तज्जु॑षस्व। मर्य॑श्रीः
स्पृ॒ह्यद्व॑र्णो अ॒ग्निर्नाभि॑मृ॒शे त॒नुवा॒ जर॑ह॒षाणः॑। परि॒ वाज॑पतिः
क॒विर॒ग्निर्ह॒व्या न्य॑क्रमीत्। दध॑द्र॒त्नानि॑ दा॒शुषे॑। परि॒ त्वाऽग्ने॑
पु॒रं वयं॑ वि॒प्रः सह॑स्य धीम॒हि। धृ॒षद्व॑र्णं दि॒वेदि॑वे भे॒त्तारं॑
भङ्गु॑राव॒तः। त्वम॑ग्ने द्युभि॒स्त्वमा॑शुशु॒क्षणि॑स्त्वम॒द्भ्यस्त्वम॑श्म॒नस्परि॑।
त्वं वने॑भ्य॒स्त्वमोष॑धीभ्य॒स्त्वं नृ॒णां नृ॑पते जायसे॒ शुचिः॑॥ (९)

प्रतूर्वन्धसूर्यस्य तिष्ठ जिघर्मि भेत्तारं विश्वं ॥१॥ [२]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यां
पृथिव्याः सधस्थेऽग्निं पुरीष्यमङ्गिरस्वत्खनामि। ज्योतिष्मन्तं
त्वाऽग्ने सुप्रतीकमजस्रेण भानुना दीद्यानम्। शिवं प्रजाभ्यो-
ऽहिंसन्तं पृथिव्याः सधस्थेऽग्निं पुरीष्यमङ्गिरस्वत्खनामि। अपां
पृष्ठमसि सुप्रथां उर्वग्निं भरिष्यदपरावपिष्ठम्। वर्धमानं मुह आ च
पुष्करं दिवो मात्रया वरिणा प्रथस्व। शर्म च स्थो (१०)

वर्म च स्थो अच्छिद्रे बहुले उभे। व्यचस्वती सं वसाथां
भर्तमग्निं पुरीष्यम्। सं वसाथां सुवर्विदां समीची उरसा
त्मना। अग्निमन्तमरिष्यन्ती ज्योतिष्मन्तमजस्रमित्। पुरीष्यो-
ऽसि विश्वभराः। अथर्वा त्वा प्रथमो निरमन्थदग्ने। त्वामग्ने
पुष्करादध्यथर्वा निरमन्थत। मूर्ध्नो विश्वस्य वाघतः। तमु त्वा
दध्यङ्घ्रिः पुत्र ईधे (११)

अथर्वणः। वृत्रहणं पुरन्दरम्। तमु त्वा पाथ्यो वृषा समीधे
दस्युहन्तमम्। धनुञ्जयं रणैरणे। सीदं होतः स्व उं लोके
चिकित्वान्त्सादया यज्ञं सुकृतस्य योनौ। देवावीर्देवान् हविषां
यजास्यग्ने बृहद्यजमाने वयो धाः। नि होतां होतृषदने विदानस्त्वेषो
दीदिवां असदथ्सुदक्षः। अदब्धव्रतप्रमतिर्वसिष्ठः सहस्रम्भरः
शुचिजिह्वो अग्निः। सः सीदस्व महां असि शोचस्व (१२)

देव॒वीत॑मः। वि धूम॑म॒ग्ने अरु॑षं मि॒येध्य॑ सृ॒ज प्र॑शस्त द॒र्श॒तम्।
जनि॑ष्वा हि जे॒न्यो अ॒ग्ने अ॒ह्वाः॑ हि॒तो हि॒तेष्व॑रु॒षो वने॑षु। दमे॑दमे
स॒प्त रत्ना॑ दधा॑नोऽग्नि॒र्होता॑ नि ष॑सादा य॒र्जीया॑न्॥ (१३)

स्थ ईधे शोच॑स्व सप्तवि॑ंशतिश्च॥१३॥ [३]

सं ते वा॒युर्मा॑त॒रिश्वा॑ दधा॒तूत्ता॑नायै हृद॑यं यद्वि॒लि॒ष्टम्। दे॒वानां॑
यश्चर॑ति प्रा॒णथे॑न॒ तस्मै॑ च देवि॒ वर्ष॑डस्तु तु॒भ्यम्। सु॒जा॑तो ज्योति॑षा
स॒ह शर्म॑ वरू॒थमा॑स॒दः सु॒वः। वा॒सो अ॒ग्ने वि॒श्वरू॑पः सं व्य॑यस्व
वि॒भाव॑सो। उ॒दु तिष्ठ॑ स्वध्व॒रावा॑ नो दे॒व्या कृ॒पा। दृ॒शे च॑ भा॒सा
बृ॒हता॑ सु॒शुक्न॑नि॒राग्रे॑ याहि सु॒श॒स्तिभिः॑। (१४)

ऊ॒र्ध्व ऊ॒ षु ण॑ ऊ॒तये॑ तिष्ठा॑ दे॒वो न सं॑वि॒ता। ऊ॒र्ध्वो
वाज॑स्य॒ सनि॑ता॒ यद॑ञ्जिभि॒र्वाघ॑द्वि॒र्वि॒ह्याम॑हे। स जा॒तो गर्भो॑ अ॒सि
रोद॑स्यो॒रग्ने॑ चा॒रुर्वि॑भृ॒त ओष॑धीषु। चि॒त्रः शि॒शुः परि॑ तमा॑स्य॒क्तः प्र
मा॒तृभ्यो॑ अधि॒ कनि॑क्रद॒द्राः। स्थि॒रो भ॑व वी॒ड्वङ्ग॑ आ॒शुर्भ॑व वा॒ज्यव॑न्त्र।
पृथु॑र्भव सु॒षद॑स्त्वम॒ग्नेः पु॑री॒षवा॑हनः। शि॒वो भ॑व (१५)

प्र॒जाभ्यो॑ मा॒नुषी॑भ्य॒स्त्वम॑ङ्गि॒रः। मा द्या॑वापृथि॒वी अ॒भि शू॑शुचो॒
माऽन्त॑रि॒क्षं मा॑ वन॒स्पती॑न्। प्रै॒तु वा॒जी कनि॑क्रद॒न्नान॑द॒द्रास॑भः
प॒त्वा। भर॑न्न॒ग्निं पु॑री॒ष्य मा॑ पा॒द्यायु॑षः पु॒रा। रा॒स॒भो वा॑
कनि॑क्रद॒त्सुयु॑क्तो वृष॒णा रथे॑। स वा॑म॒ग्निं पु॑री॒ष्यमा॑शु॒र्दूतो॑
व॒हादि॑तः। वृषा॒ऽग्निं वृष॑णं॒ भर॑न्न॒पां गर्भ॑ः स॒मु॒द्रिय॑म्। अ॒ग्न आ

याहि (१६)

वी॒तयं॑ ऋ॒तꣳ स॒त्यम्। ओष॑धयः प्र॒तिं गृ॒हीता॒ग्निमे॑तꣳ
शि॒वमा॒यन्तं॑म॒भ्यत्र॑ युष्मान्। व्यस्य॑न्वि॒श्वा अ॒मंती॒ररा॑तीर्नि॒षीद॑न्त्रो
अपं॑ दु॒र्मतिꣳ ह॑नत्। ओष॑धयः प्र॒तिं मो॒दध्व॑मेनं पु॒ष्पाव॑तीः
सु॒पिप्प॒लाः। अ॒यं वो॒ गर्भं॑ ऋ॒त्वियः॑ प्र॒त्नꣳ स॒धस्थ॑मास॑दत्॥ (१७)

सुशस्तिभिः शिवो भव याहि षट्त्रिंशच्च॥१७॥ ————— [४]

वि पा॒जसा॑ पृ॒थुना॑ शो॒शु॒चानो॑ बा॒धस्व॑ द्वि॒षो र॒क्षसो॑ अ॒मीवाः॑।
सु॒शर्म॑णो बृ॒हतः॑ श॒र्मणि॑ स्याम॒ग्नेर॒हꣳ सु॒हव॑स्य प्र॒णीतौ॑। आ॒पो
हि॒ ष्ठा म॑यो॒भुव॑स्ता न॒ ऊ॒र्जे द॑धातन। म॒हे र॑णाय॒ चक्ष॑से। यो
वः शि॒वत॑मो॒ रस॑स्तस्य॒ भाज॑यते॒ह नः॑। उ॒श॒तीरि॑व मा॒तरः॑। तस्मा॒
अ॒रं ग॑माम॒ वो य॑स्य॒ क्षया॑य॒ जिन्व॑थ। आ॒पो ज॒नय॑था च नः।
मि॒त्रः (१८)

सꣳसृ॒ज्यं पृ॒थि॒वीं भू॒मिं च॒ ज्योति॑षा स॒ह। सु॒जातं॑
जा॒तवे॑दसम॒ग्निं वै॑श्वान॒रं वि॒भुम्। अ॒यक्ष्मा॑य॒ त्वा सꣳ सृ॑जामि
प्र॒जाभ्यः॑। वि॒श्वे॑ त्वा दे॒वा वै॑श्वान॒राः सꣳ सृ॑जन्त्वानु॒ष्टुभे॑न
छ॒न्द॑साऽङ्गि॒रस्व॑त्। रु॒द्राः स॒म्भृत्य॑ पृ॒थि॒वीं बृ॒हज्यो॑तिः॒ समी॑धिरे।
तेषां॑ भा॒नुर॑जस्र॒ इच्छु॑क्रो दे॒वेषु॑ रोचते। सꣳसृ॒ष्टां वसु॑भी रु॒द्रेर्धीरैः॑
क॒र्म॒ण्यां मृ॑दम्। ह॒स्ताभ्यां॑ मृ॒द्धीं कृ॑त्वा सि॒नीवा॒ली क॑रोतु (१९)

ताम्। सि॒नीवा॒ली सु॑क॒पर्दा सु॑क॒रीरा स्वौ॑प॒शा। सा

तुभ्यमदिते मह ओखां दधातु हस्तयोः। उखां करोतु शक्त्या
बाहुभ्यामदितिर्धिया। माता पुत्रं यथोपस्थे साग्निं बिभर्तु गर्भ
आ। मुखस्य शिरोऽसि यज्ञस्य पदे स्थः। वसंवस्त्वा कृण्वन्तु
गायत्रेण छन्दसाऽङ्गिरस्वत्पृथिव्यसि रुद्रास्त्वा कृण्वन्तु त्रैष्टुभेन
छन्दसाऽङ्गिरस्वदन्तरिक्षमस्या- (२०)

दित्यास्त्वा कृण्वन्तु जागतेन छन्दसाऽङ्गिरस्वद्वोरसि विश्वे
त्वा देवा वैश्वानराः कृण्वन्त्वानुष्टुभेन छन्दसाऽङ्गिरस्वद्विशोऽसि
ध्रुवाऽसि धारया मयि प्रजा५ रायस्पोषं गौपत्य५ सुवीर्यं५
सजातान् यजमानायादित्यै रास्त्रास्यदितिस्ते बिलं गृह्णातु पाङ्केन
छन्दसाऽङ्गिरस्वत्। कृत्वाय सा महीमुखां मृन्मयीं योनिमग्रये।
तां पुत्रेभ्यः सम्प्रायच्छददितिः श्रपयानिति॥ (२१)

मित्रः करोत्वन्तरिक्षमसि प्र चत्वारि च॥२१॥ [५]

वसंवस्त्वा धूपयन्तु गायत्रेण छन्दसाऽङ्गिरस्वद्रुद्रास्त्वा
धूपयन्तु त्रैष्टुभेन छन्दसाऽङ्गिरस्वदादित्यास्त्वा धूपयन्तु जागतेन
छन्दसाऽङ्गिरस्वद्विश्वे त्वा देवा वैश्वानरा धूपयन्त्वानुष्टुभेन
छन्दसाऽङ्गिरस्वदिन्द्रस्त्वा धूपयत्वङ्गिरस्वद्विष्णुस्त्वा धूपय-
त्वङ्गिरस्वद्वरुणस्त्वा धूपयत्वङ्गिरस्वददितिस्त्वा देवी विश्वदेव्यावती
पृथिव्याः सधस्थेऽङ्गिरस्वत्खनत्ववट देवानां त्वा पत्नीर- (२२)

देवीर्विश्वदेव्यावतीः पृथिव्याः सधस्थेऽङ्गिरस्वदधतूखे

धिषणांस्त्वा देवीर्विश्वदैव्यावतीः पृथिव्याः सधस्थेऽङ्गिरस्व-
 दभीन्धतामुखे ग्रास्त्वा देवीर्विश्वदैव्यावतीः पृथिव्याः सधस्थे-
 ऽङ्गिरस्वच्छपयन्तूखे वरूत्रयो जनयस्त्वा देवीर्विश्वदैव्यावतीः
 पृथिव्याः सधस्थेऽङ्गिरस्वत्पचन्तूखे। मित्रेतामुखां पंचैषा मा भेदि।
 एतां ते परि ददाम्यभित्त्यै। अभीमां (२३)

महिना दिवं मित्रो बभूव सप्रथाः। उत श्रवसा पृथिवीम्।
 मित्रस्य चर्षणीधृतः श्रवो देवस्य सानसिम्। द्युम्नं चित्रश्रवस्तमम्।
 देवस्त्वा सवितोद्वपतु सुपाणिः स्वङ्गुरिः। सुबाहुरुत शक्त्या।
 अपद्यमाना पृथिव्याशा दिश आ पृण। उत्तिष्ठ बृहती
 भवोर्ध्वा तिष्ठ ध्रुवा त्वम्। वसवस्त्वाऽऽ च्छन्दन्तु गायत्रेण
 छन्दसाऽङ्गिरस्वद्रुद्रास्त्वाऽऽ च्छन्दन्तु त्रैष्टुभेन छन्दसा-
 ऽङ्गिरस्वदादित्यास्त्वाऽऽ च्छन्दन्तु जागतेन छन्दसाऽङ्गिरस्वद्विश्वे
 त्वा देवा वैश्वानरा आच्छन्दन्त्वानुष्टुभेन छन्दसाऽङ्गिरस्वत्॥ (२४)

पत्नीरिमा९ रुद्रास्त्वाऽऽ च्छन्दन्त्वेकात्रविंशतिश्च॥२४॥ [६]

समांस्त्वान्न ऋतवो वर्धयन्तु संवत्सरा ऋषयो यानि सत्या।
 सं दिव्येन दीदिहि रोचनेन विश्वा आ भाहि प्रदिशः पृथिव्याः।
 सं चेध्यस्वाग्ने प्र च बोधयैनमुच्चं तिष्ठ महते सौभगाय। मा च
 रिषदुपसत्ता ते अग्ने ब्रह्माणस्ते यशसः सन्तु मान्ये। त्वामग्ने वृणते
 ब्राह्मणा इमे शिवो अग्ने (२५)

सुवरेणे भवा नः। सपत्न्या नो अभिमातिजिच्च स्वे गये
जागृह्यप्रयुच्छन्। इहैवाग्ने अग्निं धारया रयिं मा त्वा नि क्रन्पूर्वचितो
निकारिणः। क्षत्रमग्ने सुयममस्तु तुभ्यमुपसत्ता वर्धतां ते अनिष्टतः।
क्षत्रेणाग्ने स्वायुः स९ रभस्व मित्रेणाग्ने मित्रधेये यतस्व। सजातानां
मध्यमस्था एधि राज्ञामग्ने विहव्यो दीदिहीह। अति (२६)

निहो अति स्निधोऽत्यचित्तिमत्यरातिमग्ने। विश्वा ह्यग्ने
दुरिता सहस्वाथास्मभ्य९ सहवीरा९ रयिं दाः। अनाधृष्यो
जातवेदा अनिष्टतो विराडग्ने क्षत्रभृद्दीदिहीह। विश्वा आशाः
प्रमुञ्चन्मानुषीर्भियः शिवाभिरद्य परि पाहि नो वृधे। बृहस्पते
सवितर्बोधयैन९ स९ शितं चिथ्सन्तरा९ स९ शिंशाधि। वर्धयैनं
महते सौभगाय (२७)

विश्व एनमनु मदन्तु देवाः। अमुत्रभूयादध यद्यमस्य बृहस्पते
अभिंशस्तेरमुञ्चः। प्रत्यौहतामश्विना मृत्युमस्माद्देवानामग्ने भिषजा
शचीभिः। उद्वयं तमसस्परि पश्यन्तो ज्योतिरुत्तरम्। देवं देवत्रा
सूर्यमगन्म ज्योतिरुत्तमम्॥ (२८)

इमे शिवो अग्नेऽति सौभगाय चतुस्त्रिंशच्च॥२८॥ [७]

ऊर्ध्वा अस्य समिधो भवन्त्यूर्ध्वा शुक्रा शोचीऽप्यग्नेः।
द्युमत्तमा सुप्रतीकस्य सूनोः। तनूनपादसुरो विश्ववेदा देवो देवेषु
देवः। पथ आनक्ति मध्वा घृतेन। मध्वा यज्ञं नक्षसे प्रीणानो

नराशंसो अग्रे। सुकृदेवः सविता विश्ववारः। अच्छायमेति
शवंसा घृतेनेडानो वह्निर्ममसा। अग्निः सुचो अध्वरेषु प्रयत्सु।
स यक्षदस्य महिमानमग्नेः स - (२९)

ई मन्द्रासु प्रयसः। वसुश्चेतिष्ठो वसुधातमश्च। द्वारो देवीरन्वस्य
विश्वे व्रता ददन्ते अग्रेः। उरुव्यचंसो धाम्ना पत्यमानाः। ते अस्य
योषणे दिव्ये न योनावुषासानक्ता। इमं यज्ञमवतामध्वरं नः। दैव्या
होतारावूर्ध्वमध्वरं नोऽग्नेर्जिह्वामभि गृणीतम्। कृणुत नः स्विष्टिम्।
तिस्रो देवीर्बहिरेदं सदन्तिवडा सरस्वती (३०)

भारती। मही गृणाना। तन्नस्तुरीपमद्भुतं पुरुक्षु त्वष्टा
सुवीरम्। रायस्पोषं वि ष्यतु नाभिर्मस्मे। वनस्पतेऽव सृजा
रराणस्त्मना देवेषु। अग्निर्हव्यं शमिता सूदयाति। अग्ने स्वाहा
कृणुहि जातवेद इन्द्राय हव्यम्। विश्वे देवा हविरिदं जुषन्ताम्।
हिरण्यगर्भः समवर्तताग्ने भूतस्य जातः पतिरेक आसीत्। स
दाधार पृथिवीं द्या- (३१)

मुतेमां कस्मै देवाय हविषा विधेम। यः प्राणतो निमिषतो
महित्वैक इद्राजा जगतो बभूव। य ईशे अस्य द्विपदश्चतुष्पदः
कस्मै देवाय हविषा विधेम। य आत्मदा बलदा यस्य विश्वं
उपासते प्रशिषं यस्य देवाः। यस्य छायामृतं यस्य मृत्युः कस्मै
देवाय हविषा विधेम। यस्येमे हिमवन्तो महित्वा यस्य समुद्रं

रसया सहा- (३२)

ऽऽहुः। यस्येमाः प्रदिशो यस्य बाहू कस्मै देवाय हविषा विधेम। यं क्रन्दसी अवसा तस्तभाने अभ्यैक्षेतां मनसा रेजमाने। यत्राधि सूर उदितौ व्येति कस्मै देवाय हविषा विधेम। येन द्यौरुग्रा पृथिवी च दृढे येन सुवः स्तभितं येन नाकः। यो अन्तरिक्षे रजसो विमानः कस्मै देवाय हविषा विधेम। आपो ह यन्महतीर्विश्व- (३३)

मायन्दक्षं दधाना जनयन्तीरग्निम्। ततो देवानां निर्वर्ततासुरेकः कस्मै देवाय हविषा विधेम। यश्चिदापो महिना पर्यपश्यद्वक्षं दधाना जनयन्तीरग्निम्। यो देवेष्वधि देव एक आसीत्कस्मै देवाय हविषा विधेम॥ (३४)

अग्नेः स सरस्वती द्या९ सह विश्वञ्चतुस्त्रि९शश्च॥३४॥ [८]

आकूतिमग्निं प्रयुज९ स्वाहा मनो मेधामग्निं प्रयुज९ स्वाहा चित्तं विज्ञातमग्निं प्रयुज९ स्वाहा वाचो विधृतिमग्निं प्रयुज९ स्वाहा प्रजापतये मनवे स्वाहाऽग्नये वैश्वानराय स्वाहा विश्वे देवस्य नेतुर्मतो वृणीत सुख्यं विश्वे राय इषुध्यसि द्युम्नं वृणीत पुष्यसे स्वाहा मा सु भित्था मा सु रिषो द९हस्व वीडयस्व सु। अम्ब धृष्णु वीरयस्वा- (३५)

ऽग्निश्चेदं करिष्यथः। द९हस्व देवि पृथिवि स्वस्तय आसुरी माया स्वधया कृताऽसि। जुष्टं देवानामिदमस्तु हव्यमरिष्टा

त्वमुदिहि यज्ञे अस्मिन्। मित्रैतामुखां तपैषा मा भेदि। एतान्ते
परि ददाम्यभित्त्यै। द्वन्नः सर्पिरासुतिः प्रत्नो होता वरेण्यः।
सहसस्पुत्रो अद्भुतः। परस्या अधि संवतोऽवरा५ अभ्या (३६)

तर। यत्राहमस्मि ता५ अंवा। पुरमस्याः परावतो रोहिदंश्च
इहाऽऽ गंहि। पुरीष्यः पुरुप्रियोऽग्रे त्वं तरा मृधः। सीद त्वं
मातुरस्या उपस्थे विश्वान्यग्रे वयुनानि विद्वान्। मैनामर्चिषा मा
तपसाऽभि शूशुचोऽन्तरस्या५ शुक्रज्योतिर्वि भाहि। अन्तरग्रे रुचा
त्वमुखायै सदेने स्वे। तस्यास्त्व५ हरंसा तपञ्जातवेदः शिवो भव।
शिवो भूत्वा मह्यमग्रेऽथो सीद शिवस्त्वम्। शिवाः कृत्वा दिशः
सर्वाः स्वां योनिमिहासदः॥ (३७)

वीरयस्वा तपन्वि५ शतिश्च॥ ३७॥ [९]

यदग्रे यानि कानि चाऽऽ ते दारूणि दध्मसि। तदस्तु तुभ्यमिदं
घृतं तज्जुषस्व यविष्य। यदत्युपजिह्विका यद्वम्रो अतिसर्पति। सर्वं
तदस्तु ते घृतं तज्जुषस्व यविष्य। रात्रि५ रात्रिमप्रयावं भरन्तोऽश्वायेव
तिष्ठते घासमस्मै। रायस्पोषेण समिषा मदन्तोऽग्रे मा ते प्रतिवेशा
रिषाम। नाभा (३८)

पृथिव्याः समिधानमग्नि५ रायस्पोषाय बृहते हवामहे। इरं
मदं बृहदुक्थं यजत्रं जेतारमग्निं पृतनासु सासहिम्। याः सेना
अभीत्वरीराव्याधिनीरुगणा उत। ये स्तेना ये च तस्करास्ताऽस्तै
अग्रेऽपि दधाम्यास्यै। दष्ट्राभ्यां मुलिमूञ्जभ्यैस्तस्करा५ उत।

हनू॑भ्या॒ऽस्ते॒नान्भ॑गव॒स्ता॒ऽस्त्वं खा॑द सु॒खादि॑तान्। ये जने॑षु
म॒लिम्ल॑वः स्ते॒नास॒स्तस्करा॑ वने॑। ये (३९)

कक्षे॑ष्वघा॒यव॒स्ता॒ऽस्ते द॑धामि जम्भ॑योः। यो अ॒स्मभ्य॑मरा॒तीया॑द्यश्च॒ नो द्वे॑षते॒ जनः॑। निन्दा॑द्यो अ॒स्मान् दि॒प्साच्च॑ सर्वं॒ तं
म॑स्म॒सा कुरु॑। स॒शितं॑ मे ब्रह्म॒ स॒शितं॑ वी॒र्यं बल॑म्। स॒शितं॑
क्ष॒त्रं जि॒ष्णु यस्या॑हमस्मि॑ पुरो॒हितः॑। उदे॑षां बा॒हू अ॑तिर॒मुद्वर्च॑ उदू
बल॑म्। क्षि॒णोमि॒ ब्रह्म॑णा॒मित्रा॑नु॒न्नयामि॑ (४०)

स्वा॒ऽ अ॒हम्। दृ॒शानो॑ रु॒क्म उ॒र्व्या व्य॑द्यौर्दुर्म॒र्षमायुः॑
श्रि॒ये रु॑चा॒नः। अ॒ग्निर॒मृतो॑ अभव॒द्वयो॑भिर्यदे॒नं द्यौर॑जनय॒त्सुरेताः॑।
वि॒श्वा रू॒पाणि॑ प्रति॒ मुञ्च॑ते क॒विः प्रासा॑वी॒द्भद्रं॑ द्वि॒पदे॑ चतु॒ष्पदे॑।
वि ना॒कम॑ख्य॒त्सवि॑ता वरे॒ण्योऽनु॑ प्रयाण॑मु॒षसो॑ वि रा॑जति।
नक्तो॒षासा॑ सम॑नसा॒ विरू॑पे धा॒पये॑ते शिशु॑मेक॒ऽ समी॑ची। द्यावा॒
क्षामा॑ रु॒क्मो (४१)

अ॒न्तर्वि॑ भा॒ति दे॒वा अ॒ग्निं धा॑रय॒न्द्रवि॑णो॒दाः। सु॒पर्णो॑ऽसि
ग॒रुत्मा॑न्नि॒वृत्ते॑ शिरो॑ गाय॒त्रं चक्षुः॑ स्तोमं॒ आ॒त्मा सामं॑ ते
त॒नूर्वा॑मदे॒व्यं बृ॑ह॒द्रथ॑न्तरे प॒क्षौ य॑ज्ञाय॒ज्ञियं॑ पु॒च्छं छ॒न्दा॒ऽस्य॑ङ्गानि
धि॒ष्णि॒याः श॒फा यजू॑ऽषि॒ नाम॑। सु॒पर्णो॑ऽसि ग॒रुत्मा॑न्दि॒वं गच्छ॑
सु॒वं पत॑॥ (४२)

अग्रे यं यज्ञमध्वरं विश्वतः परिभूरसि। स इद्वेवेषु गच्छति।
 सोम यास्तै मयोभुवं ऊतयः सन्ति दाशुषै। ताभिर्नोऽविता भव।
 अग्निर्मूर्धा भुवं। त्वं नः सोम या ते धामानि। तत्संवितुर्वरेण्यं
 भर्गो देवस्य धीमहि। धियो यो नः प्रचोदयात्। अचिन्ती यच्चकृमा
 दैव्ये जने दीनैर्दक्षैः प्रभूती पूरुषत्वता। (४३)

देवेषु च सवितुर्मानुषेषु च त्वं नो अत्र सुवतादनांगसः।
 चोदयित्री सूनृतानां चेतन्ती सुमतीनाम्। यज्ञं दधे सरस्वती।
 पार्वीरवी कन्या चित्रायुः सरस्वती वीरपत्नी धियं धात्।
 ग्राभिरच्छिद्रं शरणं सजोषा दुराधर्षं गृणते शर्म यंसत्।
 पूषा गा अन्वेतु नः पूषा रक्षत्वर्वतः। पूषा वाजं सनोतु नः।
 शुक्रं ते अन्यद्यजतं ते अन्यद् (४४)

विषुरूपे अहनी द्यौरिवासि। विश्वा हि माया अवसि स्वधावो
 भद्रा ते पूषन्निह रातिरस्तु। तेऽवर्धन्त स्वतवसो महित्वना नाकं
 तस्थुरु रुरु चक्रिरे सदैः। विष्णुर्यद्वावद्वृषणं मदच्युतं वयो न सीदन्नधि
 बरुहिषि प्रिये। प्र चित्रमर्कं गृणते तुराय मारुताय स्वतवसे
 भरध्वम्। ये सहांसि सहसा सहन्ते (४५)

रेजन्ते अग्रे पृथिवी मुखेभ्यः। विश्वे देवा विश्वे देवाः। द्यावां
 नः पृथिवी इमं सिध्ममद्य दिविस्पृशम्। यज्ञं देवेषु यच्छताम्।
 प्र पूर्वजे पितरा नव्यंसीभिर्गीर्भिः कृणुध्वं सदैने ऋतस्य। आ

नो॑ द्यावापृथिवी॑ दैव्ये॑न॒ जने॑न यातुं॒ महि॑ वां वरूथम्। अ॒ग्नि॑ः
स्तोमे॑न बोधय॒ समिधा॑नो अमर्त्यम्। ह॒व्या दे॒वेषु॑ नो दधत्। स
ह॑व्य॒वाडम॑र्त्य उ॒शिग्दू॑तश्चनो॑हितः। अ॒ग्निर्धि॑या समृ॑ण्वति। शं नो॑
भवन्तु॒ वाजे॑वाजे॥ (४६)

पूरुष॒त्वता॑ यज॒तन्ते॑ अ॒न्यथ्स॑हन्ते॒ चनो॑हितोऽष्टौ च॥४६॥—————[११]

यु॒ञ्जान॑ इ॒माम॑गृ॒भ्णं दे॒वस्य॑ सन्ते॒ वि पा॑जंसा॒ वस॑वस्त्वा॒ समा॑स्त्वो॒र्ध्वा अ॒स्याकू॑तिं॒ यद॑ग्रे॒ यान्य॑ग्रे॒
यं य॒ज्ञमेका॑दश॥११॥

यु॒ञ्जानो॑ वर्म॑ च स्थ आ॒दि॒त्यास्त्वा॒ भार॑ती॒ स्वा॑ अ॒ह॑ ष॒ट्त्वारि॑शत्॥४६॥

यु॒ञ्जानो॑ वाजे॑वाजे॥

हरिः ॐ॥

॥कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-संहितायां चतुर्थकाण्डे प्रथमः प्रश्नः
समाप्तः॥४-१॥

॥द्वितीयः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां चतुर्थकाण्डे द्वितीयः प्रश्नः॥

विष्णोः क्रमोऽस्यभिमातिहा गायत्रं छन्द आ रोह पृथिवीमनु
 वि क्रमस्व निर्भक्तः स यं द्विष्मो विष्णोः क्रमोऽस्यभिश्चिस्तिहा
 त्रैष्टुभं छन्द आ रोहान्तरिक्षमनु वि क्रमस्व निर्भक्तः स यं द्विष्मो
 विष्णोः क्रमोऽस्यरातीयतो हन्ता जागतं छन्द आ रोह दिवमनु
 वि क्रमस्व निर्भक्तः स यं द्विष्मो विष्णोः (१)

क्रमोऽसि शत्रूयतो हन्ताऽऽनुष्टुभं छन्द आ रोह दिशोऽनु वि
 क्रमस्व निर्भक्तः स यं द्विष्मः। अक्रन्ददग्निः स्तनयन्निव द्यौः क्षामा
 रेरिहद्वीरुधः समञ्जन्। सद्यो जज्ञानो वि हीमिद्धो अख्यदा रोदसी
 भानुना भात्यन्तः। अग्रेऽभ्यावर्तिन्नभि न आ वर्तस्वाऽऽयुषा वर्चसा
 सन्या मेधया प्रजया धनेन। अग्रे (२)

अङ्गिरः शतं ते सन्त्वावृतः सहस्रं त उपावृतः। तासां पोषस्य
 पोषेण पुनर्नो नष्टमा कृधि पुनर्नो रयिमा कृधि। पुनरूर्जा नि
 वर्तस्व पुनरग्र इषाऽऽयुषा। पुनर्नः पाहि विश्वतः। सह रय्या
 नि वर्तस्वाग्ने पिन्वस्व धारया। विश्वप्स्रिया विश्वतस्परि। उदुत्तमं
 वरुण पाशमस्मदवाधमं (३)

वि मध्यमं श्रथाया। अथा वयमादित्य व्रते तवानांगसो

अदितये स्याम। आ त्वाहार्षमन्तरभूर्धुवस्तिष्ठाविचाचलिः।
 विशस्त्वा सर्वा वाञ्छन्त्वस्मिन्नाष्ट्रमधि श्रया। अग्रे बृहन्नुषसामूर्ध्वो
 अस्थान्निर्जग्मिवान्तमसो ज्योतिषाऽऽऽगात्। अग्निर्भानुना रुशता
 स्वङ्ग आ जातो विश्वा सद्मान्यप्राः। सीद त्वं मातुरस्या - (४)

उपस्थे विश्वान्यग्रे वयुनानि विद्वान्। मैनामर्चिषा मा
 तपसाऽभि शूशुचोऽन्तरस्याः शुक्रज्योतिर्वि भाहि। अन्तरग्रे रुचा
 त्वमुखायै सदेने स्वे। तस्यास्त्वः हरसा तपञ्जातवेदः शिवो भव।
 शिवो भूत्वा मह्यमग्रेऽथो सीद शिवस्त्वम्। शिवाः कृत्वा दिशः
 सर्वाः स्वं योनिमिहासदः। हःसः शुचिषद्वसुरन्तरिक्षसद्धोता
 वेदिषदतिथिर्दुरोणसत्। नृषद्वरसदृतसद्योमसदजा गोजा ऋतजा
 अद्रिजा ऋतं बृहत्॥ (५)

दिवमनु वि क्रमस्व निर्भक्तः स यं द्विषो विष्णोर्धनेनाग्नेऽधुममस्याः शुचिषथोडश च॥५१॥ [१]

दिवस्परि प्रथमं जज्ञे अग्निरस्मद्वितीयं परि जातवेदाः।
 तृतीयमप्सु नृमणा अजस्रमिन्धान एनं जरते स्वाधीः। विद्वा ते
 अग्रे त्रेधा त्रयाणि विद्वा ते सद्म विभृतं पुरुत्रा। विद्वा ते नाम
 परमं गुहा यद्विद्वा तमुत्सं यत आजगन्थ। समुद्रे त्वा नृमणा
 अपस्वन्तर्नृचक्षा ईधे दिवो अग्न ऊधन्। तृतीयं त्वा (६)

रजसि तस्थिवाः समृतस्य योनौ महिषा अहिन्वन्।
 अक्रन्ददग्निः स्तनयन्निव द्यौः क्षामा रेरिहद्वीरुधः समञ्जन्।
 सद्यो जज्ञानो वि हीमिद्धो अख्यदा रोदसी भानुना भात्यन्तः।

उ॒शि॒क्पा॒व॒को अ॒र॒तिः सु॒मे॒धा म॒र्ते॒ष्व॒ग्नि॒र॒मृ॒तो नि॒धा॒यि। इ॒य॒र्ति
धू॒म॒म॒रु॒षं भ॒रि॒भ्र॒दु॒च्छु॒क्रेण॑ शो॒चि॒षा द्या॒मि॒नक्ष॑त्। वि॒श्व॑स्य
के॒तु॒र्भु॒व॑नस्य॒ गर्भ॑ आ (७)

रोद॑सी अ॒पृ॒णा॒ज्जा॒य॑मानः। वी॒डुं चि॒द॒द्रि॒म॒भि॒न॒त्प॒रा॒य॒ज्ज॒ना
य॒द॒ग्नि॒म॒य॑जन्त॒ प॒ञ्च। श्री॒णा॒मु॒दा॒रो ध॒रु॒णो र॒यी॒णां म॑नी॒षाणां
प्रा॒र्प॑णः सोम॑गोपाः। व॒सोः सूनुः॑ स॒ह॒सो अ॒प्सु रा॒जा वि॒ भा॒त्य॒ग्रं
उ॒ष॒सा॒मि॒धा॒नः। य॒स्ते अ॒द्य कृ॒ण॒व॒द्भ॒द्र॒शो॒चेऽपू॑पं दे॒व घृ॒त॒व॑न्तम॒ग्ने।
प्र तं न॑य प्र॒तरां॑ व॒स्यो अ॒च्छा॒भि द्यु॒म्रं दे॒वभ॑क्तं यवि॒ष्ठ। आ (८)

त॒म्भ॑ज सौ॒श्र॒व॒से॒ष्व॒ग्न उ॒क्थ॑उ॒क्थ आ भ॑ज श॒स्य॑माने।
प्रि॒यः सूर्ये॑ प्रि॒यो अ॒ग्रा भ॑वा॒त्यु॒ज्जा॒तेन॑ भि॒न॒द॒दु॒ज्ज॒नि॒त्वैः। त्वा॒म॒ग्ने
य॒ज॑मा॒ना अनु॑ द्यून् वि॒श्वा व॑सू॒नि दधि॑रे॒ वार्या॑णि। त्वया॑
स॒ह द्र॒वि॑णमिच्छ॒मा॒ना व्र॑जं गोम॑न्तमु॒शि॒जो वि व॑व्रुः। दृ॒शानो॑
रु॒क्म उ॒र्व्या व्य॑द्यौ॒र्दु॒र्म॒र्ष॒मायुः॑ श्रि॒ये रु॑चा॒नः। अ॒ग्नि॒र॒मृ॒तो
अ॒भ॒व॒द्वयो॑भि॒र्यदे॑नं द्यौर॑ज॒न॒य॒त्सु॒रेताः॑॥ (९)

तृतीयं त्वा गर्भ आ यविष्ठा यच्चत्वारि च॥५५॥ [२]

अ॒न्न॒प॒तेऽन्न॑स्य नो दे॒ह्यन॑मी॒वस्य॑ शु॒ष्मि॒णः। प्र॒प्र॒दा॒तार॑ तारि॒ष
ऊ॒र्ज नो॑ धेहि द्वि॒पदे॑ चतु॒ष्पदे॑। उ॒दु त्वा वि॒श्वे दे॒वा अ॒ग्ने भ॑रन्तु
चि॒त्ति॑भिः। स नो॑ भव शि॒वत॑मः सु॒प्र॒ती॒को वि॒भा॒व॑सुः। प्रे॒द॒ग्ने
ज्योति॑ष्मान् याहि शि॒वेभि॑र्चि॒भि॒स्त्वम्। बृ॒ह॒द्वि॒र्भानु॑भि॒र्भास॑न्मा

हि॑सीस्त॒नुवा॑ प्र॒जाः। स॒मिधा॒ग्निं दु॑वस्यत घृ॒तैर्बो॑धय॒ताति॑थिम्।
आ (१०)

ऽस्मिन् ह॒व्या जु॑होतन। प्रप्रा॒यम॒ग्निर्भ॑र॒तस्य॑ शृण्वे वि यथ्सू॒र्यो
न रोच॑ते बृ॒हद्भाः॑। अ॒भि यः पू॑रुं पृ॒तना॑सु त॒स्थौ दी॑दाय॒ दैव्यो॑
अति॑थिः शिवो नः॑। आपो॑ दे॒वीः प्रति॑ गृह्णीत॒ भस्मै॑तथ्स्यो॒ने कृ॑णुध्व॑
सुर॒भावु॑ लो॒के। तस्मै॑ नमन्तां॒ जन॑यः सु॒पत्नी॑र्मा॒तिव॑ पु॒त्रं बि॑भृता
स्वे॒नम्। अ॒प्स्व॑ग्ने सधि॒ष्टव॑ (११)

सौष॑धी॒रनु॑ रुध्यसे। गर्भे॑ सञ्जा॒यसे॒ पुनः॑। गर्भो॑ अ॒स्योष॑धीनां॒
गर्भो॑ वन॒स्पती॑नाम्। गर्भो॑ विश्व॑स्य भू॒तस्या॒ग्ने गर्भो॑ अ॒पाम॑सि।
प्र॒सद्य॑ भस्म॑ना॒ योनि॑म॒पश्च॑ पृथि॒वीम॑ग्ने। स॒सृज्य॑ मा॒तृभि॑स्त्वं
ज्योति॑ष्मान्पुन॒रास॑दः। पुन॒रास॑द्य॒ सदन॑म॒पश्च॑ पृथि॒वीम॑ग्ने। शेषे॑
मा॒तुर्य॑थोप॒स्थेऽन्तर॑स्या॑ शि॒वत॑मः। पुन॑रू॒र्जा (१२)

नि व॑र्तस्व पुन॑रग्र इ॒षाऽऽयु॑षा। पुन॑र्नः पाहि वि॒श्वतः॑। सह
र॒य्या नि व॑र्त॒स्वाग्ने॑ पि॒न्वस्व॑ धा॒रया॑। विश्व॑प्सि॒न्त्रया॑ वि॒श्वत॑स्प॒रि।
पुन॑स्त्वादि॒त्या रु॒द्रा वस॑वः॒ समि॑न्धतां पुन॑र्ब्र॒ह्माणो॑ वसु॒नीथ॑ य॒ज्ञैः।
घृ॒तेन॑ त्वं त॒नुवो॑ वर्धयस्व स॒त्याः स॑न्तु यज॑मानस्य॒ कामाः॑। बोधा॑
नो अ॒स्य वच॑सो यविष्ठ॒ म॒हिष्ठ॑स्य॒ प्रभृ॑तस्य स्वधावः। पी॒यति॑ त्वो
अनु॑ त्वो गृणाति व॒न्दारु॑स्ते त॒नुव॑ वन्दे अ॒ग्ने। स बो॑धि सूरि॒र्मघवा॑
वसु॑दावा वसु॑पतिः। यु॒यो॒ध्य॑स्मद्वे॒षा॑सि॥ (१३)

आ तवोर्जाऽनु षोडश च॥५९॥ [३]

अपै॒त॒ वी॒त॒ वि च॑ सर्प॒तातो॒ येऽत्र॒ स्थ पु॒रा॒णा ये च॒ नू॒त॒नाः।
अदा॑दि॒दं य॒मोऽव॒सानं॑ पृथि॒व्या अ॒क्र॒न्नि॒मं पि॒तरौ॑ लो॒कम॑स्मै।
अ॒ग्नेर्भ॑स्मा॒स्य॒ग्नेः पु॒री॒षम॑सि सं॒ज्ञान॑म॒सि का॒म॒ध॒रणं॑ म॒यि ते
का॒म॒ध॒रणं॑ भू॒यात्। सं या वः॑ प्रि॒यास्त॒नुवः॑ स॒म्प्रि॒या हृद॑यानि वः।
आ॒त्मा वो॑ अस्तु (१४)

स॒म्प्रि॒यः स॒म्प्रि॒यास्त॒नुवो॑ म॒म। अ॒य॒ सो अ॒ग्निर्य॑स्मिन्त्सोम॒-
मिन्द्रः॑ सु॒तं द॒धे ज॒ठरे॑ वाव॒शानः॑। स॒ह॒स्रि॒यं वा॒ज॒म॒त्यं न
स॒प्तिः स॒स॒वा॒न्त्स॒न्त्सू॒यसे॑ जा॒तवे॑दः। अ॒ग्ने दि॒वो अ॒र्णम॑च्छा
जि॒गा॒स्य॒च्छा दे॒वाः ऊ॒चिषे॑ धि॒ष्णि॒या ये। याः प॒र॒स्ता॒द्रोच॑ने
सूर्य॑स्य॒ याश्चा॒व॒स्ता॒दुप॑तिष्ठन्त॒ आपः॑। अ॒ग्ने य॒त्ते दि॒वि वर्चः॑
पृथि॒व्यां यदोष॑धी- (१५)

ष्व॒प्सु वा॑ यज॒त्र। येना॒न्तरि॑क्षमु॒र्वा॒त॒तन्त् त्वे॒षः स भा॒नुर॑र्ण॒वो
नृ॒चक्षाः॑। पु॒री॒ष्या॑सो अ॒ग्नयः॑ प्राव॒णेभिः॑ स॒जोष॑सः। जुष॒न्ताः
ह॒व्यमाहु॑तमनमी॒वा इषो॑ म॒हीः। इडा॑म॒ग्ने पु॒रुद॑सः॒ स॒नि गोः
श॑श्वत्त॒म॒ हव॑मानाय साध। स्यान्नः॑ सु॒नुस्त॑न॒यो वि॒जावा॑ग्ने सा ते
सु॒म॒तिर्भू॑त्व॒स्मे। अ॒यं ते योनि॑र॒ऋ॒त्वियो॑ यतो॑ जा॒तो अ॒रोच॑थाः।
तं जा॒न- (१६)

न्न॒ग्ने आ रो॒हाथा॑ नो वर्ध॒या र॒यिम्। चिद॑सि॒ तया॑ दे॒वत॑याऽ-

ङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद परिचिदसि तया देवतया ऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद लोकं
 पृण छिद्रं पृणायौ सीद शिवा त्वम्। इन्द्राग्नी त्वा बृहस्पतिरस्मिन्
 योनावसीषदन्। ता अस्य सूददोहसः सोमः श्रीणन्ति पृश्नयः।
 जन्म देवानां विशस्त्रिष्वा रोचने दिवः॥ (१७)

अस्त्वोपधीषु जानन्नष्टार्चत्वारिंशच्च॥६३॥ [४]

समित् ५ सं कल्पेथा ५ सम्प्रियौ रोचिष्णू सुमनस्यमानौ।
 इषमूर्जमभि संवसानौ सं वां मनांसि सं व्रता समु
 चित्तान्याकरम्। अग्ने पुरीष्याधिपा भवा त्वं नः। इषमूर्ज
 यजमानाय धेहि। पुरीष्यस्त्वमग्ने रयिमान्युष्टिमा ५ असि। शिवाः
 कृत्वा दिशः सर्वाः स्वां योनिमिहासदः। भवतं नः समनसौ
 समौकसा- (१८)

वरेपसौ। मा यज्ञ ५ हिंसिष्टं मा यज्ञपतिं जातवेदसौ शिवौ
 भवतमद्य नः। मातेव पुत्रं पृथिवी पुरीष्यमग्नि ५ स्वे योनावभारुखा।
 तां विश्वैर्देवैर्ऋतुभिः संविदानः प्रजापतिर्विश्वकर्मा वि मुञ्चतु।
 यदस्य पारे रजसः शुक्रं ज्योतिरजायत। तन्नः पर्षदति द्विषो ऽग्ने
 वैश्वानर स्वाहा। नमः सु ते निर्ऋते विश्वरूपे- (१९)

ऽयस्मयं वि चृता बन्धमेतम्। यमेन त्वं यम्यां संविदानोत्तमं
 नाकमधि रोहयेमम्। यत्ते देवी निर्ऋतिरा बबन्ध दामं
 ग्रीवास्वविचर्त्यम्। इदं ते तद्वि ष्याम्यायुषो न मध्यादथा
 जीवः पितुमद्धि प्रमुक्तः। यस्यास्ते अस्याः क्रूर आसञ्जुहोम्येषां

बन्धानांमवसर्जनाय। भूमिरिति त्वा जनां विदुर्निर्ऋति- (२०)

रिति त्वाहं परि वेद विश्वतः। असुन्वन्तमयंजमानमिच्छ
स्तेनस्येत्यां तस्करस्यान्वैषि। अन्यमस्मदिच्छ सा त इत्या नमो
देवि निर्ऋते तुभ्यमस्तु। देवीमहं निर्ऋतिं वन्दमानः पितेव पुत्रं
दसये वचोभिः। विश्वस्य या जायमानस्य वेद शिरःशिरः प्रति
सूरी वि चष्टे। निवेशनः सङ्गमनो वसूनां विश्वां रूपाभि चष्टे (२१)

शर्चीभिः। देव इव सविता सत्यधर्मेन्द्रो न तस्थौ समरे
पंथीनाम्। सं वरत्रा दधातन निराहावान्कृणोतन। सिञ्चामहा
अवटमुद्रिणं वयं विश्वाहादस्तमक्षितम्। निष्कृताहावमवटः
सुवरत्रः सुषेचनम्। उद्रिणः सिञ्चे अक्षितम्। सीरा युञ्जन्ति
कवयो युगा वि तन्वते पृथक्। धीरा देवेषु सुम्रया। युनक्त सीरा
वि युगा तनोत कृते योनौ वपतेह (२२)

बीजम्। गिरा च श्रुष्टिः सभरा असन्नो नेदीय इत्थसृण्यां
पक्वमायत्। लाङ्गलं पवीरवः सुशेवः सुमतिथ्सरु। उदित्कृषति
गामविं प्रफर्व्य च पीवरीम्। प्रस्थावद्रथवाहनम्। शुनं नः फाला
वि तुदन्तु भूमिः शुनं कीनाशा अभि यन्तु वाहान्। शुनं पर्जन्यो
मधुना पयोभिः शुनांसीरा शुनमस्मासु धत्तम्। कामं कामदुघे धुक्ष्व
मित्राय वरुणाय च। इन्द्रायाग्रये पूष्ण ओषधीभ्यः प्रजाभ्यः। घृतेन
सीता मधुना समक्ता विश्वैर्देवैरनुमता मरुद्भिः। ऊर्जस्वती पयसा

पिन्वंमानाऽस्मान्त्सीते पयसाऽभ्याववृथ्स्व॥ (२३)

समांकसौ विश्वरूपे विदुर्निर्ऋतिरभि चंष्ट इह मित्राय द्वाविंशतिश्च॥६९॥ ————— [५]

या जा॒ता ओष॑धयो दे॒वेभ्य॑स्त्रियु॒गं पु॒रा। म॒न्दामि॑ ब॒भ्रूणा॑म॒हः
श॒तं धा॒मा॒नि स॒प्त च॑। श॒तं वो॑ अ॒म्ब धा॒मा॒नि स॒हस्र॑मु॒त वो॒ रुहः॑।
अथा॑ श॒तक्र॑त्वो यू॒यमि॒मं मे॑ अ॒ग॒दं कृ॑त। पु॒ष्पाव॑तीः प्र॒सूव॑तीः
फ॒लिनी॑र॒फला॑ उ॒त। अ॒श्वा इ॒व स॒जित्व॑री॒र्वीरु॑धः पारयि॒ष्णवः॑।
ओष॑धीरि॒ति मा॒तर॒स्तद्वो॑ दे॒वीरु॑पं ब्रुवे। रपा॑सि विघ्न॒तीरि॑त् रप॑-
(२४)

श्चा॒तय॑मानाः। अ॒श्व॒त्ये वो॑ नि॒षद॑नं पु॒र्णे वो॑ वस॒तिः कृ॒ता।
गो॒भाज॒ इत्कि॒ला॑स॒थ य॒त्स॒नव॑थ पू॒रुष॑म्। यद॒हं वा॒जय॑न्नि॒मा
ओष॑धीरु॒हस्त॑ आ॒दधे॑। आ॒त्मा य॒क्ष्म॑स्य नश्यति पु॒रा जी॑व॒गृभो॑
यथा॑। यदोष॑धयः सङ्गच्छ॑न्ते रा॒जा॒नः स॒मि॒तावि॑व। वि॒प्रः स
उ॑च्यते भि॒षग्र॑क्षो॒हामी॑व॒चात॑नः। निष्कृ॑तिर्नाम॒ वो मा॒ताथा॑ यू॒यः
स्थ॒ सङ्कृ॑तीः। स॒राः प॑त॒त्रिणीः॑ (२५)

स्थ॒न॒ यदा॒मय॑ति निष्कृ॑त। अ॒न्या वो॑ अ॒न्याम॑व॒त्वन्या॑न्यस्या
उपा॑वता। ताः सर्वा॑ ओष॑धयः संवि॒दाना॑ इ॒दं मे॒ प्राव॑ता
वचः॑। उच्छु॒ष्मा ओष॑धीनां गा॒वो गो॒ष्ठादि॑वेरते। ध॒नः
स॒नि॒ष्यन्ती॑नामा॒त्मानं॑ तव॑ पू॒रुष॑। अ॒ति वि॒श्वाः परि॑ष्ठाः
स्तेन॑ इ॒व ब्र॒जम॑क्रमुः। ओष॑धयः प्राचु॑च्यवु॒र्यत् किं च॑ त॒नुवा॑
रपः॑। या- (२६)

स्तं आतस्थुरात्मानं या आविविशुः परुःपरुः। तास्ते यक्षं
वि बाधन्तामुग्रो मध्यमशीरिव। साकं यक्षं प्र पत श्येनेन
किकिदीविना। साकं वातस्य ध्राज्या साकं नश्य निहाकया।
अश्वावती९ सोमवतीमूर्जयन्तीमुदोजसम्। आ विथ्सि सर्वा
ओषधीरस्मा अरिष्टतातये। याः फलिनीर्या अफला अपुष्पा याश्च
पुष्पिणीः। बृहस्पतिप्रसूतास्ता नो मुञ्चन्त्व९हंसः। या - (२७)

ओषधयः सोमराज्ञीः प्रविष्टाः पृथिवीमनु। तासां त्वमस्युत्तमा
प्र णो जीवातवे सुव। अवपतन्तीरवदन्दिव ओषधयः परि। यं
जीवमश्जवामहे न स रिष्याति पूरुषः। याश्चेदमुपशृण्वन्ति याश्च
दूरं परागताः। इह सङ्गत्य ताः सर्वा अस्मै सं दत्त भेषजम्।
मा वो रिषत्खनिता यस्मै चाहं खनामि वः। द्विपच्चतुष्पदस्माक९
सर्वमस्त्वनातुरम्। ओषधयः सं वदन्ते सोमेन सह राज्ञा। यस्मै
करोति ब्राह्मणस्त९ राजन्यारयामसि॥ (२८)

रपः पत्त्रिणीर्या अ९हंसो याः खनामि वोऽष्टादश च॥७४॥ ————— [६]

मा नो हि९सीञ्जनिता यः पृथिव्या यो वा दिव९ सत्यधर्मा
जुजान। यश्चापश्चन्द्रा बृहतीर्जुजान कस्मै देवाय हविषा विधेम।
अभ्यावर्तस्व पृथिवि यज्ञेन पयसा सह। वपां ते अग्निरिषितो-
ऽव सर्पतु। अग्ने यत्ते शुक्रं यच्चन्द्रं यत्पूतं यद्यज्ञियम्। तद्देवेभ्यो
भरामसि। इषमूर्जमहमित आ (२९)

दद ऋतस्य धाम्नो अमृतस्य योनैः। आ नो गोषु
विशत्वौषधीषु जहामि सेदिमनिराममीवाम्। अग्रे तव श्रवो वयो
महिं भ्राजन्त्यर्चयो विभावसो। बृहद्भानो शवसा वाजमुक्थ्य
दधासि दाशुषे कवे। इरज्यन्नग्रे प्रथयस्व जन्तुभिरस्मे रायो
अमर्त्य। स दर्शतस्य वपुषो वि राजसि पृणक्षि सानसि९
रयिम्। ऊर्जो नपाज्ञातवेदः सुशस्तिभिर्मन्दस्व (३०)

धीतिभिर्हितः। त्वे इषः सं दधुर्भूरिरेतसश्चित्रोतयो
वामजाताः। पावकवर्चाः शुक्रवर्चा अनूनवर्चा उदियर्षि भानुना।
पुत्रः पितरां विचरन्नुपावस्युभे पृणक्षि रोदसी। ऋतावानं महिषं
विश्वचर्षणिमग्नि९ सुम्नाय दधिरे पुरो जनाः। श्रुत्कर्ण९ सप्रथस्तमं
त्वा गिरा दैव्यं मानुषा युगा। निष्कर्तारमध्वरस्य प्रचेतसं क्षयन्तु९
राधसे महे। रातिं भृगूणामुशिजं कविक्रतुं पृणक्षि सानसि९ (३१)

रयिम्। चितः स्थ परिचित ऊर्ध्वचितः श्रयध्वं तया देवतया-
ऽङ्गिरस्वद् ध्रुवाः सीदत। आ प्यायस्व समेतु ते विश्वतः सोम
वृष्णियम्। भवा वाजस्य सङ्गथे। सं ते पया९सि समु यन्तु
वाजाः सं वृष्णियान्यभिमातिषाहः। आप्यायमानो अमृताय सोम
दिवि शवा९स्युत्तमानि धिष्व॥ (३२)

आ मन्दस्व सानसिमैकान्नचत्वारि९शच्च॥७८॥

[७]

अभ्यस्थाद्विश्वाः पृतना अरातीस्तदग्निराह तदु सोम आह।

बृहस्पतिः सविता तन्म आह पूषा मांऽधात्सुकृतस्य लोके।
 यदक्रन्दः प्रथमं जायमान उद्यन्त्समुद्रादुत वा पुरीषात्। श्येनस्य
 पक्षा हरिणस्य बाहू उपस्तुतं जनिम् तत्तै अर्वन्। अपां पृष्ठमसि
 योनिर्ग्रेः समुद्रमभितः पिन्वमानम्। वर्धमानं मह (३३)

आ च पुष्करं दिवो मात्रया वरिणा प्रथस्व। ब्रह्म जज्ञानं
 प्रथमं पुरस्ताद्वि सीमतः सुरुचो वेन आवः। स बुधिया उपमा
 अस्य विष्ठाः सतश्च योनिमसंतश्च विवः। हिरण्यगर्भः समवर्तताग्रे
 भूतस्य जातः पतिरेकं आसीत्। स दाधार पृथिवीं द्यामुतेमां कस्मै
 देवाय हविषा विधेम। द्रप्सश्चस्कन्द पृथिवीमनु (३४)

द्यामिमं च योनिमनु यश्च पूर्वः। तृतीयं योनिमनु सश्चरन्तं द्रप्सं
 जुहोम्यनु सप्त होत्राः। नमो अस्तु सर्पेभ्यो ये के च पृथिवीमनु।
 ये अन्तरिक्षे ये दिवि तेभ्यः सर्पेभ्यो नमः। येऽदो रोचने दिवो ये
 वा सूर्यस्य रश्मिषु। येषामप्सु सदः कृतं तेभ्यः सर्पेभ्यो नमः।
 या इषवो यातुधानानां ये वा वनस्पती रनु। ये वावटेषु शेरते
 तेभ्यः सर्पेभ्यो नमः॥ (३५)

महोऽनु यातुधानानामेकादश च॥८१॥

[८]

ध्रुवाऽसि धरुणास्तृता विश्वकर्मणा सुकृता। मा त्वा समुद्र
 उद्वधीन्मा सुपर्णोऽव्यथमाना पृथिवीं दृश्ह। प्रजापतिस्त्वा सादयतु
 पृथिव्याः पृष्ठे व्यचस्वतीं प्रथस्वतीं प्रथोऽसि पृथिव्यांसि भूरसि

भूमि॑रस्यदि॑तिरसि॒ विश्व॑धा॒या विश्व॑स्य॒ भुव॑नस्य॒ धृ॒त्री पृ॑थि॒वीं
यच्छ॑ पृथि॒वीं दृ॒ह पृथि॒वीं मा हि॑सीर्वि॒श्वस्मै॑ प्रा॒णाय॑पा॒नाय॑
व्या॒नाय॑दा॒नाय॑ प्रति॒ष्ठायै॑ (३६)

च॒रित्रा॑या॒ग्निस्त्वा॒भि पा॑तु॒ म॒ह्या स्व॒स्त्या छ॒र्दिषा॑ शन्त॑मे॒न॒ तया॑
दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॒द्धुवा॑ सी॒द। काण्डा॑त्काण्डात् प्र॒रोह॑न्ती॒ परु॑षःपरु॑षः
परि॑। ए॒वा नो॑ दूर्वे॒ प्र त॑नु॒ सह॑स्रेण॒ श॒तेन॑ च। या श॒तेन॑ प्र॒तनो॑षि
स॒हस्रे॑ण वि॒रोह॑सि। तस्या॑स्ते दे॒वीष्ट॑के वि॒धेम॑ ह॒विषा॑ व॒यम्।
अ॒षाढा॑ऽसि॒ सह॑माना॒ सह॑स्वारा॑तीः॒ सह॑स्वारा॑तीय॒तः सह॑स्व
पृ॒तनाः॒ सह॑स्व पृ॒तन्य॑तः। सह॑स्र॒वीर्या॑- (३७)

ऽसि॒ सा मा॑ जि॒न्वा मधु॑ वा॒ता ऋ॒ताय॑ते मधु॑ क्षर॒न्ति
सिन्ध॑वः। मा॒ध्वीर्नः॑ स॒न्त्वोष॑धीः। मधु॑ नक्त॑मु॒तोष॑सि॒ मधु॑म॒त्पार्थि॑व॒ः
रजः॑। मधु॑ द्यौर॑स्तु नः पि॒ता। मधु॑मा॒त्रो व॑न॒स्पति॑र्मधु॑मा॒ः अस्तु॑
सूर्यः॑। मा॒ध्वीर्गा॒वो भ॑वन्तु नः। म॒ही द्यौः पृ॑थि॒वी च॑ न इ॒मं य॒ज्ञं
मि॑मिक्षताम्। पि॒पृता॑ नो भरी॑मभिः। तद्वि॒ष्णोः पर॑मं (३८)

प॒दः सदा॑ पश्य॒न्ति सू॒रयः॑। दि॒वीव॑ चक्षु॒रात॑तम्। ध्रु॒वाऽसि॑
पृथि॒वि सह॑स्व पृ॒तन्य॑तः। स्यू॒ता दे॒वेभि॑र॒मृते॑नागाः। यास्ते॑ अ॒ग्ने
सूर्ये॑ रुचं॒ उद्य॑तो दि॒वमा॑त॒न्वन्ति॑ र॒श्मिभिः॑। ताभिः॑ सर्वा॑भी रु॒चे
जना॑य नस्कृ॒धि। या वो॑ दे॒वाः सूर्ये॑ रुचो॒ गोष्व॑श्चैषु॒ या रुचः॑।
इन्द्रा॑ग्नी॒ ताभिः॑ सर्वा॑भी रुचं॒ नो ध॑त्त बृह॒स्पते॑। वि॒राड् (३९)

ज्योतिरधारयत्सम्राड्ज्योतिरधारयत्स्वराड्ज्योतिरधारयत्। अग्ने
युक्ष्वा हि ये तवाऽश्वांसो देव साधवः। अरुं वहन्त्याशवः। युक्ष्वा
हि देवहूतमा॑ अश्वा॑ अग्ने रथीरि॑व। नि होता॑ पूर्यः संदः।
द्रप्सश्च॑स्कन्द पृथिवीमनु॑ द्यामिमं च॑ योनिमनु॑ यश्च॑ पूर्वः। तृतीयं॑
योनिमनु॑ सश्चरन्तं॑ द्रप्सं जुहोम्यनु॑ सप्त (४०)

होत्राः॑। अभूदिदं॑ विश्वस्य॑ भुवनस्य॑ वाजिनमग्नेर्वैश्वानरस्य॑ च।
अग्निज्योति॑षा ज्योतिष्मान्नुक्मो वर्चसा॑ वर्चस्वान्। ऋचे॑ त्वा रुचे॑
त्वा समिध्मव॑न्ति सरितो॑ न धेनाः॑। अन्तरहृ॑दा मनसा॑ पूयमानाः।
घृतस्य॑ धारा॑ अभि चाक॑शीमि। हिरण्ययो॑ वेतसो मध्य॑ आसाम्।
तस्मिन्सु॑पर्णो मधुकृत्कु॑लायी भज॑न्नास्ते मधु॑ देवताभ्यः। तस्या॑सते
हर॑यः सप्त तीरे॑ स्वधां दुहा॑ना अमृतस्य॑ धाराम्॥ (४१)

प्रतिष्ठायै सहस्रवीर्या परमं विरादथ्सप्त तीरे चत्वारि च॥८७॥ [९]

आदित्यं॑ गर्भं पयसा॑ समञ्जस॑हस्रस्य॑ प्रतिमां॑ विश्वरूपम्।
परि॑ वृद्धिं हर॑सा माऽभि मृ॑क्षः शतायु॑षं कृणुहि चीय॑मानः।
इमं॑ मा हि॑सीद्विपादं॑ पशूना॑ सहस्राक्ष॑ मेध॑ आ चीय॑मानः।
मयुमा॑रण्यमनु॑ ते दिशामि॑ तेन॑ चिन्वानस्तनुवो॑ नि षी॑द। वातस्य॑
ध्राजिं॑ वरुणस्य॑ नाभिम॑श्च जज्ञान॑ सहस्रं॑ सरिरस्य॑ मध्ये॑। शिशुं॑
नदीना॑ हरि॑मद्रिबुद्धमग्ने॑ मा हि॑सीः (४२)

परमे॑ व्योमन्। इमं॑ मा हि॑सीरेकशफं॑ पशूनां॑ कनिक्र॑दं

वाजिनं वाजिनेषु। गौरमारण्यमनु ते दिशामि तेन चिन्वानस्तनुवो
 नि षीद। अजस्रमिन्दुमरुषं भुरण्युमग्निमीडे पूर्वचित्तौ नमोभिः। स
 पर्वभिर्ऋतुशः कल्पमानो गां मा हिंसीरदिति विराजम्। इमं
 समुद्रं शतधारमुत्सं व्यच्यमानं भुवनस्य मध्ये। घृतं दुहानामदिति
 जनायाग्ने मा (४३)

हिंसीः परमे व्योमन्। गवयमारण्यमनु ते दिशामि तेन
 चिन्वानस्तनुवो नि षीद। वरूत्रिं त्वष्टुर्वरुणस्य नाभिमविं जज्ञानां
 रजसः परस्मात्। महीं साहस्रीमसुरस्य मायामग्ने मा हिंसीः
 परमे व्योमन्। इमामूर्णायुं वरुणस्य मायां त्वचं पशूनां द्विपदां
 चतुष्पदाम्। त्वष्टुः प्रजानां प्रथमं जनित्रमग्ने मा हिंसीः परमे
 व्योमन्। उष्ट्रमारण्यमनु (४४)

ते दिशामि तेन चिन्वानस्तनुवो नि षीद। यो अग्निरग्नेस्तपसो-
 ऽधि जातः शोचात्पृथिव्या उत वा दिवस्परि। येन प्रजा विश्वकर्मा
 व्यानद्वमग्ने हेडः परि ते वृणक्तु। अजा ह्यग्नेरजनिष्ट गर्भात्सा
 वा अपश्यञ्जनितामग्ने। तया रोहमायन्नुप मेध्यास्तया देवा
 देवतामग्र आयन्। शरभमारण्यमनु ते दिशामि तेन चिन्वानस्तनुवो
 नि षीद॥ (४५)

अग्ने मा हिंसीरग्ने मोष्ट्रमारण्यमनु शरभं नवं च॥११॥ [१०]

इन्द्राग्नी रोचना दिवः परि वाजेषु भूषथः। तद्वा चेति

प्र वीर्यम्। इजथद्वत्रमुत संनोति वाजमिन्द्रा यो अग्नी सहुरी
 सपर्यात्। इरज्यन्ता वसव्यस्य भूरेः सहस्तमा सहसा वाजयन्ता।
 प्र चरषणिभ्यः पृतना हवेषु प्र पृथिव्या रिरिचाथे दिवश्च। प्र
 सिन्धुभ्यः प्र गिरिभ्यो महित्वा प्रेन्द्राग्नी विश्वा भुवनात्यन्या।
 मरुतो यस्य हि (४६)

क्षये पाथा दिवो विमहसः। स सुंगोपातमो जनः। यज्ञैर्वा
 यज्ञवाहसो विप्रस्य वा मतीनाम्। मरुतः शृणुता हवम्। श्रियसे
 कं भानुभिः सम्मिमिक्षिरे ते रश्मिभिस्त ऋक्भिः सुखादयः। ते
 वाशीमन्त इष्मिणो अभीरवो विद्रे प्रियस्य मारुतस्य धाम्नः। अव
 ते हेड उदुत्तमम्। कया नश्चित्र आ भुवदूती सदावृधः सखा। कया
 शचिष्ठया वृता। (४७)

को अद्य युङ्क्ते धुरि गा ऋतस्य शिमीवतो भामिनो दुर्हणायून।
 आसन्निषून्-हृथस्वसो मयोभून् य एषां भृत्यामृणधृत्स जीवात्। अग्ने
 नयाऽऽ देवानां शं नो भवन्तु वाजैवाजे। अप्स्वग्ने सधिष्टव
 सौषधीरनु रुध्यसे। गर्भे सञ्जायसे पुनः। वृषा सोम द्युमां अंसि
 वृषा देव वृषव्रतः। वृषा धर्माणि दधिषे। इमं मे वरुण तत्त्वां यामि
 त्वं नो अग्ने स त्वं नो अग्ने॥ (४८)

हि वृता म एकादश च॥१४॥

[११]

विष्णोः क्रमोऽसि दिवस्पर्यन्तपतेऽपेतं समितं या जाता मा नो हिंसीद्ववाऽस्यादित्यङ्गर्भमिन्द्राग्नी

रोचनैकादश॥११॥

विष्णोःस्मिन् हव्येति त्वाऽहं धीतिभिरुहोत्रां अष्टाचत्वारिंशत्॥४८॥

विष्णोः क्रमोऽसि स त्वन्नो अग्ने॥

हरिः ॐ॥

॥कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-संहितायां चतुर्थकाण्डे द्वितीयः प्रश्नः
समाप्तः॥४-२॥

॥तृतीयः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां चतुर्थकाण्डे तृतीयः प्रश्नः॥

अपां त्वेमन्त्सादयाम्यपां त्वोद्मन्त्सादयाम्यपां त्वा
 भस्मन्त्सादयाम्यपां त्वा ज्योतिषि सादयाम्यपां त्वाऽयने
 सादयाम्यर्णवे सदेने सीद समुद्रे सदेने सीद सलिले सदेने
 सीदापां क्षये सीदापाः सधिषि सीदापां त्वा सदेने सादयाम्यपां
 त्वा सधस्थे सादयाम्यपां त्वा पुरीषे सादयाम्यपां त्वा योनौ
 सादयाम्यपां त्वा पार्थसि सादयामि गायत्री छन्दस्त्रिष्टुप्छन्दो
 जगती छन्दोऽनुष्टुप्छन्दः पङ्क्तिश्छन्दः॥ (१)

योनौ पञ्चदश च॥१५॥

[१]

अयं पुरो भुवस्तस्य प्राणो भौवायनो वसन्तः प्राणायनो
 गायत्री वासन्ती गायत्रियै गायत्रं गायत्रादुपाः शुरुपाः शोस्त्रिवृत्
 त्रिवृत्तौ रथन्तरः रथन्तराद्वसिष्ठ ऋषिः प्रजापतिगृहीतया त्वया
 प्राणं गृह्णामि प्रजाभ्योऽयं दक्षिणा विश्वकर्मा तस्य मनो वैश्वकर्मणं
 ग्रीष्मो मानसस्त्रिष्टुग्रेष्मी त्रिष्टुभं ऐडमैडादन्तर्यामोऽन्तर्यामात्
 पञ्चदशः पञ्चदशाद्बृहद्बृहतो भरद्वाज ऋषिः प्रजापतिगृहीतया
 त्वया मनो - (२)

गृह्णामि प्रजाभ्योऽयं पश्चाद्विश्वव्यचास्तस्य चक्षुर्वैश्वव्यचसं
 वरुषाणि चाक्षुषाणि जगती वारुषी जगत्या ऋक्षममृक्षमाच्छुक्रः

शुक्राथ्सप्तदशः सप्तदशाद्वैरूपं वैरूपाद्विश्वामित्र ऋषिः प्रजा-
पतिगृहीतया त्वया चक्षुर्गृह्णामि प्रजाभ्यं इदमुत्तराथ्सुवस्तस्य
श्रोत्रं सौवः शरच्छौत्र्यनुष्टुप्छारद्यनुष्टुभः स्वारः स्वारांन्मन्थी
मन्थिनं एकविंश एकविंशाद्वैराजं वैराजाञ्जमदग्निर्ऋषिः
प्रजापतिगृहीतया (३)

त्वया श्रोत्रं गृह्णामि प्रजाभ्यं इयमुपरि मतिस्तस्यै वाङ्माती
हेमन्तो वाच्यायनः पङ्क्तिरहेमन्ती पङ्क्तौ निधनवन्निधनवत आग्रयण
आग्रयणात् त्रिणवत्रयस्त्रिंशौ त्रिणवत्रयस्त्रिंशाभ्यां शाक्ररैवते
शाक्ररैवताभ्यां विश्वकर्मर्षिः प्रजापतिगृहीतया त्वया वाचं
गृह्णामि प्रजाभ्यः॥ (४)

त्वया मनो जमदग्निर्ऋषिः प्रजापतिगृहीतया त्रिंशच्च॥१८॥ [२]

प्राचीं दिशां वसन्त ऋतूनामग्निर्देवता ब्रह्म द्रविणं त्रिवृथस्तोमः
स उ पञ्चदशवर्तनिस्त्र्यविर्यः कृतमयानां पुरोवातो वातः सानंग
ऋषिर्दक्षिणा दिशां ग्रीष्म ऋतूनामिन्द्रो देवता क्षत्रं द्रविणं पञ्चदशः
स्तोमः स उ सप्तदशवर्तनिर्दित्यवाङ्मयस्त्रेतायानां दक्षिणाद्वातो वातः
सनातन ऋषिः प्रतीचीं दिशां वर्षा ऋतूनां विश्वे देवा देवता
विड् (५)

द्रविणं सप्तदशः स्तोमः स उवेकविंशवर्तनिस्त्रिवृथस्तो
वयो द्वापरोऽयानां पश्चाद्वातो वातोऽहभून् ऋषिरुदीची दिशा
शरदृतूनां मित्रावरुणौ देवता पुष्टं द्रविणमेकविंशः स्तोमः स

उं त्रिणववर्तनिस्तुर्यवाङ्मयं आस्कन्दोऽयानामुत्तराद्वातो वातः प्रत्न
 ऋषिरूर्ध्वा दिशाः हेमन्तशिशिरावृतूनां बृहस्पतिर्देवता वर्चो द्रविणं
 त्रिणवः स्तोमः स उं त्रयस्त्रिंशवर्तनिः पष्ठवाङ्मयोऽभिभूरयानां
 विष्वग्वातो वातः सुपर्ण ऋषिः पितरः पितामहाः परेऽवरे
 ते नः पान्तु ते नोऽवन्त्वस्मिन्ब्रह्मन्त्रस्मिन्क्षत्रेऽस्यामाशिष्यस्यां
 पुरोधायांस्मिन्कर्मत्रस्यां देवहृत्याम्॥ (६)

विदंष्ट्रवाङ्मयोऽष्टाविंशतिश्च॥१००॥ ————— [३]

ध्रुवक्षितिर्ध्रुवयोनिर्ध्रुवाऽसि ध्रुवं योनिमा सीद साध्या।
 उख्यस्य केतुं प्रथमं पुरस्तादश्विनाऽध्वर्यू सादयतामिह त्वा। स्वे
 दक्षे दक्षपितेह सीद देवत्रा पृथिवी बृहती रराणा। स्वासस्था
 तनुवा सं विशस्व पितेवैधि सूनव आ सुशेवाश्विनाऽध्वर्यू
 सादयतामिह त्वा। कुलायिनी वसुमती वयोधा रयिं नो वर्ध
 बहुलः सुवीरम्। (७)

अपाऽमंतिं दुर्मंतिं बाधमाना रायस्पोषे यज्ञपंतिमाभजन्ती
 सुवर्धेहि यजमानाय पोषमश्विनाऽध्वर्यू सादयतामिह त्वा।
 अग्नेः पुरीषमसि देव्यानी तां त्वा विश्वे अभि गृणन्तु देवाः।
 स्तोमपृष्ठा घृतवतीह सीद प्रजावदस्मे द्रविणा यजस्वाश्विनाऽध्वर्यू
 सादयतामिह त्वा। दिवो मूर्धाऽसि पृथिव्या नाभिर्विष्टम्भनी
 दिशामधिपत्नी भुवनानाम्। (८)

ऊर्मिर्द्रुप्सो अपामसि विश्वकर्मा त ऋषिरश्विनाऽध्वर्यू
 सादयतामिह त्वा। सजूर्ऋतुभिः सजूर्विधाभिः सजूर्वसुभिः सजू
 रुद्रैः सजूरादित्यैः सजूर्विश्वैर्देवैः सजूर्देवैः सजूर्देवैर्वयोनाधैरग्रये
 त्वा वैश्वानरायाश्विनाऽध्वर्यू सादयतामिह त्वा। प्राणं मे
 पाह्यपानं मे पाहि व्यानं मे पाहि चक्षुर्म उर्व्या वि भाहि
 श्रोत्रं मे श्लोकयापस्मिन्वौषधीर्जिन्व द्विपात्पाहि चतुष्पादव दिवो
 वृष्टिमेरय॥ (९)

सुवीरं भुवनानामुर्व्या सप्तदश च॥१०३॥ [४]

अविर्वयस्त्रिष्टुच्छन्दो दित्यवाङ्मयो विराट्छन्दः पञ्चाविर्वयो
 गायत्री छन्दस्त्रिवथ्सो वय उष्णिहा छन्दस्तुर्यवाङ्मयोऽनुष्टुप्छन्दः
 पष्ठवाङ्मयो बृहती छन्द उक्षा वयः सतोबृहती छन्द ऋषभो वयः
 ककुच्छन्दो धेनुर्वयो जगती छन्दोऽनङ्गान् वयः पङ्क्तिश्छन्दो बस्तो
 वयो विवलं छन्दो वृष्णिर्वयो विशालं छन्दः पुरुषो वयस्तन्द्रं
 छन्दो व्याघ्रो वयोऽनाधृष्टं छन्दः सिंहो वयश्छदिश्छन्दो विष्टम्भो
 वयोऽधिपतिश्छन्दः क्षत्रं वयो मयन्दं छन्दो विश्वकर्मा वयः
 परमेष्ठी छन्दो मूर्धा वयः प्रजापतिश्छन्दः॥ (१०)

पुरुषो वयः पङ्क्तिश्शतिश्च॥१०४॥ [५]

इन्द्राग्नी अव्यथमानामिष्टकां दृहत्तं युवम्। पृष्ठेन द्यावा-
 पृथिवी अन्तरिक्षं च वि बाधताम्॥ विश्वकर्मा त्वा सादयत्वन्त-
 रिक्षस्य पृष्ठे व्यचस्वतीं प्रथस्वतीं भास्वतीं सूरिमतीमा या द्यां

भास्या पृथिवीमोर्वन्तरिक्षमन्तरिक्षं यच्छान्तरिक्षं दृहान्तरिक्षं मा
हिंसीर्विश्वस्मै प्राणायानाय व्यानायोदानाय प्रतिष्ठायै चरित्राय
वायुस्त्वाभि पातु मह्या स्वस्त्या छुर्दिषा (११)

शन्तमेन तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्धुवा सीद। राज्यसि प्राची
दिग्विराडसि दक्षिणा दिख्सम्राडसि प्रतीची दिखस्वराडस्युदीची
दिगधिपत्यसि बृहती दिगार्युमे पाहि प्राणं मे पाह्यपानं मे पाहि
व्यानं मे पाहि चक्षुर्मे पाहि श्रोत्रं मे पाहि मनो मे जिन्व वाचं मे
पिन्वाऽऽत्मानं मे पाहि ज्योतिर्मे यच्छ॥ (१२)

छुर्दिषां पिन्व षट्॥१०६॥ _____ [६]

मा छन्दः प्रमा छन्दः प्रतिमा छन्दोऽस्मीविश्छन्दः पङ्क्तिश्छन्दः
उष्णिहा छन्दो बृहती छन्दोऽनुष्टुप्छन्दो विराट्छन्दो गायत्री छन्दस्-
त्रिष्टुप्छन्दो जगती छन्दः पृथिवी छन्दोऽन्तरिक्षं छन्दो द्यौश्छन्दः
समाश्छन्दो नक्षत्राणि छन्दो मनश्छन्दो वाक्छन्दः कृषिश्छन्दो
हिरण्यं छन्दो गौश्छन्दोऽजा छन्दोऽश्वश्छन्दः। अग्निर्देवता (१३)

वातो देवता सूर्यो देवता चन्द्रमा देवता वसवो देवता
रुद्रा देवताऽऽदित्या देवता विश्वे देवा देवता मरुतो देवता
बृहस्पतिर्देवतेन्द्रो देवता वरुणो देवता मूर्धाऽसि राङ्गुवाऽसि
धरुणा यन्त्र्यसि यमित्रीषे त्वोर्जे त्वा कृष्यै त्वा क्षेमाय त्वा यत्री
राङ्गुवाऽसि धरणी धन्व्यसि धरित्र्यायुषे त्वा वर्चसे त्वौजसे त्वा

बलाय त्वा॥ (१४)

देवताऽऽयुषे त्वा षट्॥१०८॥ _____ [७]

आ॒शु॒स्त्रि॒वृ॒द्धान्तः॑ पञ्चद॒शो व्योम॑ सप्तद॒शः प्रतू॑र्तिरष्टाद॒शस्तपो॑
नवद॒शोऽभि॒वर्तः॑ स॒वि॒शो ध॒रुण॑ एकवि॒शो वर्चो॑ द्वा-
वि॒शः सम्भ॑रणस्त्रयोवि॒शो योनि॑श्चतुर्वि॒शो गर्भाः॑ पञ्चवि॒श
ओज॑स्त्रिण॒वः क्रतु॑रेकत्रि॒शः प्रति॑ष्ठा त्रयस्त्रि॒शो ब्र॒ध्नस्य॑
विष्ट॑पं चतुस्त्रि॒शो नाकः॑ षट्त्रि॒शो वि॒वर्तो॑ऽष्टाचत्वारि॒शो
ध॒र्त्रश्चतु॑ष्टोमः॥ (१५)

आ॒शुः स॒प्तत्रि॑शत्॥१०९॥ _____ [८]

अ॒ग्नेर्भा॒गोऽसि॑ दी॒क्षाया॒ आधि॑पत्यं ब्रह्म॑ स्पृ॒तं त्रि॒वृ॒थस्तोम॑
इन्द्र॑स्य भा॒गोऽसि॑ विष्णो॒राधि॑पत्यं क्ष॒त्रं स्पृ॒तं पञ्चद॒शः स्तोमो॑
नृच॑क्षसां भा॒गोऽसि॑ धा॒तुराधि॑पत्यं ज॒नित्रं॑ स्पृ॒तं सप्तद॒शः
स्तोमो॑ मि॒त्रस्य॑ भा॒गोऽसि॑ वरु॒णस्याधि॑पत्यं दि॒वो वृ॒ष्टिर्वा॒ताः
स्पृ॒ता एक॑वि॒शः स्तोमो॑ऽदित्यै भा॒गोऽसि॑ पू॒ष्ण आधि॑पत्यमोजः
स्पृ॒तं त्रि॑ण॒वः स्तोमो॑ वसू॒नां भा॒गोऽसि॑ (१६)

रु॒द्राणा॒माधि॑पत्यं चतु॑ष्पाथस्पृ॒तं चतु॑र्वि॒शः स्तोम॑ आदि॒त्यानां॑
भा॒गोऽसि॑ म॒रुता॒माधि॑पत्यं गर्भाः॑ स्पृ॒ताः पञ्चवि॒शः स्तोमो॑
दे॒वस्य॑ स॒वि॒तुर्भा॒गोऽसि॑ बृह॒स्पते॒राधि॑पत्यं स॒मीची॑र्दिशः
स्पृ॒ताश्चतु॑ष्टोमः स्तोमो॑ यावा॒नां भा॒गोऽस्य॑ या॒वाना॒माधि॑पत्यं

प्रजाः स्पृताश्चतुश्चत्वारिंशः स्तोमं ऋभूणां भागोऽसि विश्वेषां
देवानामधिपत्यं भूतं निशान्तं स्पृतं त्रयस्त्रिंशः स्तोमः॥ (१७)

वसूनां भागोऽसि षट्त्वारिंशच्च॥१११॥ [९]

एकयाऽस्तुवत प्रजा अधीयन्त प्रजापतिरधिपतिरासीत्सृभि-
रस्तुवत ब्रह्मासृज्यत ब्रह्मणस्पतिरधिपतिरासीत् पञ्चभिरस्तुवत
भूतान्यसृज्यन्त भूतानां पतिरधिपतिरासीत्सप्तभिरस्तुवत
सप्तर्षयोऽसृज्यन्त धाताधिपतिरासीन्नवभिरस्तुवत पितरो-
ऽसृज्यन्तादितिरधिपत्यासीदेकादशभिरस्तुवतर्तवोऽसृज्यन्ता-
ऽऽर्तवोऽधिपतिरासीत् त्रयोदशभिरस्तुवत मासा असृज्यन्त
संवत्सरोऽधिपति- (१८)

रासीत्पञ्चदशभिरस्तुवत क्षत्रमसृज्यतेन्द्रोऽधिपतिरासीत्सप्त-
दशभिरस्तुवत पशवोऽसृज्यन्त बृहस्पतिरधिपतिरासीन्नव-
दशभिरस्तुवत शूद्रार्यावसृज्येतामहोरात्रे अधिपत्नी आस्ता-
मेकंविंशत्याऽस्तुवतैकंशफाः पशवोऽसृज्यन्त वरुणोऽधि-
पतिरासीत् त्रयोविंशत्याऽस्तुवत क्षुद्राः पशवोऽसृज्यन्त
पूषाधिपतिरासीत्पञ्चविंशत्याऽस्तुवताऽऽरण्याः पशवोऽसृज्यन्त
वायुरधिपतिरासीत्सप्तविंशत्याऽस्तुवत द्यावापृथिवी व्यै- (१९)

तां वसंवो रुद्रा आदित्या अनु व्यायन्तेषामधि-
पत्यमासीन्नवविंशत्याऽस्तुवत वनस्पतयोऽसृज्यन्त सोमोऽधि-
पतिरासीदेकत्रिंशताऽस्तुवत प्रजा असृज्यन्त यावानां चायावानां

चाधिपत्यमासीत् त्रयस्त्रिंशताऽस्तुवत भूतान्यशाम्यन्प्रजापतिः
परमेष्ठ्यधिपतिरासीत्॥ (२०)

सं वृध्मरोऽधिपतिर्वि पञ्चत्रिंशच्च॥११४॥ [१०]

इयमेव सा या प्रथमा व्यौच्छदन्तरस्यां चरति प्रविष्टा।
वधूर्जजान नवगङ्गनित्री त्रय एनां महिमानः सचन्ते॥ छन्दस्वती
उषसा पेपिशाने समानं योनिमनु सञ्चरन्ती। सूर्यपत्नी वि
चरतः प्रजानती केतुं कृण्वाने अजरे भूरिरेतसा॥ ऋतस्य
पन्थामनु तिस्र आगुस्त्रयो घर्मासो अनु ज्योतिषागुः। प्रजामेका
रक्षत्यूर्जमेका (२१)

व्रतमेका रक्षति देवयूनाम्॥ चतुष्टोमो अभवद्वा तुरीयां
यज्ञस्य पक्षावृषयो भवन्ती। गायत्रीं त्रिष्टुभं जगतीमनुष्टुभं बृहदर्कं
युञ्जानाः सुवराभरन्निदम्॥ पञ्चभिर्धाता वि दधाविदं यत्तासां
स्वसृरजनयत्पञ्चपञ्च। तासामु यन्ति प्रयवेण पञ्च नाना रूपाणि
ऋतवो वसानाः॥ त्रिंशत्स्वसार उप यन्ति निष्कृतं समानं
केतुं प्रतिमुञ्चमानाः। (२२)

ऋतूस्तन्वते कवयः प्रजानतीर्मध्येछन्दसः परि यन्ति
भास्वतीः। ज्योतिष्मती प्रति मुञ्चते नभो रात्री देवी सूर्यस्य व्रतानि।
वि पश्यन्ति पशवो जायमाना नानारूपा मातुरस्या उपस्थे।
एकाष्टका तपसा तप्यमाना जजान गर्भं महिमानमिन्द्रम्। तेन

दस्युन्व्यसहन्त देवा हन्तासुराणामभवच्छर्वाभिः। अनानुजामनुजां
मामकर्त सत्यं वदन्त्यन्विच्छ एतत्। भूयास- (२३)

मस्य सुमतौ यथा यूयमन्या वौ अन्यामति मा प्र युक्त।
अभून्मम सुमतौ विश्ववेदा आष्टं प्रतिष्ठामविदद्धि गाधम्।
भूयासमस्य सुमतौ यथा यूयमन्या वौ अन्यामति मा प्र युक्त।
पञ्च व्युष्टीरनु पञ्च दोहा गां पञ्चनाम्रीमृतवोऽनु पञ्च। पञ्च दिशः
पञ्चदशेन क्लृप्ताः संमानमूर्ध्नीरभि लोकमेकम्। (२४)

ऋतस्य गर्भः प्रथमा व्यूष्यपामेका महिमानं बिभर्ति।
सूर्यस्यैका चरति निष्कृतेषु घर्मस्यैका सवितैका नि यच्छति।
या प्रथमा व्यौच्छत्सा धेनुरभवद्यमे। सा नः पयस्वती
धुक्ष्वोत्तरामुत्तरा ९ समांम्। शुक्रर्षभा नभसा ज्योतिषागाद्विश्वरूपा
शबलीरग्निकेतुः। समानमर्थः ९ स्वपस्यमाना बिभ्रती जरामंजर
उष आगाः। ऋतूनां पत्नी प्रथमेयमागादह्ना नेत्री जनित्री
प्रजानांम्। एका सती बहुधोषो व्युच्छस्यजीर्णा त्वं जरयसि
सर्वमन्यत्॥ (२५)

ऊर्जमेकां प्रतिमुञ्चमाना भूयासमेकं पत्येकान्नविंशतिश्च॥१११॥ [११]

अग्रे जातान्म णुदा नः सपत्नान्प्रत्यजाताज्ञातवेदो नुदस्व।
अस्मे दीदिहि सुमना अहेडन्तव स्या ९ शर्मन्निवरूथ उद्धित।
सहसा जातान्म णुदा नः सपत्नान्प्रत्यजाताज्ञातवेदो नुदस्व। अधि

नो ब्रूहि सुमनस्यमानो वयं स्याम प्र णुंदा नः सपत्नान्।
चतुश्चत्वारिंशः स्तोमो वर्चो द्रविणं षोडशः स्तोमो ओजो द्रविणं
पृथिव्याः पुरीषमस्य- (२६)

फसो नाम। एवश्छन्दो वरिवश्छन्दः शम्भूश्छन्दः परिभूश्छन्दः
आच्छच्छन्दो मनश्छन्दो व्यचश्छन्दः सिन्धुश्छन्दः समुद्रं छन्दः
सलिलं छन्दः संयच्छन्दो वियच्छन्दो बृहच्छन्दो रथन्तरं
छन्दो निकायश्छन्दो विवधश्छन्दो गिरश्छन्दो भ्रजश्छन्दः
सष्टृच्छन्दोऽनुष्टृच्छन्दः ककुच्छन्दस्त्रिकुच्छन्दः काव्यं छन्दोऽङ्कुपं
छन्दः (२७)

पदपङ्क्तिश्छन्दोऽक्षरपङ्क्तिश्छन्दो विष्टारपङ्क्तिश्छन्दः क्षुरो
भृज्वाञ्छन्दः प्रच्छच्छन्दः पक्षश्छन्द एवश्छन्दो वरिवश्छन्दो
वयश्छन्दो वयस्कृच्छन्दो विशालं छन्दो विष्पर्धाश्छन्दश्छदिश्छन्दो
दूरोहणं छन्दस्तन्द्रं छन्दोऽङ्गाङ्गं छन्दः॥ (२८)

अस्यङ्कुपञ्छन्दस्त्रयस्त्रिंशच्च॥१२२॥ [१२]

अग्निर्वृत्राणि जङ्घनद्वविणस्युर्विपन्यया। समिद्धः शुक्र आहुतः॥
त्वं सोमासि सत्पतिस्त्वं राजोत वृत्रहा। त्वं भद्रो असि क्रतुः॥
भद्रा ते अग्ने स्वनीक सन्दृग्धोरस्य सतो विषुणस्य चारुः। न यत्ते
शोचिस्तमसा वरन्त न ध्वस्मानस्तनुवि रेप आ धुः॥ भद्रं ते अग्ने
सहसिन्ननीकमुपाक आ रोचते सूर्यस्य। (२९)

रुशदृशे ददृशे नक्तया चिदरूक्षितं दृश आ रूपे अन्नम्।
 सैनानीकेन सुविदत्रो अस्मे यष्टा देवाः आयजिष्ठः स्वस्ति।
 अदब्धो गोपा उत नः परस्पा अग्ने द्युमदुत रेवद्विदीहि।
 स्वस्ति नो दिवो अग्ने पृथिव्या विश्वायुर्धेहि यजथाय देव।
 यथ्सीमहि दिविजात प्रशस्तं तदस्मासु द्रविणं धेहि चित्रम्। यथा
 होतुर्मनुषो (३०)

देवताता यज्ञेभिः सूनो सहसो यजांसि। एवानो अद्य
 समना समानानुशन्नं उशतो यक्षि देवान्॥ अग्निमीडे पुरोहितं
 यज्ञस्य देवमृत्विजम्। होतारं रत्नधातमम्॥ वृषा सोम द्युमाः
 असि वृषा देव वृषव्रतः। वृषा धर्माणि दधिषे॥ सान्तपना इदं
 हविर्मरुतस्तञ्जुष्टन। युष्माकोती रिंशादसः॥ यो नो मर्तो वसवो
 दुरह्णा युस्तिरः सत्यानि मरुतो (३१)

जिघांसात्। द्रुहः पाशं प्रति स मुचीष्ट तपिष्ठेन तपसा
 हन्तना तम्। संवत्सरीणां मरुतः स्वर्का उरुक्षयाः सगणा मानुषेषु।
 तस्मत्पाशान्त्र मुञ्चन्त्वहंसः सान्तपना मदिरा मादयिष्णवः।
 पिप्रीहि देवाः उशतो यविष्ठ विद्वाः ऋतूः ऋतुपते यजेह। ये
 दैव्या ऋत्विजस्तेभिरग्ने त्वं होतृणामस्यायजिष्ठः। अग्ने यदद्य
 विशो अध्वरस्य होतः पावक (३२)

शोचे वेष्टं हि यज्वा। ऋता यजांसि महिना वि यद्भूरुह्व्या
 वह यविष्ठ या ते अद्य। अग्निना रयिमंश्जवत्पोषमेव दिवेदिवे।

यशसं वीरवत्तमम्॥ गयस्फानो अमीवहा वसुवित्पुष्टिवर्धनः।
 सुमित्रः सोम नो भव। गृहमेधास आ गंत मरुतो माऽपं भूतन।
 प्रमुञ्चन्तो नो अ२हंसः। पूर्वीभिर्गृहि ददाशिम शरद्विर्मरुतो वयम्।
 महोभि- (३३)

श्रृषणीनाम्। प्र बुध्निया ईरते वो महा२सि प्र णामानि
 प्रयज्यवस्तिरध्वम्। सहस्रियं दम्यं भागमेतं गृहमेधीयं मरुतो
 जुषध्वम्। उप यमेति युवतिः सुदक्षं दोषा वस्तोरुहविष्मती घृताची।
 उप स्वैनमरमतिर्वसूयुः। इमो अंग्रे वीततमानि हव्याजस्रो वक्षि
 देवतातिमच्छ। प्रति न ई२ सुरभीणि वियन्तु। क्रीडं वः शर्धो
 मारुतमनर्वाण२ रथेशुभम्। (३४)

कणा अभि प्र गांयत। अत्यांसो न ये मरुतः स्वश्चो यक्षदृशो
 न शुभयन्त मर्याः। ते हर्म्येष्ठाः शिशवो न शुभ्रा वत्सासो न
 प्रक्रीडिनः पयोधाः। प्रेषामज्मेषु विथुरेव रेजते भूमिर्यामेषु यद्ध
 युञ्जते शुभे। ते क्रीडयो धुनयो भ्राजदृष्टयः स्वयं महित्वं पनयन्त
 धूतयः। उपह्वरेषु यदचिध्वं ययिं वयं इव मरुतः केन (३५)

चित्पथा। श्रोतन्ति कोशा उप वो रथेष्व्वा घृतमुक्षता
 मधुवर्णमर्चते। अग्निमग्नि२ हवीमभिः सदा हवन्त विश्पतिम्।
 हव्यवाहं पुरुप्रियम्। त२ हि शश्वन्त ईडते सुचा देवं घृतश्रुता।
 अग्नि२ हव्याय वोढवे। इन्द्राग्नी रोचना दिवः श्वथद्वत्रमिन्द्र

वो वि॒श्वत॒स्परीन्द्रं॑ नरो॒ विश्व॑कर्मन् ह॒विषा॑ वावृधा॒नो विश्व॑कर्मन्
ह॒विषा॑ वर्ध॑नेन॥ (३६)

सूर्यस्य॒ मनु॑षो मरुतः॒ पाव॑क॒ महो॑भी रथे॒शुभं॑ केन॒ षट्त्वारि॑ंशच्च॥१३०॥—————[१३]

अ॒पां त्वे॒मन्न॑यं पुरो॒ भुवः॑ प्राचीं॑ ध्रुव॑क्षिति॒स्यवि॒रिन्द्रा॑ग्नी॒ मा छन्द॑ आ॒शुस्त्रि॒वृद्भेर्भा॑गोऽस्येक॑येयमे॒व
सा या॒ग्ने जा॒तान॒ग्निर्वृ॒त्राणि॑ त्रयो॑दश॥१३॥

अ॒पां त्वेन्द्रा॑ग्नी॒ इयमे॒व दे॒वता॑ता॒ षट्त्रि॑ंशत्॥३६॥

अ॒पां त्वे॒मन् ह॒विषा॑ वर्ध॑नेन॥

हरिः ॐ॥

॥कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-संहितायां चतुर्थकाण्डे तृतीयः प्रश्नः
समाप्तः॥ ४-३॥

॥चतुर्थः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां चतुर्थकाण्डे चतुर्थः प्रश्नः॥

र॒श्मिर॑सि॒ क्षया॑य त्वा॒ क्षयं॑ जिन्व॒ प्रेति॑रसि॒ धर्मा॑य त्वा॒
धर्मं॑ जि॒न्वान्वि॑तिरसि दि॒वे त्वा॒ दिवं॑ जिन्व॒ सन्धि॑र॒स्यन्तरि॑क्षाय
त्वा॒ऽन्तरि॑क्षं जिन्व॒ प्रति॑धि॒रसि॑ पृथि॒व्यै त्वा॑ पृथि॒वीं जिन्व॑ विष्ट॒म्भो-
ऽसि॑ वृष्ट्यै॑ त्वा॒ वृष्टिं॑ जिन्व॒ प्रवा॑स्यहे त्वाहं॑ जि॒न्वानु॑वासि॒ रात्रि॑यै
त्वा॒ रात्रिं॑ जिन्वो॒शिग॑सि (१)

वसु॑भ्यस्त्वा॒ वसू॑ञ्जिन्व॒ प्रके॑तो॒ऽसि॑ रु॒द्रेभ्य॑स्त्वा॒ रुद्रा॑ञ्जिन्व॒
सुदी॑तिर॒स्याऽऽदि॒त्येभ्य॑स्त्वा॒ऽऽदि॒त्याञ्जिन्वो॑जो॒ऽसि॑ पि॒तृभ्य॑स्त्वा
पि॒तृञ्जिन्व॑ तन्तु॒रसि॑ प्र॒जाभ्य॑स्त्वा॒ प्र॒जा जिन्व॑ पृ॒तना॑षाड॒सि
प॒शुभ्य॑स्त्वा॒ प॒शूञ्जिन्व॑ रे॒वद॑स्योष॒धीभ्य॑स्त्वोष॒धीर्जिन्वा॑भि॒जिद॑सि
यु॒क्तग्रा॑वेन्द्रा॒य त्वेन्द्रं॑ जि॒न्वाधि॑पतिरसि प्रा॒णाय॑ (२)

त्वा प्रा॒णं जिन्व॑ यन्ता॒स्य॑पा॒नाय॑ त्वाऽपा॒नं जिन्व॑ स॒ःसर्पो॑-
ऽसि॑ चक्षु॒षे त्वा॒ चक्षु॑र्जिन्व॒ वयो॑धा अ॒सि॑ श्रोत्रा॒य त्वा॒ श्रोत्रं॑ जिन्व॒
त्रि॒वृद॑सि॒ प्र॒वृद॑सि॒ सं॒वृद॑सि॒ वि॒वृद॑सि॒ स॒ःरो॒हो॑ऽसि॒ नी॒रो॒हो॑ऽसि॒
प्र॒रो॒हो॑ऽस्यनुरो॒हो॑ऽसि॒ वसु॑को॒ऽसि॑ वे॒षश्चि॑रसि॒ वस्य॑ष्टिरसि॥ (३)

उ॒शिग॑सि प्रा॒णाय॑ त्रिच॑त्वारि॒ंशच्च॥१३३॥

[१]

रा॒ज्य॑सि॒ प्राची॑ दि॒ग्वस॑वस्ते दे॒वा अधि॑पतयो॒ऽग्नि॑र्हैती॒नां

प्रतिधृता त्रिवृत्त्वा स्तोमः पृथिव्याः श्रयत्वाज्यमुक्थ-
मव्यथयथस्तभ्रातु रथन्तरः साम प्रतिष्ठित्यै विराडसि दक्षिणा
दिगुद्रास्ते देवा अधिपतय इन्द्रो हेतीनां प्रतिधृता पञ्चदशस्त्वा
स्तोमः पृथिव्याः श्रयतु प्रउगमुक्थमव्यथयथस्तभ्रातु बृहत्साम
प्रतिष्ठित्यै सम्राडसि प्रतीची दि- (४)

गादित्यास्ते देवा अधिपतयः सोमो हेतीनां प्रतिधृता
सप्तदशस्त्वा स्तोमः पृथिव्याः श्रयतु मरुत्वतीयमुक्थ-
मव्यथयथस्तभ्रातु वैरूपः साम प्रतिष्ठित्यै स्वराडस्युदीची
दिग्विश्वे ते देवा अधिपतयो वरुणो हेतीनां प्रतिधृतैकविंशस्त्वा
स्तोमः पृथिव्याः श्रयतु निष्केवल्यमुक्थमव्यथयथस्तभ्रातु
वैराजः साम प्रतिष्ठित्या अधिपत्यसि बृहती दिङ्मरुतस्ते देवा
अधिपतयो (५)

बृहस्पतिर्हेतीनां प्रतिधृता त्रिणवत्रयस्त्रिंशौ त्वा स्तोमौ
पृथिव्याः श्रयतां वैश्वदेवाग्निमारुते उक्थे अव्यथयन्ती स्तभ्रीताः
शाक्यरैवते सामनी प्रतिष्ठित्या अन्तरिक्षायर्षयस्त्वा प्रथमजा
देवेषु दिवो मात्रया वरिणा प्रथन्तु विधृता चायमधिपतिश्च ते
त्वा सर्वे संविदाना नाकस्य पृष्ठे सुवर्गे लोके यजमानं च
सादयन्तु॥ (६)

प्रतीची दिङ्मरुतस्ते देवा अधिपतयश्चत्वारिंशच्च॥१३६॥ [२]

अयं पुरो हरिकेशः सूर्यरश्मिस्तस्य रथगृथ्सश्च रथौजाश्च

सेनानिग्रामण्यौ पुञ्जिकस्थला च कृतस्थला चाप्सरसौ यातुधानां
हेती रक्षांसि प्रहेतिरयं दक्षिणा विश्वकर्मा तस्य रथस्वनश्च
रथेचित्रश्च सेनानिग्रामण्यौ मेनका च सहजुन्या चाप्सरसौ
दङ्गवः पशवो हेतिः पौरुषेयो वधः प्रहेतिरयं पश्चाद्विश्वव्यासास्तस्य
रथप्रोतश्चासंमरथश्च सेनानिग्रामण्यौ प्रम्लोचन्ती चा- (७)

नुम्लोचन्ती चाप्सरसौ सर्पा हेतिर्व्याघ्राः प्रहेतिरयमुत्तराथ-
संयद्वसुस्तस्य सेनजिच्च सुषेणश्च सेनानिग्रामण्यौ विश्वाची च
घृताची चाप्सरसावापो हेतिर्वातुः प्रहेतिरयमुपर्यर्वाग्वसुस्तस्य
तार्क्ष्यश्चारिष्टनेमिश्च सेनानिग्रामण्यावुर्वशी च पूर्वचित्तिश्चाप्सरसौ
विद्युद्धेतिरवस्फूर्जन्प्रहेतिस्तेभ्यो नमस्ते नो मृडयन्तु ते यं (८)

द्विष्मो यश्च नो द्वेष्टि तं वो जम्भे दधाम्यायोस्त्वा सदने
सादयाम्यवतश्छायायां नमः समुद्राय नमः समुद्रस्य चक्षसे
परमेष्ठी त्वा सादयतु दिवः पृष्ठे व्यचस्वतीं प्रथस्वतीं विभूमतीं
प्रभूमतीं परिभूमतीं दिवं यच्छ दिवं दृह दिवं मा हिंसीर्विश्वस्मै
प्राणायानाय व्यानायोदानाय प्रतिष्ठायै चरित्राय सूर्यस्त्वाऽभि
पातु मद्या स्वस्त्या छुर्दिषा शन्तमेन तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्धुवा
सीद। प्रोथदश्चो न यवसे अविष्यन् यदा महः संवरणाद्व्यस्थात्।
आदस्य वातो अनु वाति शोचिरधं स्म ते व्रजनं कृष्णमस्ति॥ (९)

अग्निर्मूर्धा दिवः ककुत्पतिः पृथिव्या अयम्। अपा९ रेता९सि
जिन्वति॥ त्वामग्ने पुष्करादध्यथर्वा निरमन्थत। मूर्ध्नो विश्वस्य
वाघतः॥ अयमग्निः संहस्त्रिणो वाजस्य शतिनस्पतिः। मूर्धा
कवी रयीणाम्॥ भुवो यज्ञस्य रजसश्च नेता यत्रा नियुद्धिः
सचसे शिवाभिः। दिवि मूर्धानं दधिषे सुवर्षां जिह्वामग्ने चकृषे
हव्यवाहम्॥ अबोध्यग्निः समिधा जनानां (१०)

प्रति धेनुमिवायतीमुषासम्। यद्वा इव प्र वयामुज्जिहानाः
प्र भानवः सिस्रते नाकमच्छ। अवोचाम कवये मेध्याय वचो
वन्दारु वृषभाय वृष्णौ। गर्विष्ठिरो नमसा स्तोममग्नौ दिवीव
रुक्ममूर्व्यश्चमश्रेत्। जनस्य गोपा अजनिष्ट जागृविरग्निः सुदक्षः
सुविताय नव्यसे। घृतप्रतीको बृहता दिविस्पृशा द्युमद्वि भाति
भरतेभ्यः शुचिः। त्वामग्ने अङ्गिरसो (११)

गुहा हितमन्वविन्दञ्छिश्रियाणं वनेवने। स जायसे
मथ्यमानः सहो महत्त्वामाहुः सहसस्पुत्रमङ्गिरः। यज्ञस्य केतुं
प्रथमं पुरोहितमग्निं नरस्त्रिषधस्थे समिन्धते। इन्द्रेण देवैः सरथ९
स बर्हिषि सीदन्नि होता यजथाय सुक्रतुः। त्वं चित्रश्रवस्तम
हवन्ते विक्षु जन्तवः। शोचिष्केशं पुरुप्रियाग्रे हव्याय वोढवे।
सखायः सं वः सम्यश्चमिष९ (१२)

स्तोमं चाग्नये। वर्षिष्ठाय क्षितीनामूर्जो नत्रे सहस्वते।

स॒स॒मिद्यु॑वसे वृष॒न्नग्रे॑ विश्वा॑न्यर्य आ। इ॒डस्प॑दे स॒मिध्य॑से स
नो॒ वसू॑न्या भ॑र। ए॒ना वो॑ अ॒ग्निं नम॑सो॒र्जो नपा॑त॒मा हु॑वे। प्रि॒यं
चेति॑ष्ठम॒रति॑ः स्व॒ध्वरं॑ विश्व॑स्य दू॒तम॑मृ॒तम्। स यो॑जते अ॒रुषो॑
वि॒श्वभो॑जसा॒ स दु॑द्रव॒थ्स्वाहु॑तः। सु॒ब्रह्मा॑ य॒ज्ञः सु॒शमी॑ (१३)

वसू॑नां दे॒व रा॒धो जना॑नाम्। उ॒दस्य॑ शो॒चिर॑स्थादा॒जुह्वा॑नस्य
मी॒दुषः॑। उ॒द्धूमा॑सो अ॒रुषा॑सो दि॒विस्पृ॑शः स॒मग्नि॑मि॒न्धते॑ नरः। अ॒ग्ने
वा॒जस्य॑ गो॒मंत॑ ईशा॑नः सह॒सो य॒हो। अ॒स्मे धे॑हि जा॒तवे॒दो
महि॑ श्रवः। स इ॒धानो॑ वसु॑ष्क॒विर॒ग्निरी॒डेन्यो॑ गि॒रा। रे॒वद॑स्मभ्यं
पु॒र्वणी॑क दी॒दिहि॑। क्ष॒पो रा॑ज॒न्नुत॑ त्मना॒ऽग्ने वस्तो॑रु॒तोष॑सः। स
ति॑ग्मज॒म्भ (१४)

र॒क्षसो॑ द॒ह प्र॑ति। आ ते॑ अ॒ग्न इ॒धीम॑हि द्यु॒मन्तं॑ दे॒वाज॑रम्।
यद्ध॒ स्या ते॒ पनी॑यसी स॒मिद्दी॑दय॒ति द्य॒वीष॑ः स्तो॒तृभ्य॑ आ भ॑र।
आ ते॑ अ॒ग्न ऋ॒चा ह॒विः शु॒क्रस्य॑ ज्योतिष॒स्पते॑। सु॒श्व॒न्द्र द॑स्म
वि॒शप॑ते ह॒व्यवा॑द्भ्यः हू॒यत॑ इषः स्तो॒तृभ्य॑ आ भ॑र। उ॒भे सु॑श्व॒न्द्र
स॒र्पिषो॑ द॒र्वी श्री॑णीष आ॒सनि॑। उ॒तो न॒ उत्पु॑पूर्या - (१५)

उ॒क्थे॑षु शव॒सस्प॑त॒ इषः॑ स्तो॒तृभ्य॑ आ भ॑र। अ॒ग्ने त॒मद्या॑श्वं न
स्तो॒मैः क्र॑तुं न भ॒द्रः ह॑दि॒स्पृश॑म्। ऋ॒ध्यामा॑ त॒ ओहैः॑। अ॒धा ह्य॑ग्ने
क्र॑तो॒र्भद्र॑स्य दक्ष॑स्य सा॒धोः। र॒थीर॑ऋ॒तस्य॑ बृ॒हतो॑ ब॒भूथ॑। आ॒भिष्टे॑
अ॒द्य गी॒र्भिर्गृ॑णन्तो॒ऽग्ने दा॑शे॒मा। प्र ते॑ दि॒वो न स्त॑नयन्ति शु॒ष्माः।

एभिर्नो अर्केर्भवा नो अर्वाङ् (१६)

खसुवर्न ज्योतिः। अग्ने विश्वेभिः सुमना अनीकैः। अग्निं
होतारं मन्ये दास्वन्तं वसोः सूनुं सहसो जातवेदसम्। विप्रं न
जातवेदसम्। य ऊर्ध्वयां स्वध्वरो देवो देवाच्या कृपा। घृतस्य
विभ्राष्टिमनु शुक्रशोचिष आजुह्वानस्य सर्पिषः। अग्ने त्वं नो
अन्तमः। उत त्राता शिवो भव वरूथ्यः। तं त्वां शोचिष्ठ दीदिवः।
सुम्राय नूनमीमहे सखिभ्यः। वसुरग्निर्वसुश्रवाः। अच्छां नक्षि
द्युमत्तमो रयिं दाः॥ (१७)

जनानामङ्गिरस इषं सुशमीं तिग्मजम्भ पुपूया अर्वाङ्गसुश्रवाः पञ्च च॥१४७॥—[४]

इन्द्राग्निभ्यां त्वा सयुजा युजा युनज्म्याघाराभ्यां तेजसा
वर्चसोक्थेभिः स्तोमैभिश्छन्दोभी रय्यै पोषाय सजातानां
मध्यमस्थेयाय मयां त्वा सयुजा युजा युनज्म्यम्बा दुला
नितत्रिरभ्रयन्ती मेघयन्ती वर्षयन्ती चुपुणीका नामासि प्रजा-
पतिना त्वा विश्वाभिर्धीभिरुप दधामि पृथिव्युदपुरमन्त्रेन विष्टा
मनुष्यास्ते गोप्तारोऽग्निर्वियत्तोऽस्यां तामहं प्र पद्ये सा (१८)

मे शर्म च वर्म चास्त्वधिद्यौरन्तरिक्षं ब्रह्मणा विष्टा मरुतस्ते
गोप्तारो वायुर्वियत्तोऽस्यां तामहं प्र पद्ये सा मे शर्म च वर्म चास्तु
द्यौरपराजितामृतेन विष्टाऽऽदित्यास्ते गोप्तारः सूर्यो वियत्तोऽस्यां
तामहं प्र पद्ये सा मे शर्म च वर्म चास्तु॥ (१९)

साऽष्टाचत्वारिंशच्च॥१४९॥ [५]

बृहस्पतिस्त्वा सादयतु पृथिव्याः पृष्ठे ज्योतिष्मतीं विश्वस्मै
प्राणायानाय विश्वं ज्योतिर्यच्छाग्निस्तेऽधिपतिर्विश्वकर्मा त्वा
सादयत्वन्तरिक्षस्य पृष्ठे ज्योतिष्मतीं विश्वस्मै प्राणायानाय विश्वं
ज्योतिर्यच्छ वायुस्तेऽधिपतिः प्रजापतिस्त्वा सादयतु दिवः पृष्ठे
ज्योतिष्मतीं विश्वस्मै प्राणायानाय विश्वं ज्योतिर्यच्छ परमेष्ठी
तेऽधिपतिः पुरोवातसर्निरस्यभ्रसर्निरसि विद्युत्सर्नि- (२०)

रसि स्तनयित्सर्निरसि वृष्टिसर्निरस्यग्नेर्यान्यसि देवाना-
मग्नेर्यान्यसि वायोर्यान्यसि देवानां वायोर्यान्यस्यन्तरिक्षस्य
यान्यसि देवानामन्तरिक्षयान्यस्यन्तरिक्षमस्यन्तरिक्षाय त्वा
सलिलाय त्वा सर्णीकाय त्वा सतीकाय त्वा केताय त्वा प्रचेतसे
त्वा विवस्वते त्वा दिवस्त्वा ज्योतिष आदित्येभ्यस्त्वर्चे त्वा
रुचे त्वा द्युते त्वा भासे त्वा ज्योतिषे त्वा यशोदां त्वा यशसि
तेजोदां त्वा तेजसि पयोदां त्वा पयसि वर्चोदां त्वा वर्चसि
द्रविणोदां त्वा द्रविणे सादयामि तेनर्षिणा तेन ब्रह्मणा तया
देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥ (२१)

विद्युत्सर्निर्द्युत्वैकान्त्रिंशच्च॥१५१॥ [६]

भूयस्कृदसि वरिवस्कृदसि प्राच्यस्यूर्वास्यन्तरिक्षसदस्यन्त-
रिक्षे सीदाप्सुषदसि श्येनसदसि गृध्रसदसि सुपर्णसदसि
नाकसदसि पृथिव्यास्त्वा द्रविणे सादयाम्यन्तरिक्षस्य त्वा द्रविणे

सादयामि दिवस्त्वा द्रविणे सादयामि दिशां त्वा द्रविणे सादयामि
द्रविणोदां त्वा द्रविणे सादयामि प्राणं मे पाह्यपानं मे पाहि व्यानं
मे (२२)

पाह्यायुर्मे पाहि विश्वायुर्मे पाहि सर्वायुर्मे पाह्यग्रे यत्ते परं
हन्नाम तावेहि सः रभावहे पाञ्चजन्येष्वप्येध्यग्रे यावा अयावा
एवा ऊमाः सब्दः सगरः सुमेकः॥ (२३)

व्यानं मे द्वात्रिंशच्च॥१५३॥ [७]

अग्निना विश्वाषाट्थसूर्येण स्वराङ्गत्वा शचीपतिरऋषभेण त्वष्टा
यज्ञेन मघवान्दक्षिणया सुवर्गो मन्युना वृत्रहा सौहार्देन तनूधा
अन्नेन गयः पृथिव्यासनोदृग्निरन्नादो वंषद्गारेणर्द्धः साम्ना तनूपा
विराजा ज्योतिष्मान् ब्रह्मणा सोमपा गोभिर्यज्ञं दाधार क्षत्रेण
मनुष्यान्श्वेन च रथेन च वज्र्युतुभिः प्रभुः संवत्सरेण परिभूस्तपसा-
ऽनाधृष्टः सूर्यः सन्तनूभिः॥ (२४)

अग्निनैकात्रपञ्चाशत्॥१५४॥ [८]

प्रजापतिर्मनसाऽन्धोऽच्छेतो धाता दीक्षायाः सविता
भृत्यां पूषा सोमक्रयण्यां वरुण उपनद्धोऽसुरः क्रीयमाणो मित्रः
क्रीतः शिपिविष्ट आसादितो नरन्धिषः प्रोह्यमाणोऽधिपतिरागतः
प्रजापतिः प्रणीयमानोऽग्निराग्नीध्रे बृहस्पतिराग्नीध्रात्प्रणीयमान
इन्द्रो हविर्धानेऽदितिरासादितो विष्णुरुपावह्नियमाणोऽथर्वोपोत्तो

य॒मोऽभिषु॑तोऽपू॒तपा आ॑धू॒यमा॑नो वा॒युः पू॒यमा॑नो मि॒त्रः
 क्षी॒रश्री॑र्मन्थी सं॒क्तुश्री॑र्वैश्व॒देव उ॒न्नीतो रु॒द्र आहु॑तो वा॒युरावृ॑त्तो
 नृ॒चक्षाः प्र॒तिख्या॑तो भ॒क्ष आ॑गतः पि॒तृणां ना॑राश॒सोऽसुरा॑त्तः
 सिन्धु॑रवभृथमवप्रयन्त्समु॒द्रोऽव॑गतः स॒लिलः प्र॒प्लुतः सु॒वरु॑द्वचं
 ग॒तः॥ (२५)

रुद्र एकविंशतिश्च॥१५५॥

[९]

कृ॒त्तिका नक्ष॑त्रमग्नि॒देवता॑ऽग्ने रुचः स्थ प्र॒जाप॑तेर्धातुः
 सोम॑स्य॒र्चे त्वा रु॒चे त्वा द्यु॒ते त्वा भा॒से त्वा ज्योति॑षे त्वा रोहि॒णी
 नक्ष॑त्रं प्र॒जाप॑तिर्दे॒वता॑ मृ॒गशी॒रुषं नक्ष॑त्रं सोमो दे॒वता॑ऽऽर्द्रा
 नक्ष॑त्रं रु॒द्रो दे॒वता॑ पुन॑र्वसू नक्ष॑त्रमदि॒तिर्दे॒वता॑ ति॒ष्यो नक्ष॑त्रं
 बृह॑स्पतिर्दे॒वता॑ऽऽश्रे॒षा नक्ष॑त्रं सर्पा दे॒वता॑ म॒घा नक्ष॑त्रं पि॒तरो
 दे॒वता॑ फल्गु॑नी नक्ष॑त्र- (२६)

म॒र्यमा दे॒वता॑ फल्गु॑नी नक्ष॑त्रं भ॒गो दे॒वता॑ ह॒स्तो नक्ष॑त्रं
 स॒विता दे॒वता॑ चि॒त्रा नक्ष॑त्रमिन्द्रो दे॒वता॑ स्वा॒ती नक्ष॑त्रं वा॒युर्दे॒वता॑
 वि॒शाखे नक्ष॑त्रमिन्द्रा॒ग्नी दे॒वता॑ऽनू॒राधा नक्ष॑त्रं मि॒त्रो दे॒वता॑ रोहि॒णी
 नक्ष॑त्रमिन्द्रो दे॒वता॑ वि॒चृतौ नक्ष॑त्रं पि॒तरो दे॒वता॑ऽषा॒ढा नक्ष॑त्रमा॒पो
 दे॒वता॑ऽषा॒ढा नक्ष॑त्रं वि॒श्वे दे॒वा दे॒वता॑ श्रो॒णा नक्ष॑त्रं वि॒ष्णुर्दे॒वता॑
 श्र॒वि॒ष्ठा नक्ष॑त्रं व॒सवो (२७)

दे॒वता॑ श॒तभि॑षङ्गक्ष॑त्रमिन्द्रो दे॒वता॑ प्रो॒ष्ठप॒दा नक्ष॑त्रम॒ज
 ए॒कपा॑दे॒वता॑ प्रो॒ष्ठप॒दा नक्ष॑त्रमहि॒र्बुध्नियो॑ दे॒वता॑ रे॒वती नक्ष॑त्रं पू॒षा

देवताऽश्वयुजौ नक्षत्रमश्विनौ देवताऽपभरणीर्नक्षत्रं यमो देवता
पूर्णा पश्चाद्यत्ते देवा अदधुः॥ (२८)

फल्युनी नक्षत्रं वसंवस्रयस्त्रिंशच्च॥१५८॥ [१०]

मधुश्च माधवश्च वासन्तिकावृतू शुक्रश्च शुचिश्च ग्रेष्मावृतू नभश्च
नभस्यश्च वार्षिकावृतू इषश्चोर्जश्च शारदावृतू सहश्च सहस्यश्च
हैमन्तिकावृतू तपश्च तपस्यश्च शैशिरावृतू अग्रेरन्तःश्लेषोऽसि
कल्पेतां द्यावापृथिवी कल्पन्तामाप ओषधीः कल्पन्तामग्नयः
पृथङ्मम ज्यैष्ठ्याय सव्रता - (२९)

येऽग्नयः समनसोऽन्तरा द्यावापृथिवी शैशिरावृतू अभि
कल्पमाना इन्द्रमिव देवा अभि सं विंशन्तु संयच्च प्रचेताश्चाग्नेः
सोमस्य सूर्यस्योग्रा च भीमा च पितॄणां यमस्येन्द्रस्य ध्रुवा
च पृथिवी च देवस्य सवितुर्मरुतां वरुणस्य धर्त्री च धरित्री
च मित्रावरुणयोर्मित्रस्य धातुः प्राची च प्रतीची च वसूनां
रुद्राणां - (३०)

मादित्यानां ते तेऽधिपतयस्तेभ्यो नमस्ते नो मृडयन्तु ते यं
द्विष्मो यश्च नो द्वेष्टि तं वो जम्भे दधामि सहस्रस्य प्रमा असि
सहस्रस्य प्रतिमा असि सहस्रस्य विमा असि सहस्रस्योन्मा असि
साहस्रोऽसि सहस्राय त्वेमा मे अग्न इष्टका धेनवः सन्त्वेका च
शतं च सहस्रं चायुतं च (३१)

नियुतं च प्रयुतं चार्बुदं च न्यर्बुदं च समुद्रश्च मध्यं
चान्तंश्च परार्धश्चेमा मे अग्र इष्टका धेनवः सन्तु षष्टिः
सहस्रमयुतमक्षीयमाणा ऋतस्थाः स्थर्तावृधो घृतश्रुतो मधुश्रुत
ऊर्जस्वतीः स्वधाविनीस्ता मे अग्र इष्टका धेनवः सन्तु विराजो
नाम कामदुघा अमुत्रामुष्मिल्लोके॥ (३२)

सब्रता रुद्राणामयुतं च पञ्चचत्वारिंशच्च॥१६२॥ [११]

समिद्दिशामाशया नः सुवर्विन्मधोरतो माधवः पात्वस्मान्।
अग्निर्देवो दुष्टरीतुरदाभ्य इदं क्षत्रं रक्षतु पात्वस्मान्।
रथन्तरं सामभिः पात्वस्मान्नायत्री छन्दसां विश्वरूपा। त्रिवृन्नो
विष्टया स्तोमो अह्नां समुद्रो वात इदमोजः पिपर्तु। उग्रा
दिशामभिभूतिर्वयोधाः शुचिः शुक्रे अहन्योजसीना। इन्द्राधिपतिः
पिपृतादतो नो महि (३३)

क्षत्रं विश्वतो धारयेदम्। बृहत्सामं क्षत्रभृद्वृद्धवृष्णियं त्रिष्टुभौजः
शुभितमुग्रवीरम्। इन्द्र स्तोमेन पञ्चदशेन मध्यमिदं वातेन सगरेण
रक्षा प्राचीं दिशां सहयशा यशस्वती विश्वे देवाः प्रावृषाहां
सुवर्वती। इदं क्षत्रं दुष्टरमस्त्वोजोऽनाधृष्टं सहस्रियं सहस्वत्।
वैरूपे सामन्निह तच्छकेम जगत्त्यैनं विक्ष्वा वैशयामः। विश्वे देवाः
सप्तदशेन (३४)

वर्च इदं क्षत्रं सलिलवातमुग्रम्। धर्त्री दिशां क्षत्रमिदं

दाधारोपस्थाशानां मित्रवदस्त्वोजः। मित्रावरुणा शरदाह्ना
चिकित्वा अस्मै राष्ट्राय महि शर्म यच्छतम्। वैराजे
सामन्त्रधि मे मनीषाऽनुष्टुभा सम्भृतं वीर्यं सहः। इदं
क्षत्रं मित्रवदार्द्रदानु मित्रावरुणा रक्षतमाधिपत्यैः। सम्राड्विशां
सहस्री स्रहस्वत्युतुरहेमन्तो विष्टया नः पिपर्तु। अवस्युवाता -
(३५)

बृहतीर्नु शक्ररीरिमं यज्ञमवन्तु नो घृताचीः। सुवर्वती
सुदुधा नः पयस्वती दिशां देव्यवतु नो घृताची। त्वं
गोपाः पुरणुतोत पश्चाद्बृहस्पते याम्यां युञ्जि वाचम्। ऊर्ध्वा
दिशां रन्तिराशौषधीनां संवत्सरेण सविता नो अहम्।
रेवथ्सामातिच्छन्दा उ छन्दोऽजातशत्रुः स्योना नो अस्तु।
स्तोमत्रयस्त्रिंशे भुवनस्य पत्नि विवस्वद्वाते अभि नो (३६)

गृणाहि। घृतवती सवितराधिपत्यैः पयस्वती रन्तिराशा नो
अस्तु। ध्रुवा दिशां विष्णुपत्न्यघोरास्येशाना सहसो या मनोता।
बृहस्पतिर्मातरिश्वोत वायुः सन्धुवाना वाता अभि नो गृणन्तु।
विष्टम्भो दिवो धरुणः पृथिव्या अस्येशाना जगतो विष्णुपत्नी।
विश्वव्यं चा इषयन्ती सुभूतिः शिवा नो अस्त्वदितिरुपस्थे। वैश्वानरो
न ऊत्या पृथो दिव्यनु नोऽद्यानुमतिरन्विदनुमतं त्वं कया नश्चित्र
आ भुवत्को अद्य युङ्क्ते॥ (३७)

रश्मिरसि राज्यस्ययं पुरो हरिकेशोऽग्निर्मृधेन्द्राग्निभ्यां बृहस्पतिर्भूयस्कृदस्यग्निना विश्वापाट्वजापतिर्मनसा
 कृत्तिका मधुश्च समिद्दिशां द्वादश॥१२॥
 रश्मिरसि प्रति धेनुमसि स्तनयिबुसनिरस्यादित्यानां सप्तत्रिंशत्॥१७॥
 रश्मिरसि को अद्य युङ्क्ते॥

हरिः ॐ ॥

॥कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-संहितायां चतुर्थकाण्डे चतुर्थः प्रश्नः
 समाप्तः॥४-४॥

॥पञ्चमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां चतुर्थकाण्डे पञ्चमः प्रश्नः॥

नमस्ते रुद्र मन्यव उतो त इषवे नमः। नमस्ते अस्तु धन्वने
बाहुभ्यामुत ते नमः। या त इषुः शिवतमा शिवं बभूव ते धनुः।
शिवा शरव्या या तव तया नो रुद्र मृडया। या ते रुद्र शिवा
तनूरघोरापापकाशिनी। तया नस्तनुवा शन्तमया गिरिशन्ताभि
चाकशीहि। यामिषुं गिरिशन्त हस्ते (१)

बिभर्ष्यस्तवे। शिवां गिरित्र तां कुरु मा हिंसीः पुरुषं
जगत्। शिवेन वचसा त्वा गिरिशाच्छा वदामसि। यथा नः
सर्वमिज्जगदयक्ष्मः सुमना असत्। अध्येवोचदधिवक्ता प्रथमो दैव्यो
भिषक्। अहींश्च सर्वाञ्जम्भयन्त्सर्वाश्च यातुधान्यः। असौ यस्ताम्रो
अरुण उत बभ्रुः सुमङ्गलः। ये चेमा रुद्रा अभितो दिक्षु (२)

श्रिताः सहस्रशोऽवैषाः हेड ईमहे। असौ योऽवसर्पति
नीलग्रीवो विलोहितः। उत्तैन गोपा अदृशन्नदृशन्नुदहार्यः। उत्तैनं
विश्वा भूतानि स दृष्टो मृडयाति नः। नमो अस्तु नीलग्रीवाय
सहस्राक्षाय मीढुषे। अथो ये अस्य सत्वानोऽहं तेभ्योऽकरं नमः।
प्र मुञ्च धन्वनस्त्वमुभयोरार्त्तियोज्याम्। याश्च ते हस्त इषवः (३)

परा ता भगवो वप। अवतत्य धनुस्त्वः सहस्राक्ष शतैषुधे।

निशीर्य शल्यानां मुखं शिवो नः सुमनां भव। विज्यं धनुः कपर्दिनो
 विशल्यो बाणवाꣳ उत। अनैशन्नस्येषव आभुरस्य निषङ्गथिः। या तै
 हेतिर्मीदुष्टम् हस्तै बभूव ते धनुः। तयास्मान् विश्वतस्त्वमयक्ष्मया
 परिं भुज। नमस्ते अस्त्वायुधायानां तताय धृष्णवै। उभाभ्यामुत
 ते नमो बाहुभ्यां तव धन्वने। परिं ते धन्वनो हेतिरस्मान्वृणक्तु
 विश्वतः। अथो य इषुधिस्तवारे अस्मन्नि धैहि तम्॥ (४)

हस्तै दिक्ष्वेषव उभाभ्यां द्वाविंशतिश्च॥१७१॥ [१]

नमो हिरण्यबाहवे सेनान्यै दिशां च पतये नमो नमो वृक्षेभ्यो
 हरिकेशेभ्यः पशूनां पतये नमो नमः सस्पिञ्जराय त्विषीमते
 पथीनां पतये नमो नमो बभ्रुशाय विव्याधिनेऽन्नानां पतये नमो
 नमो हरिकेशायोपवीतिने पुष्टानां पतये नमो नमो भुवस्य हेत्यै
 जगतां पतये नमो नमो रुद्रायां तताविने क्षेत्राणां पतये नमो नमः
 सूतायाहन्त्याय वनानां पतये नमो नमो (५)

रोहिताय स्थपतये वृक्षाणां पतये नमो नमो मन्त्रिणै वाणिजाय
 कक्षाणां पतये नमो नमो भुवन्तये वारिवस्कृतायौषधीनां पतये नमो
 नम उच्चैर्घोषायाक्रन्दयते पत्तीनां पतये नमो नमः कृत्स्नवीताय
 धावते सत्त्वंनां पतये नमः॥ (६)

वनानां पतये नमो नम एकात्रिंशच्च॥१७३॥ [२]

नमः सहमानाय निव्याधिने आव्याधिनीनां पतये नमो नमः

ककुभाय॑ निषङ्गि॑णे॑ स्तेनानां॑ पतये॑ नमो॑ नमो॑ निषङ्गि॑णं॑ इषुधि॑मते॑
 तस्के॑राणां॑ पतये॑ नमो॑ नमो॑ वञ्च॑ते परि॒वञ्च॑ते स्तायू॑नां पतये॑ नमो॑
 नमो॑ निचे॑रवे॑ परि॒चरा॑यार॒ण्यानां॑ पतये॑ नमो॑ नमः॑ सूका॑विभ्यो॑
 जिघा॑ँसद्भ्यो॑ मुष्ण॑तां पतये॑ नमो॑ नमो॑ऽसिम॑द्भ्यो॑ नक्तं॑ चर॑द्भ्यः
 प्रकृ॑न्तानां॑ पतये॑ नमो॑ नम॑ उष्णी॑षिणे॑ गिरि॒चरा॑य॑ कुलु॑श्चानां॑ पतये॑
 नमो॑ नम॑ (७)

इषु॑मद्भ्यो॑ धन्वा॑विभ्यश्च॑ वो॒ नमो॑ नम॑ आत॑न्वा॒नेभ्यः॑
 प्रति॑दधा॒नेभ्यश्च॑ वो॒ नमो॑ नम॑ आ॒यच्छ॑द्भ्यो॑ विसृ॑जद्भ्यश्च॑ वो॒ नमो॑
 नमो॑ऽस्य॑द्भ्यो॑ विध्य॑द्भ्यश्च॑ वो॒ नमो॑ नम॑ आसी॑नेभ्यः॒ शया॑नेभ्यश्च॑
 वो॒ नमो॑ नमः॑ स्व॒पद्भ्यो॑ जाग्र॑द्भ्यश्च॑ वो॒ नमो॑ नम॑ स्तिष्ठ॑द्भ्यो॑
 धाव॑द्भ्यश्च॑ वो॒ नमो॑ नमः॑ स॒भाभ्यः॑ स॒भाप॑तिभ्यश्च॑ वो॒ नमो॑ नमो॑
 अश्वे॑भ्यो॑ऽश्व॑पतिभ्यश्च॑ वो॒ नमः॑॥ (८)

कुलु॑श्चानां॑ पतये॑ नमो॑ नमो॑ऽश्व॑पतिभ्यस्त्रीणि॑ च॥१७५॥ [३]

नम॑ आ॒व्याधि॑नी॒भ्यो वि॒विध्य॑न्तीभ्यश्च॑ वो॒ नमो॑ नम॑
 उग॑णाभ्यस्तृ॒हृती॑भ्यश्च॑ वो॒ नमो॑ नमो॑ गृ॒थ्से॑भ्यो॑ गृ॒थ्सप॑तिभ्यश्च॑
 वो॒ नमो॑ नमो॑ व्रा॒तेभ्यो॑ व्रा॒तप॑तिभ्यश्च॑ वो॒ नमो॑ नमो॑ गु॒णेभ्यो॑
 गु॒णप॑तिभ्यश्च॑ वो॒ नमो॑ नमो॑ वि॒रूपे॑भ्यो॑ वि॒श्वरूपे॑भ्यश्च॑ वो॒ नमो॑
 नमो॑ म॒हद्भ्यः॑ क्षुल्ल॑केभ्यश्च॑ वो॒ नमो॑ नमो॑ र॒थिभ्यो॑ऽर॒थेभ्यश्च॑ वो॒
 नमो॑ नमो॑ रथे॑भ्यो॑ (९)

रथ॑पतिभ्यश्च॑ वो॒ नमो॑ नमः॑ सेना॑भ्यः॒ सेना॑निभ्यश्च॑ वो॒ नमो॑ नमः॑

क्षत्तृभ्यः सङ्गृहीतृभ्यश्च वो नमो नमस्तक्षभ्यो रथकारेभ्यश्च वो नमो
 नमः कुलालेभ्यः कर्मरिभ्यश्च वो नमो नमः पुञ्जिष्टेभ्यो निषादेभ्यश्च
 वो नमो नमः इषुकृद्भ्यो धन्वकृद्भ्यश्च वो नमो नमो मृगयुभ्यः
 श्वनिभ्यश्च वो नमो नमः श्वभ्यः श्वपतिभ्यश्च वो नमः॥ (१०)

रथैभ्यः श्वपतिभ्यश्च द्वे च॥१७७॥ [४]

नमो भूवाय च रुद्राय च नमः शर्वाय च पशुपतये च नमो
 नीलग्रीवाय च शितिकण्ठाय च नमः कपर्दिने च व्युत्तकेशाय च
 नमः सहस्राक्षाय च शतधन्वने च नमो गिरिशाय च शिपिविष्टाय
 च नमो मीढुष्टमाय चेषुमते च नमो ह्रस्वाय च वामनाय च नमो
 बृहते च वर्षीयसे च नमो वृद्धाय च संवृध्वने च (११)

नमो अग्रियाय च प्रथमाय च नमः आशवे चाजिराय च
 नमः शीघ्रियाय च शीभ्याय च नमः ऊर्म्याय चावस्वन्याय च नमः
 स्रोतस्याय च द्वीप्याय च॥ (१२)

सं वृध्वने च पञ्चविंशतिश्च॥१७९॥ [५]

नमो ज्येष्ठाय च कनिष्ठाय च नमः पूर्वजाय चापरजाय च
 नमो मध्यमाय चापगल्भाय च नमो जघन्याय च बुध्नियाय च
 नमः सोभ्याय च प्रतिसूर्याय च नमो याम्याय च क्षेम्याय च
 नमः उर्वर्याय च खल्याय च नमः श्लोक्याय चावसान्याय च नमो
 वन्याय च कक्ष्याय च नमः श्रवाय च प्रतिश्रवाय च (१३)

नमो आशुषेणाय चाशुरेथाय च नमः शूराय चावभिन्दते च
 नमो वर्मिणे च वरूथिने च नमो बिल्मिने च कवचिने च नमः
 श्रुताय च श्रुतसेनाय च॥ (१४)

प्रतिश्रवाय च पञ्चविंशतिश्च॥१८१॥ _____ [६]

नमो दुन्दुभ्याय चाहनन्याय च नमो धृष्णवे च प्रमृशाय च नमो
 दूताय च प्रहिताय च नमो निषङ्गिणे चेषुधिमते च नमस्तीक्ष्णेषवे
 चायुधिने च नमः स्वायुधाय च सुधन्वने च नमः स्रुत्याय च
 पथ्याय च नमः काट्याय च नीप्याय च नमः सूद्याय च सरस्याय
 च नमो नाद्याय च वैशन्ताय च (१५)

नमः कूप्याय चावट्याय च नमो वर्ष्याय चावर्ष्याय च नमो
 मेघ्याय च विद्युत्याय च नमो ईध्रियाय चातप्याय च नमो वात्याय
 च रेष्मियाय च नमो वास्तव्याय च वास्तुपाय च॥ (१६)

वैशन्ताय च त्रिंशच्च॥१८३॥ _____ [७]

नमः सोमाय च रुद्राय च नमस्ताम्राय चारुणाय च नमः
 शङ्गाय च पशुपतये च नमो उग्राय च भीमाय च नमो अग्रेवधाय
 च दूरेवधाय च नमो हन्त्रे च हनीयसे च नमो वृक्षेभ्यो हरिकेशेभ्यो
 नमस्ताराय नमः शम्भवे च मयोभवे च नमः शङ्कराय च मयस्कराय
 च नमः शिवाय च शिवतराय च (१७)

नमस्तीर्थ्याय च कूल्याय च नमः पार्याय चावार्याय च नमः

प्रतरणाय चोत्तरणाय च नम आतार्याय चालाद्याय च नमः शष्याय
च फेन्याय च नमः सिकत्याय च प्रवाह्याय च॥ (१८)

शिवतराय च त्रिशच्च॥१८५॥ [८]

नम इरिण्याय च प्रपथ्याय च नमः किंशिलाय च क्षयणाय
च नमः कपर्दिने च पुलस्तये च नमो गोष्ठ्याय च गृह्याय च
नमस्तल्प्याय च गेह्याय च नमः काट्याय च गह्वरेष्ठाय च नमो
हृदय्याय च निवेष्ट्याय च नमः पांसव्याय च रजस्याय च नमः
शुष्क्याय च हरित्याय च नमो लोप्याय चोलप्याय च (१९)

नम ऊर्व्याय च सूर्म्याय च नमः पुण्याय च पर्णशद्याय च
नमोऽपगुरमाणाय चाभिघ्नते च नम आक्खिदते च प्रक्खिदते च
नमो वः किरिकेभ्यो देवानां हृदयेभ्यो नमो विक्षीणकेभ्यो नमो
विचिन्वत्केभ्यो नम अनिरहतेभ्यो नम आमीवत्केभ्यः॥ (२०)

उलप्याय च त्रयस्त्रिंशच्च॥१८७॥ [९]

द्रापे अन्धसस्पते दरिद्रनीललोहित। एषां पुरुषाणामेषां पशूनां
मा भेमारो मो एषां किं चनाममत्। या ते रुद्र शिवा तनूः शिवा
विश्वाहभेषजी। शिवा रुद्रस्य भेषजी तया नो मृड जीवसे। इमां
रुद्राय तवसे कपर्दिने क्षयद्वीराय प्र भंरामहे मतिम्। यथा नः
शमसद्विपदे चतुष्पदे विश्वे पुष्टं ग्रामे अस्मि- (२१)

त्रनातुरम्। मृडा नो रुद्रोत नो मयस्कृधि क्षयद्वीराय नमसा

विधेम ते। यच्छं च योश्च मनु॑राय॒जे पि॒ता तद॑श्याम॒ तव॑ रुद्र॒
प्रणी॑तौ। मा नो॑ म॒हान्त॑मु॒त मा नो॑ अ॒र्भकं॑ मा न॒ उक्ष॑न्तमु॒त मा न॑
उक्षि॑तम्। मा नो॑ व॒धीः पि॒तरं॑ मो॒त मा॒तरं॑ प्रि॒या मा न॑स्त॒नुवो॑ (२२)

रुद्र रीरिषः। मा न॑स्तो॒के तन॑ये॒ मा न॒ आयु॑षि॒ मा नो॒ गोषु॒
मा नो॒ अश्वे॑षु रीरिषः। वी॒रान्मा॑ नो॒ रुद्र॑ भा॒मि॒तो व॑धी॒रुह॑विष्म॒न्तो
नम॑सा विधेम ते। आ॒रा॒त्ते गो॒घ्न उ॒त पू॒रुष॑घ्ने क्ष॒यद्वी॑राय सु॒म्रम॑स्मे
ते अस्तु। रक्षा॑ च नो॒ अधि॑ च दे॒व ब्रू॑ह॒धा च नः॑ शर्म॒ यच्छ॑
द्वि॒ब॒र्हाः। स्तु॒हि (२३)

श्रु॒तं ग॑र्त॒सदं॑ यु॒वानं॑ मृ॒गं न भी॑ममु॒पह॑तुमु॒ग्रम्। मृ॒डा ज॑रि॒त्रे
रु॒द्र स्त॒वा॒नो अ॒न्यं ते॑ अ॒स्मन्नि॑ व॒पन्तु॑ से॒नाः। परि॑ णो रु॒द्रस्य॑
हे॒तिवृ॑णक्तु॒ परि॑ त्वे॒षस्य॑ दु॒र्मति॑र॒घा॒योः। अ॒वं स्थि॑रा म॒घव॑ञ्चस्त॒नुष्व॒
मी॒ढ्व॒स्तो॒काय॑ तन॒याय॑ मृ॒डय॑। मी॒ढु॒ष्टम् शि॒वंत॑म शि॒वो नः॑ सु॒मना॑
भ॒व। प॒र॒मे वृ॒क्ष आ॒युधं॑ नि॒धाय॑ कृ॒त्तिं व॑सा॒न् आ च॑र॒ पिना॑कं (२४)

बिभ्र॒दा ग॑हि। वि॒कि॑रि॒द् वि॒लो॑हित॒ नम॑स्ते अस्तु भगवः।
यास्ते॑ स॒हस्र॑ ह॒ेतयो॑ऽन्यम॒स्मन्नि॑ व॒पन्तु॑ ताः। स॒हस्रा॑णि स॒हस्र॑धा
बा॒हुवो॑स्तव॒ हेत॑यः। तासा॒मीशा॑नो भगवः प॒रा॒चीना॒ मुखा॑
कृ॒धि॥ (२५)

अ॒स्मि॒ स्त॒नुवः॑ स्तु॒हि पि॒ना॒कमे॒का॒त्रि॒श॒च्च॑॥१९२॥

[१०]

स॒हस्रा॑णि स॒हस्र॑शो॒ ये रु॒द्रा अधि॑ भू॒म्या॑म्। तेषा॑

सहस्रयोजनेऽव धन्वानि तन्मसि। अस्मिन्महत्यर्णवेऽन्तरिक्षे भूवा
अधि। नीलग्रीवाः शितिकण्ठाः शर्वा अधः क्षेमाचराः। नीलग्रीवाः
शितिकण्ठा दिवः रुद्रा उपश्रिताः। ये वृक्षेषु सस्मिञ्चरा नीलग्रीवा
विलोहिताः। ये भूतानामधिपतयो विशिखासः कपर्दिनः। ये
अत्रेषु विविध्यन्ति पात्रेषु पिबन्तो जनान्। ये पथां पथिरक्षय
ऐलबृदा यव्युधः। ये तीर्थानि (२६)

प्रचरन्ति सृकावन्तो निषङ्गिणः। य एतावन्तश्च भूयांसश्च
दिशो रुद्रा वितस्थिरे। तेषां सहस्रयोजनेऽव धन्वानि
तन्मसि। नमो रुद्रेभ्यो ये पृथिव्यां येऽन्तरिक्षे ये दिवि
येषामन्नं वातो वरुषमिषवस्तेभ्यो दश प्राचीर्दश दक्षिणा दश
प्रतीचीर्दशोदीचीर्दशोर्ध्वास्तेभ्यो नमस्ते नो मृडयन्तु ते यं द्विष्मो
यश्च नो द्वेष्टि तं वो जम्भे दधामि॥ (२७)

तीर्थानि यश्च षट्॥१९४॥ [११]

नमस्ते रुद्र नमो हिरण्यबाहवे नमः सहमानाय नम आव्याधिनीभ्यो नमो भूवाय नमो ज्येष्ठाय
नमो दुन्दुभ्याय नमः सोमाय नम इरिण्याय द्रापे सहस्राण्येकादश॥११॥

नमस्ते रुद्र नमो भूवाय द्रापे सप्तविंशतिः॥२७॥

नमस्ते रुद्र तं वो जम्भे दधामि॥

हरिः ॐ ॥

॥कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-संहितायां चतुर्थकाण्डे पञ्चमः प्रश्नः

समाप्तः॥४-५॥

॥षष्ठमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां चतुर्थकाण्डे षष्ठमः प्रश्नः॥

अश्मन्नूर्जं पर्वते शिश्रियाणां वाते पर्जन्ये वरुणस्य शुष्मे।
 अद्ध्य ओषधीभ्यो वनस्पतिभ्योऽधि सम्भृतां तां न इषमूर्जं धत्त
 मरुतः सःरराणाः। अश्मंस्ते क्षुदमुं ते शुगृच्छतु यं द्विष्मः।
 समुद्रस्य त्वाऽवाकयाऽग्ने परि व्ययामसि। पावको अस्मभ्यं
 शिवो भव। हिमस्य त्वा जरायुणाऽग्ने परि व्ययामसि। पावको
 अस्मभ्यं शिवो भव। उप (१)

ज्मन्नुपं वेतसेऽवत्तरं नदीष्व। अग्ने पित्तमपामसि। मण्डूकि
 ताभिरा गंहि सेमं नो यज्ञम्। पावकवर्णं शिवं कृधि। पावक आ
 चितयन्त्या कृपा। क्षामन्नुरुच उषसो न भानुना। तूर्वन्न यामन्नेतशस्य
 नू रण आ यो घृणे। न तत्तृषाणो अजरः। अग्ने पावक रोचिषा
 मन्द्रया देव जिह्वया। आ देवान् (२)

वक्षि यक्षि च। स नः पावक दीदिवोऽग्ने देवा इहा वह।
 उप यज्ञं हविश्च नः। अपामिदं न्ययनं समुद्रस्य निवेशनम्।
 अन्यं ते अस्मत्तपन्तु हेतयः पावको अस्मभ्यं शिवो भव। नमस्ते
 हरंसे शोचिषे नमस्ते अस्त्वर्चिषे। अन्यं ते अस्मत्तपन्तु हेतयः
 पावको अस्मभ्यं शिवो भव। नृषदे वड- (३)

फ्सुषदे वड्वनसदे वड्वरहिषदे वट्थ्सुर्विदे वट्। ये देवा

देवानां यज्ञियां यज्ञियानां संवत्सरीणमुप भागमासते। अहुतादौ हविषो यज्ञे अस्मिन्स्वयं जुहुध्वं मधुनो घृतस्य। ये देवा देवेष्वधि देवत्वमायन् ये ब्रह्मणः पुरएतारो अस्य। येभ्यो नर्ते पवते धाम किं च न ते दिवो न पृथिव्या अधि स्रुषु। प्राणदा (४)

अपानदा व्यानदाश्चक्षुर्दा वर्चोदा वरिवोदाः। अन्यं ते अस्मत्तपन्तु हेतयः पावको अस्मभ्यं शिवो भव। अग्निस्तिग्मेन शोचिषा यंसद्विश्वं न्यत्रिणम्। अग्निर्नो वसते रयिम्। सैनानीकेन सुविदत्रो अस्मे यष्टो देवाः आयजिष्ठः स्वस्ति। अदब्धो गोपा उत नः परस्पा अग्रै द्युमदुत रेवर्दिदीहि॥ (५)

उप देवान् वद्वाणदाश्चतुश्चत्वारिंशच्च॥१९९॥ [१]

य इमा विश्वा भुवनानि जुहुदृषिर्होता निषसादा पिता नः। स आशिषा द्रविणमिच्छमानः परमच्छदो वर आ विवेश। विश्वकर्मा मनसा यद्विहाया धाता विधाता परमोत सन्दक्। तेषामिष्टानि समिषा मदन्ति यत्र सप्तरूषीन्युर एकमाहुः। यो नः पिता जनिता यो विधाता यो नः सतो अभ्या सञ्जजान। (६)

यो देवानां नामधा एक एव तं सम्प्रश्नं भुवना यन्त्यन्या। त आयजन्त द्रविणं समस्मा ऋषयः पूर्वं जरितारो न भूना। असूर्ता सूर्ता रजसो विमाने ये भूतानि समकृण्वन्निमानि। न तं विदाथ य इदं जजानान्यद्युष्माकमन्तरं भवाति। नीहारेण प्रावृता

जल्प्यां चासुतृपं उक्थशासंश्चरन्ति। परो दिवा पर एना (७)

पृथिव्या परो देवेभिरसुरैर्गुहा यत्। कः स्विद्धर्मं प्रथमं दध्रु
आपो यत्र देवाः समगच्छन्त विश्वे। तमिद्धर्मं प्रथमं दध्रु आपो यत्र
देवाः समगच्छन्त विश्वे। अजस्य नाभावध्येकमर्पितं यस्मिन्निदं
विश्वं भुवनमधि श्रितम्। विश्वकर्मा ह्यजनिष्ट देव आदिद्गन्धर्वो
अभवद्वितीयः। तृतीयः पिता जनिताौषधीना- (८)

मृपां गर्भं व्यदधात्पुरुत्रा। चक्षुषः पिता मनसा हि धीरो
घृतमेने अजनन्नन्नमाने। यदेदन्ता अददहन्त पूर्व आदिद्यावा-
पृथिवी अप्रथेताम्। विश्वतश्चक्षुरुत विश्वतोमुखो विश्वतोहस्त उत
विश्वतस्पात्। सं बाहुभ्यां नमति सम्पतत्रैर्द्यावापृथिवी जनयन्देव
एकः। किः स्विदासीदधिष्ठानमारम्भणं कतमथिस्वत्किमासीत्।
यदी भूमिं जनयन्- (९)

विश्वकर्मा वि द्यामौर्णोन्महिना विश्वचक्षाः। किः स्विद्धनं
क उ स वृक्ष आसीद्यतो द्यावापृथिवी निष्टतक्षुः। मनीषिणो
मनसा पृच्छतेदु तद्यदध्यतिष्ठद्भुवनानि धारयन्। या ते धामानि
परमाणि यावमा या मध्यमा विश्वकर्मन्नुतेमा। शिक्षा सखिभ्यो
हविषि स्वधावः स्वयं यजस्व तनुवं जुषाणः। वाचस्पतिं
विश्वकर्माणमृतये (१०)

मनोयुजं वाजं अद्या हुवेम। स नो नेदिष्ठा हवनानि

जोषते विश्वशम्भूरवसे साधुकर्मा। विश्वकर्मन् हविषा वावृधानः
 स्वयं यजस्व तनुवं जुषाणः। मुह्यन्त्वन्ये अभितः सपत्ना
 इहास्माकं मघवा सूरिरस्तु। विश्वकर्मन् हविषा वर्धनेन
 त्रातारमिन्द्रमकृणोरवध्यम्। तस्मै विशः समनमन्त पूर्वीरयमुग्रो
 विहव्यो यथाऽसत्। समुद्राय वयुनाय सिन्धूनां पतये नमः।
 नदीनां सर्वासां पित्रे जुहुता विश्वकर्मणे विश्वाहामर्त्यं
 हविः॥ (११)

ज्जानेनौषधीनां भूमिं जनयन्वृतये नमो नवं च॥२०५॥ [२]

उदेनमुत्तरां नयाग्रे घृतेनाहुता। रायस्पोषेण सः सृज प्रजयां
 च धनेन च। इन्द्रेमं प्रतरां कृधि सजातानामसद्वशी। समेनं वर्चसा
 सृज देवेभ्यो भागधा असत्। यस्य कुर्मो हविर्गृहे तमग्रे वर्धया
 त्वम्। तस्मै देवा अधि ब्रवन्नयं च ब्रह्मणस्पतिः। उदु त्वा विश्वे
 देवा (१२)

अग्रे भरन्तु चित्तिभिः। स नो भव शिवतमः सुप्रतीको
 विभावसुः। पञ्च दिशो दैवीर्यज्ञमवन्तु देवीरपामतिं दुर्मतिं
 बाधमानाः। रायस्पोषे यज्ञपतिमाभजन्तीः। रायस्पोषे अधि यज्ञो
 अस्थात्समिद्धे अग्नावधि मामहानः। उक्थपत्र ईड्यो गृभीतस्तप्तं
 घर्मं परिगृह्यायजन्त। ऊर्जा यद्यज्ञमशमन्त देवा दैव्याय धर्त्रे
 जोष्टे। देवश्रीः श्रीमणाः शतपयाः (१३)

परिगृह्य देवा यज्ञमायन्। सूर्यरश्मिरुहरिकेशः पुरस्तात्सविता
ज्योतिरुदया५ अजस्रम्। तस्य पूषा प्रसवं याति देवः
सम्पश्यन्विश्वा भुवनानि गोपाः। देवा देवेभ्यो अध्वर्यन्तो
अस्थुर्वीत५ शमित्रे शमिता यजध्वै। तुरीयो यज्ञो यत्र हव्यमेति
ततः पावका आशिषो नो जुषन्ताम्। विमानं एष दिवो मध्यं
आस्त आपप्रिवात्रोदसी अन्तरिक्षम्। स विश्वाचीरभि (१४)

चष्टे घृताचीरन्तरा पूर्वमपरं च केतुम्। उक्षा समुद्रो
अरुणः सुपर्णः पूर्वस्य योनिं पितुरा विवेश। मध्यं दिवो
निहितः पृश्निरश्मा वि चक्रमे रजसः पात्यन्तौ। इन्द्रं विश्वा
अवीवृधन्समुद्रव्यचसं गिरः। रथीतम५ रथीनां वाजाना५ सत्पतिं
पतिम्। सुम्रहूर्यज्ञो देवा५ आ च वक्षद्यक्षदग्निर्देवो देवा५ आ
च वक्षत्। वाजस्य मा प्रसवेनोद्ग्राभेणोदग्रभीत्। अथा सपत्ना५
इन्द्रो मे निग्राभेणाधरा५ अकः। उद्ग्राभं च निग्राभं च ब्रह्म देवा
अवीवृधन्। अथा सपत्नानिन्द्राग्नी मे विषूचीनान्व्यस्यताम्॥ (१५)

देवाः शतपंथा अभि वाजस्य पङ्क्तिश्शतिश्च॥२०९॥

[३]

आशुः शिशानो वृषभो न युध्मो घनाघ्नः क्षोभेणश्चरषणीनाम्।
सङ्क्रन्दनोऽनिमिष एकवीरः शत५ सेना अजयत्साकमिन्द्रः।
सङ्क्रन्दनेनानिमिषेण जिष्णुना युत्कारेण दुश्चवनेन धृष्णुना।
तदिन्द्रेण जयत् तत्सहध्वं युधो नर इषुहस्तेन वृष्णा। स
इषुहस्तैः स निषङ्गिभिर्वशी सःस्रष्टा स युध इन्द्रो गुणेन।

स॒ꣳसृष्ट॑जि॒त्सोम॑पा बा॒हुश॒र्ध्यूर्ध्वध॑न्वा प्र॒तिहि॑ताभि॒रस्ता॑। बृह॑स्पते
परि॑ दी॒या (१६)

रथे॑न रक्षो॒हामि॑त्राꣳ अप॒बाध॑मानः। प्र॒भञ्ज॑न्त्सेनाः॑ प्रमृ॒णो
यु॒धा जय॑न्न॒स्माक॑मे॒ध्यवि॑ता रथाना॑म्। गो॒त्रभि॑दं गो॒विदं॑ वज्र॑बाहुं
जय॑न्त॒मज्म॑ प्रमृ॒णन्त॒मोज॑सा। इ॒मꣳ स॑जा॒ता अनु॑ वी॒रय॑ध्व॒मिन्द्रꣳ
सखा॑योऽनु सꣳ र॑भ॒ध्वम्। ब॒लवि॑ज्ञायः स्थवि॑रः प्रवी॑रः सह॑स्वान्
वा॒जी सह॑मान उ॒ग्रः। अ॒भिर्वी॑रो अ॒भिस॑त्वा सहो॒जा जैत्र॑मिन्द्र
रथ॑मा तिष्ठ गो॒वित्। अ॒भि गो॒त्राणि॑ सह॑सा गा॒हमा॑नोऽदा॒यो (१७)

वी॒रः श॒तम॑न्युरिन्द्रः॑। दु॒श्च्य॒वनः पृ॑तना॒षाड्यु॑ध्योꣳऽस्माक॑ꣳ
सेना॑ अवतु प्र यु॒त्सु। इन्द्र॑ आसां ने॒ता बृह॑स्पति॒र्दक्षि॑णा य॒ज्ञः
पु॒र ए॑तु सोमः॑। दे॒वसे॒नाना॑मभिभ॒ञ्जती॑नां जय॑न्तीनां म॒रुतो॑
य॒न्त्वग्रे॑। इन्द्र॑स्य वृ॒ष्णो वरु॑णस्य राज्ञ॑ आदि॒त्याना॑ म॒रुताꣳ शर्ध॑
उ॒ग्रम्। म॒हाम॑नसां भु॒वन॑च्य॒वानां॑ घोषो॑ दे॒वानां॑ जय॑तामु॒देस्था॑त्।
अ॒स्माक॑मिन्द्रः॑ समृ॒तेषु॑ ध्व॒जेष्व॒स्माकं॑ या इष॑व॒स्ता ज॑यन्तु। (१८)

अ॒स्माकं॑ वी॒रा उत्त॑रे भवन्त्व॒स्मानु॑ दे॒वा अव॑ता ह॒वेषु॑।
उद्ध॑र्षय मघ॒वन्नायु॑धान्यु॒त्सत्वं॑नां मा॒मका॑नां म॒हाꣳसि॑।
उद्ध॑त्रहन्वा॒जिनां॑ वा॒जिना॑न्यु॒द्रथा॑नां जय॑तामेतु घोषः॑। उप॒
प्रेत॑ जय॑ता नरः स्थि॒रा वः॑ सन्तु बा॒हवः॑। इन्द्रो॑ वः
शर्म॑ यच्छ॒त्वना॑धृष्या यथास॑थ। अव॑सृष्टा॒ परा॑ प॒त शर॑व्ये

ब्रह्मसंशिता। गच्छामित्रान्त्र (१९)

विंश मैषां कं चनोच्छिषः। मर्माणि ते वर्मभिश्छादयामि
सोमस्त्वा राजामृतेनाभि वंस्ताम्। उरोर्वरीयो वरिवस्ते अस्तु
जयन्तं त्वामनु मदन्तु देवाः। यत्र बाणाः सम्पतन्ति कुमारा
विंशिखा इव। इन्द्रो नस्तत्र वृत्रहा विश्वाहा शर्म यच्छतु॥ (२०)

दीया दायो जयन्त्वमित्रान्त्र चत्वारिंशच्च॥२१४॥ [४]

प्राचीमनु प्रदिशं प्रेहि विद्वानग्नेरग्ने पुरो अग्निर्भवेह। विश्वा
आशा दीद्यानो वि भाह्यूजं नो धेहि द्विपदे चतुष्पदे। क्रमध्वमग्निना
नाकमुख्यं हस्तेषु बिभ्रतः। दिवः पृष्ठं सुवर्गत्वा मिश्रा
देवेभिराद्धम्। पृथिव्या अहमुदन्तरिक्षमारुहमन्तरिक्षाद्विवमारुहम्।
दिवो नाकस्य पृष्ठात्सुवर्ज्योतिरगा- (२१)

महम्। सुवर्यन्तो नापेक्षन्त आ द्यां रोहन्ति रोदसी।
यज्ञं ये विश्वतोधारं सुविद्वांसो वितेनिरे। अग्ने प्रेहि प्रथमो
देवयतां चक्षुर्देवानामुत मर्त्यानाम्। इयक्षमाणा भृगुभिः सजोषाः
सुवर्यन्तु यजमानाः स्वस्ति। नक्तोषासा समनसा विरूपे धापयेते
शिशुमेकं समीची। द्यावा क्षामा रुक्मो अन्तर्विभाति देवा अग्निं
धारयन्द्रविणोदाः। अग्ने सहस्राक्ष (२२)

शतमूर्धञ्छतं तै प्राणाः सहस्रमपानाः। त्वं साहस्रस्य
राय ईशिषे तस्मै ते विधेम वाजाय स्वाहा। सुपर्णोऽसि

गरुत्मान्पृथिव्याः सीद पृष्ठे पृथिव्याः सीद भासान्तरिक्षमा
 पृण ज्योतिषा दिवमुत्तमान तेजसा दिश उद्दृह। आजुह्वानः
 सुप्रतीकः पुरस्तादग्रे स्वां योनिमा सीद साध्या। अस्मिन्सधस्थे
 अध्युत्तरस्मिन्विश्वे देवा (२३)

यजमानश्च सीदत। प्रेद्धो अग्रे दीदिहि पुरो नोऽजस्रया
 सूर्या यविष्ठ। त्वाः शश्वन्त उप यन्ति वाजाः। विधेम ते परमे
 जन्मन्नग्रे विधेम स्तोमैरवरे सधस्थे। यस्माद्योनैरुदारिथा यजे तं
 प्र त्वे हवीर्षि जुहुरे समिद्धे। ताः संवितुर्वरेण्यस्य चित्रामाहं
 वृणे सुमतिं विश्वजन्याम्। यामस्य कण्वो अदुहत्प्रपीनाः
 सहस्रधारां (२४)

पयसा महीं गाम्। सप्त ते अग्रे समिधः सप्त जिह्वाः सप्तरषयः
 सप्त धामं प्रियाणि। सप्त होत्राः सप्तधा त्वां यजन्ति सप्त योनीरा
 पृणस्वा घृतेन। ईदङ्गान्यादङ्गैतादङ्गं प्रतिदङ्गं मितश्च सं मितश्च
 सभराः। शुक्रज्योतिश्च चित्रज्योतिश्च सत्यज्योतिश्च ज्योतिष्माश्च
 सत्यश्चर्तपाश्चात्यःहाः। (२५)

ऋतजिच्च सत्यजिच्च सेनजिच्च सुषेणश्चान्त्यमित्रश्च
 दूरेअमित्रश्च गुणः। ऋतश्च सत्यश्च ध्रुवश्च धरुणश्च धर्ता च
 विधर्ता च विधारयः। ईदक्षांस एतादक्षांस ऊ षु णः सदक्षांसः
 प्रतिसदक्षांस एतन। मितासश्च सं मितासश्च न ऊतये सभरसो
 मरुतो यज्ञे अस्मिन्निन्द्रं दैवीर्विशो मरुतोऽनुवर्त्मानो यथेन्द्रं

दैवीर्विशो मरुतोऽनुवर्त्मान एवमिमं यजमानं दैवींश्च विशो
मानुषींश्चानुवर्त्मानो भवन्तु॥ (२६)

अगा९ सहस्राक्ष देवाः सहस्रधारामत्य९हा अनुवर्त्मानः षोडश च॥२२०॥—————[५]

जीमूतस्येव भवति प्रतीकं यद्वर्मी याति समदामुपस्थै।
अनाविद्धया तनुवा जय त्व९ स त्वा वर्मणो महिमा पिपर्तु।
धन्वना गा धन्वनाऽऽजिं जयेम धन्वना तीव्राः समदो जयेम। धनुः
शत्रोरपकामं कृणोति धन्वना सर्वाः प्रदिशो जयेम। वक्ष्यन्तीवेदा
गनीगन्ति कर्णं प्रिय९ सखायं परिषस्वजाना। योषेव शिङ्के
वितताधि धन्वञ् (२७)

ज्या इय९ समने पारयन्ती। ते आचरन्ती समनेव योषां
मातेव पुत्रं बिभृतामुपस्थै। अप शत्रून् विध्यता९ संविदाने आर्त्तौ
इमे विष्फुरन्ती अमित्रान्। बह्वीनां पिता बहुरस्य पुत्रश्चिश्चा कृणोति
समनावगत्य। इषुधिः सङ्काः पृतनाश्च सर्वाः पृष्ठे निनद्धो जयति
प्रसूतः। रथे तिष्ठन्नयति वाजिनः पुरो यत्रयत्र कामयते सुषारथिः।
अभीशूनां महिमानं (२८)

पनायतु मनः पश्चादनु यच्छन्ति रश्मयः। तीव्रान्योषान्कृण्वते
वृषपाणयोऽश्वा रथेभिः सह वाजयन्तः। अवक्रामन्तः
प्रपदैरमित्रान्क्षिणन्ति शत्रून् रनपव्ययन्तः। रथवाहन९ हविरस्य
नाम यत्राऽऽयुधं निहितमस्य वर्म। तत्रा रथमुप शग्म९ संदेम

विश्वाहा वयः सुमनस्यमानाः। स्वादुषसदः पितरो वयोधाः
कृच्छ्रेश्रितः शक्तीवन्तो गभीराः। चित्रसेना इषुबला अमृधाः
सतोवीरा उरवो ब्रातसाहाः। ब्राह्मणासः (२९)

पितरः सोम्यासः शिवे नो द्यावापृथिवी अनेहसा। पूषा नः
पातु दुरितादृतावृधो रक्षा माकिर्नो अघशस ईशत। सुपर्ण वस्ते
मृगो अस्या दन्तो गोभिः सन्नद्धा पतति प्रसूता। यत्रा नरः सं च
वि च द्रवन्ति तत्रास्मभ्यमिषवः शर्म यः सन्। ऋजीते परि वृद्धि
नोऽश्मा भवतु नस्तनूः। सोमो अधि ब्रवीतु नोऽदितिः (३०)

शर्म यच्छतु। आ जङ्घन्ति सान्वेषां जघनाः उप जिघ्रते।
अश्वाजनि प्रचेतसोऽश्वांश्समथ्सु चोदय। अहिरिव भोगैः पर्येति
बाहुं ज्याया हेतिं परिबाधमानः। हस्तघ्नो विश्वा वयुनानि
विद्वान्पुमान्पुमांसं परि पातु विश्वतः। वनस्पते वीड्वङ्गो हि
भूया अस्मत्सखा प्रतरणः सुवीरः। गोभिः सन्नद्धो असि
वीडयस्वास्थाता ते जयतु जेत्वानि। दिवः पृथिव्याः पर्यो- (३१)

ज उद्धृतं वनस्पतिभ्यः पर्याभृतः सहः। अपामोज्मानं
परि गोभिरावृतमिन्द्रस्य वज्रं हविषा रथं यज। इन्द्रस्य वज्रो
मरुतामनीकं मित्रस्य गर्भो वरुणस्य नाभिः। सेमां नो हव्यदातिं
जुषाणो देव रथं प्रति हव्या गृभाय। उप श्वासय पृथिवीमुत
द्यां पुरुत्रा ते मनुतां विष्टितं जगत्। स दुन्दुभे सजूरिन्द्रेण

देवैर्दूराद् (३२)

दवी॒यो अप॑ सेध॒ शत्रू॑न्। आ क्र॑न्दय॒ बल॒मोजो॑ न॒ आ
धा॒ नि ष्ठ॑निहि॒ दुरि॑ता बाध॑मानः। अप॑ प्रोथ॒ दुन्दु॑भे दु॒च्छुना॑
इ॒त इन्द्र॑स्य मु॒ष्टिर॑सि वी॒डय॑स्व। आऽमूर॑ज प्र॒त्याव॑र्तये॒माः
कै॒तुमद्दु॑न्दुभिर्वा॑वदीति। सम॑श्व॒पर्णा॒श्वर॑न्ति नो॒ नरो॑ऽस्माक॑मिन्द्र
र॒थिनो॑ जयन्तु॥ (३३)

धन्वन्महिमानं ब्राह्मणासोऽदितिः पृथिव्याः परि दूरादेकचत्वारिंशच्च॥२२७॥—————[६]

यदक्र॑न्दः प्रथ॒मं जा॑यमान उ॒द्यन्त्स॑मु॒द्रादु॑त वा॒ पुरी॑षात्।
श्ये॒नस्य॑ प॒क्षा ह॑रि॒णस्य॑ बा॒हू उ॑प॒स्तुत्य॑ महि॑ जा॒तं ते अ॑र्वन्न। यमे॑न॒
दत्तं॑ त्रि॒त ए॑नमायु॒नगिन्द्र॑ ए॒णं प्रथ॑मो अ॒ध्यति॑ष्ठत्। ग॒न्धर्वो॑ अस्य
र॒शना॑म॒गृभ्णा॒त्सूरा॑द॒श्वं व॑सवो॒ निर॑तष्ट। अ॒सि य॒मो अ॒स्यादि॒त्यो
अ॑र्व॒न्नसि॑ त्रि॒तो गु॒ह्येन॑ व्र॒तेन॑। अ॒सि सो॒मेन॑ स॒मया॑ वि॒पृक्तः॑ (३४)

आ॒हुस्ते॒ त्रीणि॑ दि॒वि ब॑न्ध॒नानि॑। त्रीणि॑ त आ॒हुर्दिवि॑ बन्ध॒नानि॑
त्री॒ण्यप्सु॑ त्री॒ण्यन्तः॑ स॒मुद्रे॑। उ॒तेव॑ मे॒ वरु॑णश्छन्त्स्य॒र्वन् यत्रा॑ त
आ॒हुः प॑र॒मं ज॑नि॒त्रम्। इ॒मा ते॑ वा॒जि॒त्रव॑मा॒र्जनानी॑मा श॒फाना॑
स॒नि॒तुर्नि॒धाना॑। अत्रा॑ ते भ॒द्रा र॑श॒ना अ॑पश्य॒मृत॑स्य॒ या अ॑भिर॒क्षन्ति॑
गो॒पाः। आ॒त्मानं॑ ते॒ मन॑सा॒राद॑जाना॒मवो॑ दि॒वा (३५)

प॒तय॑न्तं प॒तङ्ग॑म्। शिरो॑ अपश्यं पृथि॒भिः सु॒गेभि॑र॒रेणु॑भिर्जे॒हमानं॑
प॒तत्रि॑। अत्रा॑ ते रू॒पमु॑त्त॒मम॑पश्यं जिगी॑षमाणमिष आ प॒दे गोः॑।

यदा ते मर्तो अनु भोगमानडादिद्वसिष्ठ ओषधीरजीगः। अनु
त्वा रथो अनु मर्यो अर्वन्ननु गावोऽनु भगः कनीनाम्। अनु
व्रातासस्तव सख्यमीयुरनु देवा ममिरे वीर्यम् (३६)

ते। हिरण्यशृङ्गोऽयो अस्य पादा मनोजवा अवर इन्द्र
आसीत्। देवा इदस्य हविरद्यमायन् यो अर्वन्तं प्रथमो अध्यतिष्ठत्।
ईर्मान्तासः सिलिकमध्यमासः स९ शूरणासो दिव्यासो अत्याः।
ह९सा इव श्रेणिशो यतन्ते यदाक्षिषुर्दिव्यमज्ममश्वाः। तव शरीरं
पतयिष्वर्वन्तव चित्तं वार्त इव धर्जीमान्। तव शृङ्गाणि विष्टिता
पुरुत्रारण्येषु जर्भुराणा चरन्ति। उप (३७)

प्रागाच्छसनं वाज्यर्वा देवद्रीचा मनसा दीध्यानः। अजः पुरो
नीयते नाभिरस्यानु पश्चात्कवयो यन्ति रेभाः। उप प्रागात्परमं
यत्सधस्थमर्वा९ अच्छा पितरं मातरं च। अद्या देवा जुष्टतमो हि
गम्या अथा शास्ते दाशुषे वार्याणि॥ (३८)

विपुक्तो दिवा वीर्यमुपैकान्नचत्वारि९शच्च॥२३२॥ ————— [७]

मा नो मित्रो वरुणो अर्यमायुरिन्द्र ऋभुक्षा मरुतः परि
ख्यन्। यद्वाजिनो देवजातस्य सप्तैः प्रवक्ष्यामो विदथे वीर्याणि।
यन्निर्णिजा रेक्णासा प्रावृतस्य रातिं गृभीतां मुखतो नयन्ति।
सुप्राङ्जो मेम्यद्विश्चरूप इन्द्रापूष्णोः प्रियमप्येति पार्थः। एष च्छागः

पुरो अश्वेन वाजिनां पूष्णो भागो नीयते विश्वदैव्यः। अभिप्रियं
यत्पुरोडाशमर्वता त्वष्टेत् (३९)

ए॒न॒९ सौ॒श्र॒व॒साय॑ जि॒न्वति॑। यद्ध॒विष्य॑मृतुशो दे॒व॒यानं॑
त्रि॒र्मा॒नु॒षाः पर्य॑श्वं नय॑न्ति। अत्रां पू॒ष्णः प्र॑थ॒मो भा॒ग ए॑ति य॒ज्ञं
दे॒वेभ्यः॑ प्र॒तिवे॒दय॑न्न॒जः। होता॑ध्व॒र्युराव॑या अ॒ग्निमि॒न्धो ग्रा॑व॒ग्राभ॑
उ॒त श॒॑स्ता सु॒र्विप्रः॑। तेन॑ य॒ज्ञेन॑ स्वरं कृ॒तेन॑ स्वि॒ष्टेन॑ व॒क्षणा॑
आ पृ॑णध्वम्। यू॒प॒व्र॒स्का उ॒त ये यू॑पवा॒हाश्च॑षालं ये अ॑श्वयू॒पाय॑
तक्ष॑ति। ये चा॒र्वते॒ पच॑न॒९ स॒म्भर॑न्त्यु॒तो (४०)

तेषा॑म॒भिगू॑र्तिर्न इ॒न्वतु॑। उ॒प प्रा॒गा॑न्सु॒मन्मे॑ऽधा॒यि म॒न्मं
दे॒वाना॑माशा॒ उप॑ वी॒तपृ॑ष्ठः। अ॒न्वेन॑ वि॒प्रा ऋ॑षयो म॒दन्ति॑ दे॒वानां॑
पु॒ष्टे च॑कृ॒मा सु॒बन्धु॑म्। यद्वा॒जिनो॑ दा॒मं स॒न्दान॑मर्वतो॒ या शी॑र्ष॒ण्या
र॒शना॑ रज्जु॒रस्य॑। यद्वा॒ घास्य॑ प्रभृ॒तमा॑स्ये॒ तृण॒॑९ सर्वा॑ ता ते॒ अपि॑
दे॒वेष्व॑स्तु। यद॒श्वस्य॑ ऋ॒विषः॑ (४१)

म॒क्षिका॑श्च॒ यद्वा॒ स्व॒रौ स्व॑र्धितौ रि॒प्तम॑स्ति। यद्ध॒स्तयोः॑
श॒मि॒तुर्य॑न्न॒खेषु॑ सर्वा॑ ता ते॒ अपि॑ दे॒वेष्व॑स्तु। यदू॒व॒ध्यमु॒दर॑स्याप॒वाति॑
य आ॒मस्य॑ ऋ॒विषो॑ ग॒न्धो अ॑स्ति। सु॒कृ॒ता तच्छ॑मि॒तारः॑ कृ॒ण्वन्तू॑त
मे॒ध॒९ शृ॒त॒पाकं॑ पच॑न्तु। यत्ते॒ गात्रा॑द॒ग्निना॑ प॒च्यमा॑नाद॒भि शूलं॑
नि॒हत॑स्याव॒धाव॑ति। मा तद्भू॒म्या॒मा श्रि॑ष॒न्मा तृ॑णेषु दे॒वेभ्य॑स्तदु॒शब्धो॑
रा॒तम॑स्तु॥ (४२)

इदुतो ऋविषः श्रिषथ्सत च॥२३६॥ [८]

ये वाजिनं परिपश्यन्ति पक्वं य ईमाहुः सुरभिर्निर्हरेति।
ये चार्वतो मा॑सभिक्षामुपासन्त उतो तेषामभिगूतिर्न इन्वतु।
यन्नीक्षणं मा॑स्यचन्या उखाया या पात्राणि यूष्ण आसेचनानि।
ऊष्मण्यापिधानां चरूणामङ्गाः सूनाः परि भूषन्त्यश्वम्। निक्रमणं
निषदनं विवर्तनं यच्च पङ्क्तिशमर्वतः। यच्च पपौ यच्च घासिम् (४३)

जघास सर्वा ता ते अपि देवेष्वस्तु। मा त्वाग्निर्ध्वनयिद्धूमगन्धिर्मो
भ्राजन्त्यभि विक्त जघ्निः। इष्टं वीतमभिगूर्तं वषट्कृतं तं देवासः
प्रति गृभ्णन्त्यश्वम्। यदश्वाय वास उपस्तृणन्त्यधीवासं या
हिरण्यान्यस्मै। सन्दानमर्वन्तं पङ्क्तिशं प्रिया देवेष्वा यामयन्ति।
यत्ते सादे महसा शूकृतस्य पार्ष्णिंया वा कशया (४४)

वा तुतोद। सुचेव ता हविषो अध्वरेषु सर्वा ता ते ब्रह्मणा
सूदयामि। चतुस्त्रिंशद्वाजिनो देवबन्धोर्वङ्कीरश्वस्य स्वधितिः
समेति। अच्छिद्रा गात्रा वयुना कृणोत् परुष्परुनुघुष्या वि
शस्त। एकस्त्वष्टुरश्वस्या विशस्ता द्वा यन्तारा भवतस्तथर्तुः। या
ते गात्राणामृतुथा कृणोमि ताता पिण्डानां प्र जुहोम्यग्नौ। मा त्वा
तपत् (४५)

प्रिय आत्मापियन्तं मा स्वधितिस्तनुव आ तिष्ठिपत्ते। मा

ते गृध्ररविशस्तातिहाय छिद्रा गात्राण्यसिना मिथू कः। न वा उ
वेतन्म्रियसे न रिष्यसि देवाः इदैषि पृथिभिः सुगेभिः। हरीं ते
युञ्जा पृषती अभूतामुपास्थाद्वाजी धुरि रासभस्य। सुगव्यं नो वाजी
स्वश्वियं पुंसः पुत्राः उत विश्वापुषः रयिम्। अनागास्त्वं नो
अदितिः कृणोतु क्षत्रं नो अश्वो वनताः हविष्मान् (४६)

घासि कशया तपद्रयि नवं च॥२४०॥ [९]

अश्मन् य इमोदेनमाशुः प्राची जीमूतस्य यदक्रन्दो मा नो मित्रो ये वाजिनं नवं॥९॥

अश्मन्मनोयुजं प्राचीमनु शर्म यच्छतु तेषामभिर्गतिः पद्वत्वारिंशत्॥४६॥

अश्मन् हविष्मान्॥

हरिः ॐ॥

॥कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-संहितायां चतुर्थकाण्डे षष्ठः प्रश्नः
समाप्तः॥४-६॥

॥सप्तमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां चतुर्थकाण्डे सप्तमः प्रश्नः॥

अग्राविष्णू सजोषसेमा वर्धन्तु वां गिरः। द्युमैर्वाजेभिरागतम्।
 वाजंश्च मे प्रसवश्च मे प्रयतिश्च मे प्रसितिश्च मे धीतिश्च मे क्रतुश्च
 मे स्वरश्च मे श्लोकश्च मे श्रावश्च मे श्रुतिश्च मे ज्योतिश्च मे सुवश्च
 मे प्राणश्च मेऽपानः (१)

च मे व्यानश्च मेऽसुश्च मे चित्तं च म आधीतं च मे वाक्च मे
 मनश्च मे चक्षुश्च मे श्रोत्रं च मे दक्षश्च मे बलं च म ओजश्च मे
 सहश्च म आयुश्च मे जरा च म आत्मा च मे तनूश्च मे शर्म च
 मे वर्म च मेऽङ्गानि च मेऽस्थानि च मे परूषि च मे शरीराणि
 च मे॥ (२)

अपानस्तनूश्च मेऽष्टादश च॥२४२॥ [१]

ज्यैष्ठ्यं च म आधिपत्यं च मे मन्युश्च मे भामश्च मेऽमश्च
 मेऽम्भश्च मे जेमा च मे महिमा च मे वरिमा च मे प्रथिमा च मे
 वर्ष्मा च मे द्राघुया च मे वृद्धं च मे वृद्धिश्च मे सत्यं च मे श्रद्धा
 च मे जगच्च (३)

मे धनं च मे वशश्च मे त्विषिश्च मे क्रीडा च मे मोदश्च मे
 जातं च मे जनिष्यमाणं च मे सूक्तं च मे सुकृतं च मे वित्तं च मे
 वेद्यं च मे भूतं च मे भविष्यच्च मे सुगं च मे सुपथं च म ऋद्धं च

म ऋद्धिंश्च मे क्लृप्तं च मे क्लृप्तिंश्च मे मतिंश्च मे सुमतिंश्च मे॥ (४)

जगच्चर्द्धिंश्चतुर्दश च॥२४४॥ [२]

शं च मे मयंश्च मे प्रियं च मेऽनुकामंश्च मे कामंश्च मे
सौमनसंश्च मे भद्रं च मे श्रेयंश्च मे वस्यंश्च मे यशंश्च मे भगंश्च मे
द्रविणं च मे यन्ता च मे धर्ता च मे क्षेमंश्च मे धृतिंश्च मे विश्वं
च (५)

मे महंश्च मे संविच्च मे ज्ञात्रं च मे सूश्च मे प्रसूश्च मे सीरं
च मे लयंश्च मे ऋतं च मेऽमृतं च मेऽयक्ष्मं च मेऽनामयच्च मे
जीवातुंश्च मे दीर्घायुत्वं च मेऽनमित्रं च मेऽभयं च मे सुगं च मे
शयनं च मे सूषा च मे सुदिनं च मे॥ (६)

विश्वं च शयनमष्टौ च॥२४६॥ [३]

ऊर्क्श्च मे सूनृतां च मे पयंश्च मे रसंश्च मे घृतं च मे मधुं च मे
सग्धिंश्च मे सपीतिंश्च मे कृषिंश्च मे वृष्टिंश्च मे जैत्रं च मे औद्भिद्यं
च मे रयिंश्च मे रायंश्च मे पुष्टं च मे पुष्टिंश्च मे विभुं च (७)

मे प्रभुं च मे बहुं च मे भूयंश्च मे पूर्णं च मे पूर्णतरं च
मेऽक्षितिंश्च मे कूयवांश्च मेऽन्नं च मेऽक्षुच्च मे व्रीहयंश्च मे यवांश्च मे
माषांश्च मे तिलांश्च मे मुद्गांश्च मे खल्वांश्च मे गोधूमांश्च मे मसुरांश्च
मे प्रियङ्गवश्च मेऽणवश्च मे श्यामाकांश्च मे नीवारांश्च मे॥ (८)

विभुं च मसुराश्चतुर्दश च॥२४८॥ [४]

अश्मां च मे मृत्तिका च मे गिरयश्च मे पर्वताश्च मे सिकताश्च
 मे वनस्पतयश्च मे हिरण्यं च मेऽयश्च मे सीसं च मे त्रपुश्च मे
 श्यामं च मे लोहं च मेऽग्निश्च म् आपश्च मे वीरुधश्च म् ओषधयश्च
 मे कृष्टपच्यं च (९)

मेऽकृष्टपच्यं च मे ग्राम्याश्च मे पशव आरण्याश्च यज्ञेन
 कल्पन्तां वित्तं च मे वित्तिश्च मे भूतं च मे भूतिश्च मे वसु
 च मे वसुतिश्च मे कर्म च मे शक्तिश्च मेऽर्थश्च म् एमश्च म् इतिश्च
 मे गतिश्च मे॥ (१०)

कृष्टपच्यश्चाष्टाचत्वारिंशच्च॥२५०॥ [५]

अग्निश्च म् इन्द्रश्च मे सोमश्च म् इन्द्रश्च मे सविता च म् इन्द्रश्च
 मे सरस्वती च म् इन्द्रश्च मे पूषा च म् इन्द्रश्च मे बृहस्पतिश्च
 म् इन्द्रश्च मे मित्रश्च म् इन्द्रश्च मे वरुणश्च म् इन्द्रश्च मे त्वष्टा
 च (११)

म् इन्द्रश्च मे धाता च म् इन्द्रश्च मे विष्णुश्च म् इन्द्रश्च मे-
 ऽश्विनौ च म् इन्द्रश्च मे मरुतश्च म् इन्द्रश्च मे विश्वे च मे देवा
 इन्द्रश्च मे पृथिवी च म् इन्द्रश्च मेऽन्तरिक्षश्च म् इन्द्रश्च मे द्यौश्च म्
 इन्द्रश्च मे दिशश्च म् इन्द्रश्च मे मूर्धा च म् इन्द्रश्च मे प्रजापतिश्च
 म् इन्द्रश्च मे॥ (१२)

त्वष्टा च द्यौश्च म् एकविंशतिश्च॥२५२॥ [६]

अ॒शु॒श्च॑ मे॒ र॒श्मि॒श्च॑ मे॒ऽदा॑भ्यश्च॒ मे॒ऽधि॑पतिश्च॒ म॒ उपा॑शु॒श्च॑
मे॒ऽन्तर्या॑मश्च॒ म॒ ऐ॒न्द्रवा॑यवश्च॒ मे॒ मै॒त्राव॑रुणश्च॒ म॒ आ॒श्वि॒नश्च॑ मे॒
प्रति॑प्र॒स्थान॑श्च॒ मे॒ शु॒क्रश्च॑ मे॒ म॒न्थी॑ च॒ म॒ आ॒ग्र॒य॒णश्च॑ मे॒ वै॒श्वदे॑वश्च॒
मे॒ ध्रु॒वश्च॑ मे॒ वै॒श्वान॑रश्च॒ म॒ ऋ॒तु॒ग्र॒हाश्च॑ (१३)

मे॒ऽति॒ग्रा॒ह्या॑श्च॒ म॒ ऐ॒न्द्रा॒ग्रश्च॑ मे॒ वै॒श्वदे॑वश्च॒ मे॒ म॒रु॒त्व॒तीया॑श्च॒ मे॒
मा॒हे॒न्द्रश्च॑ म॒ आ॒दि॒त्यश्च॑ मे॒ सा॒वि॒त्रश्च॑ मे॒ सा॒र॒स्व॒तश्च॑ मे॒ पौ॒ष्णश्च॑ मे॒
पा॒ली॒व॒तश्च॑ मे॒ हा॒रि॒यो॒ज॒नश्च॑ मे॥ (१४)

ऋ॒तु॒ग्र॒हाश्च॑ चतु॑स्त्रिंशच्च॥२५४॥ ————— [७]

इ॒ध्मश्च॑ मे॒ ब॒र्हि॒श्च॑ मे॒ वे॒दि॒श्च॑ मे॒ धि॒ष्णि॒याश्च॑ मे॒ स्रु॒च॑श्च॒ मे॒
च॒म॒सा॑श्च॒ मे॒ ग्रा॒वा॑णश्च॒ मे॒ स्वर॑वश्च॒ म॒ उप॑र॒वाश्च॑ मे॒ऽधि॑षव॒णे च॑
मे॒ द्रो॒ण॒क॒ल॒शश्च॑ मे॒ वा॒य॒व्या॑नि च॒ मे॒ पू॒त॒भृ॒च्च॑ म॒ आ॒ध॒व॒नी॒यश्च॑ म॒
आ॒ग्नी॑ध्रं च॒ मे॒ ह॒वि॒र्धान॑ च॒ मे॒ गृ॒हाश्च॑ मे॒ स॒द॑श्च॒ मे॒ पु॒रो॒डा॒शा॑श्च॒ मे॒
प॒च॒ता॑श्च॒ मे॒ऽव॒भृ॒थश्च॑ मे॒ स्व॒गा॒का॒रश्च॑ मे॥ (१५)

गृ॒हाश्च॑ षोड॑श च॥२५५॥ ————— [८]

अ॒ग्नि॑श्च॒ मे॒ घ॒र्मश्च॑ मे॒ऽर्क॑श्च॒ मे॒ सूर्य॑श्च॒ मे॒ प्रा॒णश्च॑ मे॒ऽश्व॑मे॒धश्च॑
मे॒ पृ॒थि॒वी च॑ मे॒ऽदि॑तिश्च॒ मे॒ दि॒ति॑श्च॒ मे॒ द्यौश्च॑ मे॒ श॒क्र॑री॒र॒ङ्गु॒ल॒यो॒
दि॒श॑श्च॒ मे॒ य॒ज्ञेन॑ क॒ल्प॒न्ता॒मृ॒क्क॑ मे॒ सा॒मं च॑ मे॒ स्तो॒म॑श्च॒ मे॒ य॒जु॑श्च॒
मे॒ दी॒क्षा च॑ मे॒ त॒प॑श्च॒ म॒ ऋ॒तुश्च॑ मे॒ व्र॒तं च॑ मे॒ऽहो॒रा॒त्रयो॑र्वृ॒ष्ट्या
बृ॒ह॒द्र॒थ॒न्त॒रे च॑ मे॒ य॒ज्ञेन॑ क॒ल्पे॑ताम्॥ (१६)

दीक्षाऽष्टादश च॥२५६॥ [९]

गर्भाश्च मे व॒थ्साश्च मे त्र्यवि॑श्च मे त्र्य॒वी च॑ मे दि॒त्य॒वाद् मे
दि॒त्यौ॒ही च॑ मे प॒ञ्चा॒विश्च मे प॒ञ्चा॒वी च॑ मे त्रि॒व॒थ्साश्च मे त्रि॒व॒थ्सा
च॑ मे तु॒र्य॒वाद् मे तु॒र्यौ॒ही च॑ मे प॒ष्ट॒वाच्च॑ मे प॒ष्टौ॒ही च॑ म उ॒क्षा च॑
मे व॒शा च॑ म ऋष॒भश्च॑ (१७)

मे वे॒ह॒च॒मेऽनु॒ङ्गां च॑ मे धे॒नुश्च॑ म॒ आयु॑र्य॒ज्ञेन॑ कल्पतां
प्रा॒णो य॒ज्ञेन॑ कल्पतामपा॒नो य॒ज्ञेन॑ कल्पता॒व्याँनो य॒ज्ञेन॑
कल्पतां चक्षु॑र्य॒ज्ञेन॑ कल्पता॒ऽश्रोत्रं॑ य॒ज्ञेन॑ कल्पतां म॒नो य॒ज्ञेन॑
कल्पतां वा॒ग्य॒ज्ञेन॑ कल्पतामा॒त्मा य॒ज्ञेन॑ कल्पतां य॒ज्ञो य॒ज्ञेन॑
कल्पताम्॥ (१८)

ऋष॒भश्च॑ च॒त्वारि॑ंशच्च॥२५८॥ [१०]

एका॑ च मे ति॒स्रश्च॑ मे प॒ञ्च च॑ मे स॒प्त च॑ मे न॒व च॑ म॒
एका॑दश च मे त्रयो॑दश च मे प॒ञ्चद॑श च मे स॒प्तद॑श च मे न॒वद॑श
च म॒ एक॑विंशतिश्च मे त्रयो॑विंशतिश्च मे प॒ञ्चविं॑शतिश्च
मे स॒प्तविं॑शतिश्च मे न॒वविं॑शतिश्च म॒ एक॑त्रिंशच्च मे
त्रय॑स्त्रिंशच्च (१९)

मे चत॑स्रश्च मेऽष्टौ च॑ मे द्वा॒दश च॑ मे षोड॑श च मे विं॑शतिश्च
मे चतु॑र्विंशतिश्च मेऽष्टा॒विं॑शतिश्च मे द्वा॒त्रिं॑शच्च मे षड्विं॑शच्च
मे च॒त्वारि॑ंशच्च मे चतु॑श्चत्वारिंशच्च मेऽष्टाच॑त्वारिंशच्च मे
वाज॑श्च प्रस॒वश्चापि॑जश्च॒ क्रतु॑श्च सु॒वश्च मूर्धा॑ च॒ व्य॒श्नि॒यश्चाऽऽ-

न्त्यायनश्चान्त्यश्च भौवनश्च भुवनश्चाधिपतिश्च॥ (२०)

त्रयस्त्रिंशच्च व्यञ्जिय एकादश च॥२६०॥ [११]

वाजो नः सप्त प्रदिशश्चतस्रो वा परावतः। वाजो नो
विश्वेदेवैर्धनसाताविहावतु। विश्वे अद्य मरुतो विश्व ऊती विश्वे
भवन्त्वग्रयः समिद्धाः। विश्वे नो देवा अवसा गमन्तु विश्वमस्तु
द्रविणं वाजो अस्मे। वाजस्य प्रसवं देवा रथैर्याता हिरण्ययैः।
अग्निरिन्द्रो बृहस्पतिर्मरुतः सोमपीतये। वाजेवाजेऽवत वाजिनो
नो धनेषु (२१)

विप्रा अमृता ऋतज्ञाः। अस्य मध्वः पिबत मादयध्वं तृप्ता
यात पृथिभिर्देवयानैः। वाजः पुरस्तादुत मध्यतो नो वाजो देवा
ऋतुभिः कल्पयाति। वाजस्य हि प्रसवो नन्नमीति विश्वा आशा
वाजपतिर्भवेयम्। पयः पृथिव्यां पय ओषधीषु पयो दिव्यन्तरिक्षे
पयो धाम्। पयस्वतीः प्रदिशः सन्तु मह्यम्। सम्मा सृजामि पयसा
घृतेन सम्मा सृजाम्यपः (२२)

ओषधीभिः। सौऽहं वाजं सनेयमग्रे। नक्तोषासा समनसा
विरूपे धापयेते शिशुमेकं समीची। द्यावा क्षामा रुक्मो अन्तर्वि
भाति देवा अग्निं धारयन्द्रविणोदाः। समुद्रोऽसि नभस्वानाद्रदानुः
शम्भूर्मयोभूरभि मा वाहि स्वाहा मारुतोऽसि मरुता गणः
शम्भूर्मयोभूरभि मा वाहि स्वाहावस्युरसि दुवस्वाञ्छम्भूर्मयोभूरभि

मां वाहि स्वाहा॥ (२३)

धनैष्वपो दुर्वस्वान्छुम्भूमयोभूरभि मा द्वे च॥२६३॥ [१२]

अ॒ग्निं यु॑नजि॒म श॑व॒सा घृ॑तेन॒ दि॒व्यः सु॑प॒र्णं व॑यं॒सा बृ॑हन्त॒म।
तेन॑ व॒यं प॑तेम ब्र॒ध्नस्य॑ वि॒ष्टपः॑ सु॒वो रु॑हा॒णा अधि॑ नाकं॒ उत्त॑मे।
इ॒मौ ते॑ प॒क्षाव॑ज॒रौ प॑त॒त्रिणो॑ या॒भ्याः र॒क्षाः स्य॑प॒हः स्य॑ग्रे।
ता॒भ्यां प॑तेम सु॒कृता॑मु॒ लोकं॑ यत्र॒र्षयः॑ प्रथ॒म॒जा ये पु॑रा॒णाः।
चि॒द॒सि स॑मु॒द्रयो॑नि॒रिन्दु॑र्दक्षः॒ श्येन॑ ऋ॒तावा॑। हि॒र॒ण्य॑पक्षः॒ शकु॑नो
भु॒र॒ण्यु॒र्महा॑न्ध॒सध॑स्थै॒ ध्रुवः॑ (२४)

आ निष॑त्तः। नम॑स्ते अस्तु॒ मा मां हि॑ःसी॒र्वि॒श्वस्य॑ मूर्ध॒न्नधि॑
तिष्ठ॑सि श्रि॒तः। स॒मु॒द्रे ते॑ हृ॒दय॑म॒न्तरा॑यु॒र्द्यावा॑पृथि॒वी भु॑व॒नेष्व॑र्पिते।
उ॒द्रो द॑त्तो॒दधिं॑ भि॒न्त दि॒वः प॑र्जन्या॒दन्तरि॑क्षात्पृथि॒व्यास्ततो॑ नो
वृ॒ष्ट्या॑वत। दि॒वो मूर्धा॑सि॒ पृथि॒व्या नाभि॑रू॒र्गपा॑मोष॒धीना॑म्। वि॒श्वायुः॑
शर्म॑ स॒प्रथा॑ नम॑स्प॒थे। येन॑र्ष॒यस्त॑प॒सा स॒त्रम् (२५)

आस॑तेन्धा॒ना अ॒ग्निः सु॑व॒राभ॑रन्तः। तस्मि॑न्न॒हं नि द॑धे॒ नाकं॑
अ॒ग्निमे॒तं यमा॑हु॒र्मन॑वः स्ती॒र्णब॑र्हिषम्। तं प॒त्नीभि॑रनु॒ गच्छे॑म
दे॒वाः पु॒त्रैर्भ्रा॑तृभि॒रुत॑ वा॒ हि॒र॒ण्यैः। नाकं॑ गृ॒ह्णा॒नाः सु॑कृ॒तस्य॑ लो॒के
तृती॑ये॒ पृष्ठे॑ अधि॒ रोच॑ने दि॒वः। आ वा॒चो म॑ध्य॒मरु॑ह॒द्भुर॑ण्यु॒रय॑म॒ग्निः
सत्प॑ति॒श्चेकि॑तानः। पृ॒ष्ठे पृ॑थि॒व्या निहि॑तो॒ दवि॑द्यु॒तद॑धस्प॒दं
कृ॑णुते (२६)

ये पृतन्यवः। अयमग्निर्वीरतमो वयोधाः संहस्त्रियो
 दीप्यतामप्रयुच्छन्। विभ्राजमानः सरिरस्य मध्य उप प्र
 यात दिव्यानि धाम। सम्प्र च्यवध्वमनु सम्प्र याताग्ने पथो
 देवयानान्कृणुध्वम्। अस्मिन्सधस्थे अध्युत्तरस्मिन्विश्वे देवा
 यजमानश्च सीदत। येना सहस्रं वहसि येनाग्ने सर्ववेदसम्। तेनेमं
 यज्ञं नो वह देवयानो यः (२७)

उत्तमः। उद्ध्व्यस्वाग्ने प्रति जागृह्येनमिष्टापूर्यते सः सृजेथामयं
 च। पुनः कृण्वस्त्वा पितरं युवानमन्वातासीत् त्वयि तन्तुमेतम्।
 अयं ते योनिर्ऋत्वियो यतो जातो अरोचथाः। तं जानन्नग्र आ
 रोहार्था नो वर्धया रयिम्॥ (२८)

ध्रुवः सत्रं कृणुते यः सप्तत्रिंशच्च॥२६८॥ [१३]

ममाग्ने वर्चो विह्वेष्वस्तु वयं त्वेन्धानास्तनुवं पुषेम। मह्यं
 नमन्तां प्रदिशश्चतस्रस्त्वयाध्यक्षेण पृतना जयेम। मम देवा विह्वे
 संन्तु सर्व इन्द्रावन्तो मरुतो विष्णुरग्निः। ममान्तरिक्षमुरु गोपमस्तु
 मह्यं वातः पवतां कामे अस्मिन्। मयि देवा द्रविणमा यजन्तां
 मय्याशीरस्तु मयि देवहूतिः। दैव्या होतांरा वनिषन्त (२९)

पूर्वेऽरिष्टाः स्याम तनुवा सुवीराः। मह्यं यजन्तु मम यानि
 हव्याकूतिः सत्या मनसो मे अस्तु। एनो मा नि गां कतमच्चनाहं
 विश्वे देवासो अधि वोचता मे। देवीः षडुर्वीरुरु णः कृणोत विश्वे

देवास इह वीरयध्वम्। मा हा॑स्महि प्र॒जया॒ मा त॒नूभिर्मा र॑धाम
द्विष॒ते सोम॑ राजन्। अ॒ग्निर्म॒न्युं प्र॑तिनुदन्पुरस्ता॑त् (३०)

अद॑ब्धो गो॒पाः परि॑ पाहि न॒स्त्वम्। प्र॒त्यश्चो॑ यन्तु नि॒गुतः॑
पुन॒स्तेऽमैषां॑ चि॒त्तं प्र॒बुधा॒ वि नै॑शत्। धा॒ता धा॑तॄणां भुव॑नस्य
यस्पति॑र्देव॑ स॒वितार॑मभिमातिषाहम्। इ॒मं य॒ज्ञम॒श्विनो॒भा
बृह॑स्पति॑र्देवाः पा॑न्तु यज॑मानं न्य॒र्थात्। उ॒रुव्यचा॑ नो महिषः शर्म
य॑सद॒स्मिन् हवे॑ पुरु॒हूतः पुरु॑क्षु। स नः॑ प्र॒जायै॑ हर्य॒श्व मृड॑येन्द्र
मा (३१)

नो री॒रिषो॑ मा परा॑ दाः। ये नः॑ स॒पत्ना॒ अप॑ ते
भ॑वन्त्विन्द्रा॒ग्निभ्या॑मव॑ बाधामहे तान्। वस॑वो रु॒द्रा आ॑दित्या
उ॒परि॒स्पृश॑ मो॒ग्रं चेत्ता॑रमधि॒राज॑म॒क्रन्। अ॒र्वाश्च॒मिन्द्र॑म॒मुतो॑ हवामहे
यो गो॒जिद्ध॑न॒जिद॑श्च॒जिद्यः॑। इ॒मं नो॑ य॒ज्ञं वि॒ह्वे जु॑षस्वा॒स्य कु॑र्मो
हरि॒वो मे॒दिनं॑ त्वा॥ (३२)

व॒निप॑न्त॒ पुरस्ता॑न्मा त्रि॒च॒त्वारि॑शच्च॥२७२॥ [१४]

अ॒ग्नेर्म॑न्वे प्रथमस्य प्रचे॑तसो यं पाश्च॑जन्यं ब॒हवः॑ समिन्धते।
विश्व॑स्यां वि॒शि प्र॑वि॒विशि॒वा स॑मीमहे स नो॑ मु॒ञ्चत्व॑ ह॒सः। यस्ये॒दं
प्रा॒णत्रि॑मिषद्यदेज॑ति॒ यस्य॑ जा॒तं जने॑मानं च॒ केवल॑म्। स्तोम्य॒ग्निं
ना॑थि॒तो जो॑हवीमि स नो॑ मु॒ञ्चत्व॑ ह॒सः। इन्द्र॑स्य मन्ये प्रथ॑मस्य
प्रचे॑तसो वृ॒त्रघ्नः॑ स्तोमा॒ उप॑ मामुपागुः। यो दा॒शुषः॑ सु॒कृतो॑ हव॒मुप॑

गन्तां (३३)

स नो मुञ्चत्व॑हंसः। यः सङ्ग्र॑मं नय॑ति सं व॒शी यु॒धे
यः पु॒ष्टानि॑ स॒सृजति॑ त्रयाणि॑। स्तौमीन्द्रं॑ नाथि॒तो जो॑हवीमि
स नो मुञ्चत्व॑हंसः। म॒न्वे वा॑ मि॒त्रावरु॑णा तस्य॑ वि॒त्तः
सत्यौज॑सा दृ॒हणा॑ यं नु॒दथे॑। या राजा॑न॒स्रथं॑ या॒थ उ॒ग्रा
ता नो मुञ्चत॑मागंसः। यो वा॒स्रथं॑ ऋ॒जुर॑श्मिः स॒त्यध॑र्मा
मिथु॑श्चर॒न्तमु॒पया॑ति दूषय॑न्। स्तौमि (३४)

मि॒त्रावरु॑णा नाथि॒तो जो॑हवीमि॒ तौ नो॑ मुञ्चत॑मागंसः। वा॒योः
संवि॑तुर्वि॒दथानि॑ मन्महे॒ यावा॑त्म॒न्वद्विभृ॑तो यौ च॒ रक्ष॑तः। यौ
विश्व॑स्य परि॒भू ब॑भूवतुस्तौ नो॑ मुञ्चत॑मागंसः। उप॒ श्रेष्ठा॑ न
आशि॑षो दे॒वयो॑र्ध॒र्मो अ॑स्थिरन्। स्तौमि वा॒युस्र॑ वि॒तारं॑ नाथि॒तो
जो॑हवीमि॒ तौ नो॑ मुञ्चत॑मागंसः। र॒थीत॑मौ रथी॒नाम॑ह ऊ॒तये॑ शु॒भं
गमि॑ष्ठौ सु॒यमे॑भि॒रश्वैः॑। ययौः (३५)

वा॒ देवौ॑ दे॒वेष्वनि॑शित॒मोज॑स्तौ नो॑ मुञ्चत॑मागंसः। यदया॑तं
वह॑तु॒सूर्या॑या॒स्त्रिच॑क्रेण॑ स॒सद॑मिच्छ॒मानौ॑। स्तौमि॑ दे॒वाव॑श्विनौ
नाथि॒तो जो॑हवीमि॒ तौ नो॑ मुञ्चत॑मागंसः। म॒रुता॑ म॒न्वे अ॑धि॒ नो
ब्रु॑वन्तु॒ प्रेमा॑ वाचं॒ विश्वा॑मवन्तु॒ विश्वे॑। आ॒शून् हु॑वे सु॒यमा॑नूतये॒ ते
नो॑ मुञ्च॒न्त्वेन॑सः। ति॒ग्ममा॑युधं वी॒डित॑स्र॒ सह॑स्वद्वि॒व्यस्र॑ शर्धः (३६)

पृ॒त॑नासु जि॒ष्णु। स्तौमि॑ दे॒वान्म॑रुतो॑ नाथि॒तो जो॑हवीमि॒

ते नो॑ मुञ्चन्त्वेन॑सः। दे॒वानां॑ मन्वे॒ अधि॑ नो ब्रुवन्तु प्रेमां॑ वाचं॒
विश्वा॑मवन्तु विश्वे॑। आ॒शून् हु॑वे सुयमा॑नूतये॒ ते नो॑ मुञ्चन्त्वेन॑सः।
यदि॑दं मा॒भि॒शोच॑ति पौरु॑षेयेण॒ दैव्ये॑न। स्तौमि॒ विश्वा॑न् दे॒वान्ना॑थितो
जो॑हवीमि॒ ते नो॑ मुञ्चन्त्वेन॑सः। अनु॑ नोऽद्या॑नुमति॒रनु॑ (३७)

इद॑नुमते॒ त्वं वै॑श्वान॒रो न॑ ऊ॒त्या पृ॒ष्ठो दि॒वि। ये
अप्र॑थेता॒ममि॑तेभि॒रोजो॑भिर्ये॒ प्रति॑ष्ठे अ॒भव॑तां॒ वसू॑नाम्। स्तौमि॒
द्यावा॑पृथि॒वी ना॑थितो जो॑हवीमि॒ ते नो॑ मुञ्चत॒मह॑सः। उर्वी॑
रोदसी॒ वरि॑वः कृ॒णोत॑ क्षे॒त्रस्य॑ पत्नी॒ अधि॑ नो ब्रूयातम्। स्तौमि॒
द्यावा॑पृथि॒वी ना॑थितो जो॑हवीमि॒ ते नो॑ मुञ्चत॒मह॑सः। यत्ते॑ व॒यं
पु॒रुष॑प॒त्रा य॑वि॒ष्ठावि॒द्वाः स॑श्चकृ॒मा क॑च॒न (३८)

आगः॑। कृ॒धी स्व॑स्मा॒ः अदि॑ते॒रना॑गा॒ व्येना॑ः॒सि शि॒श्रथो॑
विष्व॑ग॒ग्रे। यथा॑ ह॒ तद्व॑सवो गौ॒र्यं चि॒त्प॒दि पि॒ताम॑मु॒ञ्चता॑ यज॒त्राः।
ए॒वा त्वम॑स्मत्प्र॒ मुञ्चा॒ व्यः॑हः प्रा॒ता॒र्यग्रे॑ प्र॒तरां॑ न॒ आयुः॑॥ (३९)

गन्तां॑ दूषयन्त्स्तौमि॒ ययोः॑ शर्धोऽनु॑मति॒रनु॑ च॒न चतु॑स्त्रि॒ंशच्च॑॥२७९॥—[१५]

अ॒ग्नेर्मन्वे॒ यस्ये॑दमिन्द्र॑स्य॒ यः स॑ङ्ग्राम॑ स॒नो मु॒ञ्चत्व॑ह॑सः। मन्वे॒ वां ता॑ नो॑ मुञ्चत॒माग॑सः॥ यो
वा॑ वा॒योरु॑प॒ र॒थीत॑मौ॒ यदया॑तम॒श्विनौ॒ तौ नो॑ मुञ्चत॒माग॑सः। म॒रुता॑ ति॒गमं॑ म॒रुतो॑ दे॒वानां॑ यदि॑दं विश्वा॑न्ते
नो॑ मुञ्चन्त्वेन॑सः। अनु॑ न॒ उर्वी॑ द्यावा॑पृथि॒वी ते नो॑ मुञ्चत॒मह॑सो॒ यत्ते॑॥ च॒तुर॑ह॑सः॒ षडा॑ग॑सश्चतुरे॒नसो॑
द्वि॒रह॑सः॥

अ॒ग्रावि॑ष्णू॒ ज्यैष्ठ्या॑ः शं चो॒र्क्षाऽश्मां॑ चा॒ग्निश्चा॑ऽऽशु॒क्षेध॑श्चा॒ग्निश्च॑ गर्भा॑श्चै॒का च॑ वा॒जो नो॒ग्निं यु॑नजि॒ममा॑ग्नेऽग्नेर्मन्वे॒
पञ्च॑दश॥१५॥

अग्नाविष्णू अग्निश्च वाजो नो अदब्धो गोपा नवत्रिंशत्॥३९॥

अग्नाविष्णू प्रतरां न आयुः॥

हरिः ॐ॥

॥कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-संहितायां चतुर्थकाण्डे सप्तमः प्रश्नः
समाप्तः॥४-७॥

 generated on **April 28, 2025**

Downloaded from

 <http://stotrasamhita.github.io> | StotraSamhita | Credits